

**31
1987**

Rapporten
aan de Regering

Cultuur zonder grenzen

**CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN
HAAG**

Cultuur

Cultuur zonder grenzen / [Wetenschappelijke Raad voor het
Regeringsbeleid]. – 's-Gravenhage : Staatsuitgeverij. – (Rap-
porten aan de regering / Wetenschappelijke Raad voor het
Regeringsbeleid, ISSN 0169-6688 ; 31)

ISBN 90-12-05576-8

SISO 497.4 UDC 351.85(492):(1-87)

Trefw.: Nederland ; cultuurbeleid.

ISBN 90-12-05576-8

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Postbus 20004
2500 EA 's-Gravenhage
Telefoon (070) 614031
Kantooradres: Plein 1813, nr. 2
2514 JN 's-Gravenhage

Aan de Minister-President,
Minister van Algemene Zaken
De heer drs. R.F.M. Lubbers
Binnenhof 20
's-Gravenhage

Uw brief
Onderwerp

Ons kenmerk 870271/JCFB/AV

Datum 22 juni 1987

Rapport nr. 31, Cultuur zonder grenzen

Hierbij zenden wij U het rapport "Cultuur zonder grenzen".

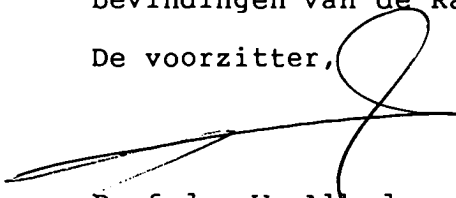
In dit rapport wordt vastgesteld dat met het buitenlands cultureel beleid zowel cultuurpolitieke als buitenlands-politieke doeleinden worden nagestreefd. Als gevolg van deze vermenging dreigt geen van de beoogde doeleinden optimaal te worden verwezenlijkt.

De Raad adviseert enerzijds het buitenlands cultureel beleid ruimer op te vatten, maar anderzijds de diverse beleidsdoelstellingen en de hiermee verbonden politieke verantwoordelijkheden, helder te onderscheiden. Door versterking van de internationale positie van de cultuurbeoefening in Nederland voorop te zetten, kunnen de prioriteitenstelling en de interdepartementale coördinatie worden vereenvoudigd. Dit biedt tevens kansen de uitvoering van het beleid te verzelfstandigen.

Voorts wordt gepleit voor een beleidsintensivering ten einde te voorkomen dat het hoger onderwijs en de wetenschapsbeoefening in Nederland internationaal achterop raken.

Volgens de procedure die in de Instellingswet WRR is vastgelegd, ziet de Raad graag het bericht van kennisneming door en de bevindingen van de Raad van Ministers tegemoet.

De voorzitter,

Prof.dr. W. Albeda

De secretaris,

Dr. W. van Drimmelen

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	7	4.4 Financiële aspecten	47
		4.5 Internationalisering van onderwijs en wetenschapsbeoefening	48
1. SCHETS VAN DE PROBLEMATIEK	9		
1.1 Inleiding	9		
1.2 Betrokkenheid van de WRR	10		
1.3 Afgrenzing van het onderwerp en opzet van het rapport	11	BIJLAGE Kwantitatief overzicht van de buitenlandse culturele betrekkingen van Nederland	51
1.3.1 <i>Afgrenzing</i>	11		
1.3.2 <i>Opzet van het rapport</i>	12		
2. BUITENLANDSE CULTURELE BETREKKINGEN EN OVERHEIDSBELEID	13		
2.1 Doeleinden op het gebied van buitenlands beleid	13		
2.2 Doeleinden op het gebied van cultuurbeleid	14		
2.3 Internationale aspecten van de cultuurbeoefening in Nederland	15		
2.4 Ervaringen in het buitenland	17		
2.4.1 <i>Inleiding</i>	17		
2.4.2 <i>Groot-Brittannië</i>	17		
2.4.2.1 Doelstellingen van het beleid	17		
2.4.2.2 Organisatie en activiteiten	18		
2.4.3 <i>Zweden</i>	19		
2.4.3.1 Doelstellingen van het beleid	19		
2.4.3.2 Organisatie en activiteiten	20		
2.4.4 <i>Bondsrepubliek Duitsland</i>	21		
2.4.4.1 Doelstellingen van het beleid	21		
2.4.4.2 Organisatie en activiteiten	22		
2.4.5 <i>Conclusies</i>	23		
3. HET BUITENLANDS CULTUREEL BELEID VAN NEDERLAND	25		
3.1 Inleiding	25		
3.2 Kernactiviteiten	25		
3.2.1 <i>De geschiedenis van het beleid</i>	25		
3.2.2 <i>De organisatie van het beleid</i>	27		
3.2.3 <i>Beleidsinstrumenten</i>	27		
3.2.3.1 Culturele verdragen	27		
3.2.3.2 De Nederlandse instituten in het buitenland	28		
3.2.3.3 Ambassade-afdelingen voor culturele zaken	29		
3.2.3.4 Een vreemdtalig tijdschrift over Nederlandse cultuur	29		
3.3 Het beleid in ruimere zin	30		
3.4 Financiën	32		
3.5 Analyse van knelpunten	34		
4. VOORSTELLEN VOOR NIEUW BELEID	39		
4.1 Inleiding	39		
4.2 Hoofdpijnen van een nieuw beleid	40		
4.2.1 <i>Splitsing van doelstellingen en verantwoordelijkheden</i>	40		
4.2.2 <i>Prioriteiten</i>	41		
4.2.3 <i>Verzelfstandiging van de uitvoering</i>	41		
4.2.4 <i>Interdepartementale coördinatie</i>	42		
4.3 Beleidsinstrumenten	43		
4.3.1 <i>Uitvoeringsorganen</i>	43		
4.3.2 <i>Overige beleidsinstrumenten</i>	45		
4.3.2.1 Culturele verdragen	45		
4.3.2.2 De Nederlandse instituten in het buitenland	45		
4.3.2.3 Culturele attaché's	46		
4.3.2.4 Een vreemdtalig tijdschrift over Nederlandse cultuur	47		

SAMENVATTING

Buitenlands cultureel beleid kent twee soorten doelstellingen. Ten eerste wordt van internationale culturele contacten een stimulerende invloed verwacht op de beoefening van de cultuur in eigen land, waaronder in elk geval onderwijs, kunst en wetenschap worden verstaan. Ten tweede kunnen zulke contacten de internationale politieke en economische betrekkingen in gunstige zin beïnvloeden.

Ook in het buitenlands cultureel beleid van Nederland zijn zowel cultuurpolitieke als buitenlands-politieke doeleinden te onderkennen. Soms kunnen zij gelijktijdig worden gerealiseerd, maar vaak moet, gegeven de schaarse middelen, tussen onderscheiden doeleinden worden gekozen. Dit noopt tot voortdurende afwegingen in het beleid, waarbij vaak wordt getracht met één activiteit meer dan een doel te dienen. Het gevaar dreigt dan echter dat geen der beoogde doelstellingen optimaal wordt gerealiseerd.

Een analyse van de internationale culturele betrekkingen van Nederland in de afgelopen tien jaar duidt op stagnatie, met name op onderwijs- en wetenschapsgebied. Gezien de tendensen tot internationalisering die zich overal ter wereld in de cultuur voordoen, wekt dit enige verbazing en zou het, bij voortduring, tot verontrusting moeten leiden. De Raad meent dat deze stagnatie mede is te wijten aan de wijze waarop het buitenlands cultureel beleid in Nederland wordt opgevat: het beleidsterrein wordt zeer beperkt gedefinieerd. Voorts bestaat er een nogal omslachtige besluitvormingsstructuur, die het stellen van prioriteiten eerder belemmert dan bevordert.

Uit een studie van het beleid in enkele andere Westeuropese landen (Groot-Brittannië, Zweden en de Bondsrepubliek Duitsland) blijkt dat in elk van die landen het beleidsterrein aanzienlijk ruimer wordt opgevat en de uitvoering van het beleid is toevertrouwd aan zelfstandig opererende instellingen. Deze opzet komt de Raad aantrekkelijk voor. Prioriteiten komen zo op de onderscheiden beleidsterreinen helderder tot uiting, competentieconflicten worden vermeden, en er bestaan betere mogelijkheden om deskundigen bij het beleid te betrekken. Ten slotte worden door deze verzelfstandiging meer kansen geschapen voor medefinanciering van culturele activiteiten door het bedrijfsleven.

De belangrijkste conclusies van de Raad luiden als volgt:

1. Buitenlands cultureel beleid dient veel ruimer te worden opgevat dan thans. Op dit moment omvat het in hoofdzaak de activiteiten van de ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en de (centrale) directies Internationale Betrekkingen van de ministeries van Onderwijs en Wetenschappen en van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. In totaal is hiermee ruim f 31 miljoen gemoeid. De Raad pleit ervoor alle grensoverschrijdende contacten op de gebieden onderwijs, wetenschap, kunst, taal en informatieverspreiding, voor zover object van overheidszorg, te rekenen tot het buitenlands cultureel beleid. Het gaat dan om een bedrag van circa f 624 miljoen.
2. Het belangrijkste doel van het buitenlands cultureel beleid dient de versterking te zijn van de internationale positie van de cultuurbeoefening in Nederland, als deel van het algemene cultuurbeleid. Daarnaast kan het buitenlands cultureel beleid ook een specifieke functie vervullen ten behoeve van het buitenlands beleid.
3. De minister van Buitenlandse Zaken dient uitsluitend verantwoordelijk te zijn voor de activiteiten die voornoemde buitenlands-politieke

- functie hebben, waaronder het sluiten van culturele verdragen. Voor alle andere activiteiten bepaalt de doelstelling welke minister verantwoordelijk is.
4. Als gevolg van de splitsing van doelstellingen en verantwoordelijkheden kan worden volstaan met een aanzienlijk lichtere interdepartementale coördinatie dan thans. Het buitenlands cultureel beleid dat is gericht op versterking van de internationale oriëntatie van onze cultuur, valt buiten de inhoudelijke coördinatiebevoegdheden van de Coördinatiecommissie Internationale Culturele Betrekkingen (CICB). Haar werkzaamheden kunnen worden beperkt tot marginale toetsing van de voornaamste activiteiten van de deelnemende departementen aan de hoofdlijnen van het buitenlands beleid, alsmede overleg over de bijdrage van de vakministeries aan activiteiten met een in hoofdzaak buitenlands-politieke functie.
 5. De voorgestelde splitsing van beleidsdoelstellingen maakt het stellen van prioriteiten eenvoudiger. Bij activiteiten die deel zijn van het cultuurbeleid, dienen de prioriteiten door dit beleid te worden bepaald. Waar het gaat om ondersteuning van het buitenlands beleid, worden geografische prioriteiten hiervan afgeleid.
 6. De uitvoering van het beleid dient te worden ondergebracht bij zelfstandige bestuursorganen, waarbij deskundigen uit het 'veld' betrokken worden. Voor het kunstbeleid stelt de Raad oprichting voor van een nieuw orgaan, het 'Nederlands Cultureel Instituut' (NCI). Bepaalde taken op het gebied van informatieverspreiding kunnen eveneens worden ondergebracht bij het NCI; daarnaast blijft de Wereldomroep ongewijzigd voortbestaan. Voor het onderwijsbeleid dient er een 'Uitvoeringsorgaan Internationaal Onderwijs' te komen, waarbij een combinatie kan worden gezocht met de NUFFIC. Het beleid inzake taal en Neerlandistiek kan worden overgelaten aan de Nederlandse Taalunie; uitvoering van de internationale aspecten van het wetenschapsbeleid aan ZWO.
 7. De Raad beveelt versterking aan van de Nederlandse instituten in Parijs, Rome en Jakarta en oprichting van nieuwe instituten in Brussel, Keulen, Londen en New York. Deze 'Nederlandhuizen' dienen te ressorteren onder het NCI. Aldaar te organiseren activiteiten kunnen ten dele door het bedrijfsleven worden gefinancierd.
 8. Bij Nederlandse ambassades waar een afdeling Culturele Zaken bestaat, dient deze te worden geleid door een cultureel attaché die, naar analogie van de landbouw- en militaire attachés, ressorteert onder de minister die verantwoordelijk is voor het desbetreffende beleidsterrein.
 9. De Raad pleit voor versterking van de internationale dimensie van de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland. Bevordering van de internationale mobiliteit van Nederlandse onderzoekers, docenten en studenten, en vergroting van het aantal buitenlandse wetenschapsbeoefenaars en studenten kunnen hieraan bijdragen.
 10. De voorgestelde maatregelen dienen in beginsel te worden gefinancierd door een herschikking van de departementale begrotingen. Verzelfstandiging van de beleidsuitvoering en verlichting van de coördinatiestructuur kunnen kostenbesparend werken.
Ten einde het inzicht in de uitgaven voor het buitenlands cultureel beleid te bevorderen, dient de regering jaarlijks aan het parlement een overzicht van alle desbetreffende rijksuitgaven voor te leggen, door middel van een zogeheten overzichtsconstructie.
In hoeverre voor de onder 9. bepleite beleidsintensivering additionele financiering noodzakelijk is, zal afhangen van de prioriteit die regering en parlement hieraan geven. De Raad meent dat een hoge prioriteit gerechtvaardigd is.

1. SCHETS VAN DE PROBLEMATIEK

1.1 Inleiding

In de internationale betrekkingen krijgen van oudsher onderwerpen op het terrein van politiek en economie de meeste aandacht. Regeringen richten hun buitenlands beleid in de eerste plaats op het garanderen van de nationale veiligheid en op het bevorderen van nationale economische belangen. Onbaatzuchtiger doelstellingen spelen weliswaar een rol in het buitenlands beleid (bijv. het bevorderen van de mensenrechten in de wereld), maar worden door beleidmakers toch veelal gezien als ondergeschikt aan de eerder genoemde politieke en economische doeleinden¹.

Dit is op zichzelf niet nieuw. Wel nieuw is dat de laatste decennia sprake is van een sterk toegenomen onderlinge afhankelijkheid van staten op politiek en economisch terrein. Deze uit zich op twee manieren. De consequenties van beleidsmaatregelen, vooral van grote mogendheden, worden ook buiten de eigen landsgrenzen gevoeld. En het tempo van gebeurtenissen neemt toe: door de nieuwe communicatietechnieken zijn ontwikkelingen zeer snel overall bekend en kunnen zij op vele plaatsen tot reacties leiden. De wereld vertoont zo in toenemende mate trekken van wat is genoemd 'a global village'².

Ook op cultureel gebied doet deze toenemende internationale interdependentie zich gelden. De nieuwe communicatiemiddelen (televisie, data-transmissie) zorgen ervoor dat cultuur steeds verder wordt geïnternationaliseerd. Dit wekt een nieuwe dynamiek op: de verscheidenheid aan cultuuruitingen waarmee men wordt geconfronteerd, neemt toe; talent en kennis krijgen veel sneller de kans zich wereldwijd te manifesteren. De mogelijkheden om de eigen cultuur uit te dragen en kennis te nemen van vreemde culturen zijn dankzij de vooruitgang van de techniek sterk vergroot³. Vanwege deze internationalisering maken sommige cultuurfilosofen en nationale overheden zich zelfs zorgen over de bedreiging van de 'culturele identiteit' van hun land⁴.

¹ Coombs spreekt over de 'vierde dimensie' van de buitenlandse politiek, naast de politieke, economische en militaire dimensie. (P.H. Coombs, *The Fourth Dimension of Foreign Policy: Educational and Cultural Affairs*; New York, Harper & Row, 1964, blz 6). McMurry & Lee wezen er al in 1947 op dat de meeste landen erop uit zijn hun politieke en economische relaties te bevorderen met behulp van de culturele betrekkingen. (R.E. McMurry & M. Lee, *The Cultural Approach, Another Way in International Relations*; Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1947). Lowry en Hooker behoren tot de weinige auteurs op dit gebied die een strikte scheiding tussen buitenlandse culturele en politieke betrekkingen willen aanbrengen. Als ideale situatie beschrijven zij: 'Spontaneous intercultural movement as a manifestation of the vitality and pervasiveness and needs of the arts and of the artist, without reference to foreign policy' (W. McNeil Lowry & Gertrude S. Hooker, 'The Role of the Arts and the Humanities'; in: R. Blum (ed.), *Cultural Affairs and Foreign Relations*; Englewood Cliffs NY, Prentice-Hall, 1963, blz 42. In ons land hebben o.a. Mourik en Rozemond beschouwingen aan het onderwerp gewijd. Zie: M. Mourik, 'Naar een actief buitenlands cultureel beleid?'; *Internationale Spectator*, XXXV:6 (juni 1981), blz. 342-346; S. Rozemond, 'Nederland en de Internationale Culturele Betrekkingen'; *ibid.*, XXXIX:3 (maart 1985), blz. 150-156.

² Zie hiervoor onder andere: B. Russett & H. Starr, *World Politics: The Menu for Choice*; San Francisco, W.H. Freeman & Co., 1981, blz. 401-406; T.L. Deibel & W.R. Roberts, 'Culture and Information'; in: *The Washington Papers*, nr. 40, Beverly Hills, Sage, 1976, blz. 12; Coombs, op. cit., blz. x.

³ Zie: G.N. Shuster, 'The Nature and Development of US Cultural Relations'; in: Blum, op. cit., blz. 31; W. Boëll, 'Die Entdeckung der Entwicklungsländer in der auswärtigen Kulturpolitik'; in: *Viertel Jahres Berichte*, Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung, september 1980, nr. 81, blz. 225-226.

⁴ Cf. Blum, op. cit., blz. 1-2.

Nederland ondervindt de gevolgen van de toegenomen internationale interdependentie op allerlei gebieden⁵. Door onze geografische positie, te midden van drie voorheen grote, thans middelgrote mogendheden, is ons land zeer afhankelijk van internationale ontwikkelingen. Onze economie wordt voor een groot deel beïnvloed door het buitenland. Politiek en economisch gezien zijn wij sterk betrokken bij de ontwikkelingen binnen West-Europa.

Wat betekenen deze gegevens nu voor de buitenlandse culturele betrekkingen, meer in het bijzonder die van Nederland? Hoe verhouden deze zich tot het genoemde primaat van de politieke en economische betrekkingen? In welke mate noopt de dynamisering van de internationale cultuur tot een herziening van deze verhouding? In dit rapport zal worden onderzocht of de stand van zaken van de Nederlandse buitenlandse culturele betrekkingen een intensivering van beleid vergt, welke knelpunten zich hierbij voordoen en welke oplossingen hiervoor kunnen worden gevonden.

1.2 Betrokkenheid van de WRR

In Nederland vinden al enkele jaren discussies plaats over de wenselijkheid van een (ander) buitenlands cultureel beleid⁶. Naar aanleiding hiervan verleende de Raad een externe studie-opdracht aan twee universitaire onderzoekers met globaal de volgende inhoud:

- een korte historische beschouwing over het buitenlands cultureel beleid van Nederland;
- een gedetailleerde inventarisatie en analyse van de huidige beleidsinstrumenten;
- een beknopte beschrijving van het buitenlands cultureel beleid van enkele andere landen (gekozen werd voor Groot-Brittannië, Zweden en de Bondsrepubliek Duitsland).

Deze studie, van de hand van dr. Alex P. Schmid en drs. Yvonne C.L.M. van Dongen, is als werkdocument bij de WRR verschenen⁷.

De Raad heeft vervolgens besloten een beknopt rapport aan het buitenlandse cultureel beleid van Nederland te wijden. Hierbij golden twee overwegingen. De eerste vloeit voort uit de reeds genoemde toename van internationale contacten, ook op cultureel gebied, waarbij zich de vraag voordoet of Nederland voldoende aansluiting vindt bij culturele ontwikkelingen buiten de landsgrenzen. De tweede overweging betreft het bestaan van een aantal knelpunten in het huidige beleid, die vooral voortkomen uit het feit dat hier verschillende doeleinden gelijktijdig aan de orde zijn: enerzijds de bevordering van *goede betrekkingen* met het buitenland, anderzijds de bevordering van de *cultuurbeoefening*.

Men kan zich afvragen of het op de weg ligt van een Raad die tot opdracht heeft grote beleidsvraagstukken te bestuderen, zich met de buitenlandse culturele betrekkingen bezig te houden, waarvoor immers op de rijksbegroting maar beperkte financiële middelen zijn uitgetrokken. De Raad ziet het belang van dit onderwerp vooral in de waarde die een frequent en intensief contact met het buitenland heeft voor de ontwikkeling van de eigen cultuur. Een kwalitatief hoogwaardige cultuurbeoefening in eigen land is in de eerste plaats een goed op zich zelf. Daarnaast gaat er een positieve uitstraling van uit op andere sectoren van de samenleving. De economische bedrijvigheid kan profiteren van culturele uitwisselingen, van grensverleggend wetenschappelijk onderzoek, van excellente onderwijsprestaties en van interesse in de kunst. Het belang van een hoog-

⁵ Zie hiervoor: WRR, *Onder invloed van Duitsland; Een onderzoek naar gevoeligheid en kwetsbaarheid in de betrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek*; Rapport aan de Regering nr. 23, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1982; en WRR, *De onvoltooide Europese integratie*; Rapport aan de Regering nr. 28, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1986.

⁶ Mourik op. cit., blz. 342-345; Centrum voor Staatkundige Vorming, *Internationaal Cultureel Beleid*; 's-Gravenhage, 1971.

⁷ Alex P. Schmid en Yvonne C.L.M. van Dongen, *Buitenlands cultureel beleid: Een Terreinverkenning*; Werkdocument W23, WRR, 's-Gravenhage, 1987.

waardig onderwijssysteem dat profiteert van in het buitenland verworven kennis en van internationaal georiënteerd wetenschappelijk onderzoek, moge voor zich zelf spreken. In deze zin vormen de buitenlandse culturele betrekkingen inderdaad een belangrijk onderwerp van beleid, althans zij behoren dit te zijn.

Wat de financiële kant betreft, is het goed er op te wijzen dat er binnen de direct betrokken ministeries (Buitenlandse Zaken, O&W en WVC), alsmede bij andere ministeries, vele activiteiten plaatsvinden die tot de buitenlandse culturele betrekkingen kunnen worden gerekend, ook al staan zij niet als zodanig op de begroting te boek. Voorbeelden zijn de door Onderwijs en Wetenschappen gefinancierde internationale inter-universitaire betrekkingen voor zover deze door de universiteiten zelf worden onderhouden en de door het ministerie van Buitenlandse Zaken beschikbaar gestelde beurzen en opleidingsfaciliteiten voor studenten uit ontwikkelingslanden. Bovendien levert de overheid ook nog op andere, minder directe manieren financiële bijdragen aan de buitenlandse culturele betrekkingen. Een voorbeeld is het Concertgebouworkest dat weliswaar in zijn buitenlandse reizen geheel 'self-supporting' is, maar dat voor de salariëring van de orkestleden in belangrijke mate steunt op overheidssubsidies.

Het is derhalve moeilijk precies de omvang aan te geven van het bedrag dat de overheid aan de buitenlandse culturele betrekkingen besteedt, maar het is zeker een veelvoud van het bedrag van circa f 31 miljoen dat als zodanig is aangemerkt. Als hieraan de uitgaven op kunstgebied worden toegevoegd die op het buitenland zijn gericht, maar die niet vallen onder de begrotingshoofdstukken voor internationale culturele betrekkingen, komt men op een bedrag van f 48 miljoen. Als men daar nog de gelden voor het internationaal onderwijs bij optelt, bereikt men een bedrag van f 343 mln. Toevoeging van uitgaven op het gebied van internationaal wetenschappelijk (incl. technologisch) onderzoek doet het bedrag oplopen tot f 545 miljoen. Inclusief de informatieverbreiding (o.a. Wereldomroep) bereikt men een totaalbedrag van circa f 624 miljoen (zie par. 3.4).

1.3 Afgrenzing van het onderwerp en opzet van het rapport

1.3.1 Afgrenzing

In dit rapport zullen geen uitvoerige beschouwingen worden gewijd aan de verschillende betekenissen van het begrip 'cultuur'. Hierop is in de beschikbare literatuur al uitvoerig ingegaan⁸. Ruwweg kunnen een 'smalle' en een 'bredere' opvatting van cultuur worden onderscheiden; de 'smalle' verwijst naar producten van creativiteit en vormgeving op artistiek gebied (muziek, beeldende kunst, ballet, literatuur, toneel, film, architectuur), in de 'bredere' opvatting worden in ieder geval ook onderwijs en wetenschapsbeoefening tot de cultuur gerekend. Sommigen gaan nog aanzienlijk verder: in een meer sociologische interpretatie omvat het cultuurbegrip het geheel van opvattingen die in een samenleving bestaan. Cultuur betreft dan ook de opvattingen over de behandeling van drugsverslaving, alcoholisme, of de bestrijding van criminaliteit, opvattingen over sociale zekerheid, de aanpak van de werkgelegenheidsproblematiek, de betekenis van mensenrechten, enzovoort. Hier is, mede op grond van ervaringen in andere Westeuropese landen, voor een afgrenzing gekozen waarbij naast de kunsten ook het onderwijs, de wetenschapsbeoefening, de taal en de informatieverbreiding door de overheid bezien worden in hun relaties over nationale grenzen heen.

⁸ Schmid en Van Dongen wijden een beschouwing aan de hand van de beschikbare literatuur aan de definitie van het begrip 'cultuur'. Schmid en Van Dongen, op. cit., blz. 8-11. Zie verder: J.G. de Jong, 'Entmythologisierung der Auswärtigen Kulturpolitik'; in: *Zeitschrift für Kulturaustausch*, vol. 26, 1976, blz. 69.

In het buitenlands cultureel beleid kan een onderscheid worden gemaakt tussen bilateraal en multilateraal beleid. Met het eerste worden de culturele betrekkingen tussen Nederland en telkens één ander land bedoeld, met het laatste de activiteiten van internationale organisaties waarvan Nederland deel uitmaakt. Hierbij gaat het enerzijds om organisaties met een tamelijk brede, politiek geïnspireerde doelstelling zoals de UNESCO, de Raad van Europa of de Europese Gemeenschappen. In toenemende mate is ook sprake van een type multilaterale organisaties waarbij overheden of particuliere instellingen in enkele landen hun krachten bundelen om één bepaald doel op cultureel gebied te verwezenlijken. Soms is hierbij bevordering van internationale contacten of uitwisseling van gegevens de hoofddoelstelling (de European Science Foundation, het Vienna Centre voor documentatiewerkzaamheden in de sociale wetenschappen), in andere gevallen gaat het om verwerkelijking van een gemeenschappelijk doel dat voor elk der partners afzonderlijk onbereikbaar is vanwege de hoge kosten (Centre Européen de Recherches Nucléaires (CERN), het European Space Agency, of enkele telescoopprojecten).

In dit rapport ligt de nadruk op de *bilaterale* culturele betrekkingen. Daar bestaan naar verhouding de grootste mogelijkheden voor het voeren van een eigen Nederlands beleid en zijn derhalve voor de betrokken departementen concrete beleidsafwegingen aan de orde. Op een aantal plaatsen zal ook het laatstgenoemde type multilaterale organisaties aan bod komen, vooral omdat hun activiteiten vaak rechtstreeks in het verlengde liggen van het binnenlands cultureel beleid. De meer 'klassieke' vormen van multilateraal beleid zullen daarentegen niet of nauwelijks worden besproken. De problemen die zich daar voordoen, zijn over het algemeen van een andere orde en lenen zich minder voor beïnvloeding door de Nederlandse overheid.

1.3.2 *Opzet van het rapport*

In dit rapport zijn de aard van de buitenlandse culturele betrekkingen aan de orde en de rol die de overheid daarin speelt en kan spelen. In hoofdstuk 2 zal aandacht worden besteed aan buitenlandse culturele betrekkingen als middel om goede betrekkingen met andere landen te onderhouden en als stimulans voor cultuurbeoefening. Daarna wordt het buitenlands cultureel beleid van enkele andere Westeuropese landen belicht. In hoofdstuk 3 worden een beschrijving en analyse gegeven van het tot op heden door Nederland gevoerde beleid. Hoofdstuk 4 bevat een aantal aanbevelingen voor nieuw beleid. De bijlage geeft een kwantitatief overzicht van de buitenlandse culturele betrekkingen van Nederland.

2. BUITENLANDSE CULTURELE BETREKKINGEN EN OVERHEIDSBELEID

2.1 Doeleinden op het gebied van buitenlands beleid

Buitenlands cultureel beleid wordt veelal gevoerd met het oog op doelstellingen die buiten de cultuur zelf liggen: *l'art pour la politique extérieure*¹. Deze doelstellingen kunnen als volgt worden omschreven: versterking van het wederzijds begrip, vergroting van aanzien en prestige en bescherming van de nationale identiteit².

De *versterking van wederzijds begrip* tussen mensen en tussen volkeren gaat uit van de gedachte dat vijandschap tussen volken is te herleiden tot onderlinge misvattingen en onbekendheid. Het wegnemen van die misvattingen en die onbekendheid zou de wereldvrede bevorderen. Deze gedachte vormt een van de grondslagen van de opvoedkundige, wetenschappelijke en culturele organisatie van de Verenigde Naties, de UNESCO. Deibel en Roberts spreken in dit verband van 'peace through mutual understanding'³. Indien begrip en inzicht worden vergroot, zouden ook de relaties tussen arme en rijke landen, tussen Noord en Zuid kunnen worden verbeterd⁴. Kennisneming van cultuurelementen van een ontwikkelingsland door een zo groot mogelijk publiek zou bijdragen aan een vergroting van het begrip van en het inzicht in de samenleving van het betrokken ontwikkelingsland. Voorts is versterking van wederzijds begrip van belang bij internationale migratie. In immigratielanden is men vaak slecht op de hoogte van de gewoonten in landen van herkomst en de immigranten zelf hebben weinig weet van de samenleving in het ontvangende land⁵.

Het vergroten van *prestige en aanzien* in de wereld kan door economische of politieke motieven zijn ingegeven⁶. Het kan van belang zijn te streven naar de bevordering van een gunstig beeld van het eigen land bij buitenlandse politici en beleidvoerders, bij het buitenlands bedrijfsleven, en in kringen van wetenschap en media. Dit gunstige beeld wordt in de hand gewerkt door verbreiding van kennis over het eigen land en zijn cultuur, waarbij het bestaan van een positieve relatie wordt verondersteld tussen meer kennis over een land en het aanzien van dat land in het buitenland. Politiek gezien kan 'hoog aanzien' leiden tot de bevordering van een positieve beoordeling van beleidsinitiatieven of tot de ondersteuning van de positie van een land in de wereld. Mourik stelt dat een hoog ontwikkelde cultuur die systematisch wordt uitgedragen, een belangrijke factor kan zijn in de internationale rol die een land speelt. Andere auteurs wijzen er overigens wel op dat het verschil tussen het

¹ J.G. de Jong, 'Kunstpropaganda als instrument van buitenlands beleid'; *Internationale Spectator*, XXXI:7, (juli 1977), blz. 447. Zie: Centrum voor Staatskundige Vorming, *Internationaal Cultureel Beleid*; 's-Gravenhage, 1971, blz. 18; P.H. Coombs, *The Fourth Dimension of Foreign Policy: Educational and Cultural Affairs*, New York, Harper and Row, 1964, blz. 6.

² Zie ook: S. Rozemond, 'Nederland en de internationale culturele betrekkingen'; *Internationale Spectator*, XXXIX:3, (maart 1985), blz. 150-156; Alex P. Schmid en Yvonne C.L.M. van Dongen, *Buitenlands Cultureel Beleid: een Terreinverkenning*; Werkdocument W23, WRR, 's-Gravenhage, 1987, blz. 12 en 13, 190-197.

³ T.L. Deibel and W.R. Roberts, 'Culture and Information'; *The Washington Papers*, nr. 40, Beverly Hills, Sage, 1976, blz. 15.

⁴ Nationale Advies Raad voor Ontwikkelingssamenwerking, *Advies culturele aspecten van ontwikkelingssamenwerking*; advies nr. 70, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, april 1981, blz. 37-39.

⁵ Schmid en Van Dongen, op. cit., blz. 195.

⁶ Rozemond, op. cit., blz. 152.

systematisch uitdragen van een cultuur en het maken van propaganda maar gering is, en dat het laatste in het algemeen negatief wordt gewaardeerd⁷.

Vergroting van aanzien en prestige heeft ook een economisch oogmerk: de afzet van goederen in het buitenland is niet uitsluitend afhankelijk van prijs, kwaliteit en dienstverlening; de nationale herkomst van een produkt kan bijdragen tot positieve beeldvorming en zo in de concurrentiestrijd een voordeel zijn. Het buitenlands cultureel beleid kan er bewust op zijn gericht voorwaarden te scheppen voor een betere verspreiding van nationale handelsprodukten door het 'welbewust tonen van het specifieke gezicht van de totale samenleving, pluriform en multi-cultureel, met haar verworvenheden en problemen'⁸.

De bescherming van de *nationale identiteit* is de laatste jaren vooral als doel naar voren gebracht door Derde Wereldlanden, die zich hierbij beroepen op het culturele zelfbeschikkingsrecht dat uitgangspunt is van de Verklaring inzake de Beginselen van Internationale Culturele Samenwerking van de UNESCO (4 november 1966)⁹. Zulke landen achten hun identiteit bedreigd door toedoen van buitenlandse massamedia en door de internationalisering van het bedrijfsleven. Als de eigen cultuur niet wordt beschermd, gestimuleerd en, als een soort van tegenwicht, ook in het buitenland wordt gepresenteerd, zou een commerciële massacultuur de plaats kunnen innemen van traditionele culturele verworvenheden.

Volgens sommigen zou ook de nationale identiteit van de kleine Europese landen worden bedreigd. In het geval van een voortschrijdende Europese integratie op politiek en economisch terrein zou er nog slechts één gebied overblijven als drager van nationale identiteit: het culturele. Met name Mourik is bang dat de Nederlandse cultuur op zal gaan in één Europese cultuur. Anderen zijn van mening dat eerder sprake zou zijn van een absorptie door één van de omringende culturen, aangezien er niet één Europese cultuur bestaat¹⁰.

Men kan zich overigens afvragen of uit deze laatste opvattingen niet een te statische visie op cultuur spreekt, die de beweeglijkheid en het aanpassend vermogen van culturen bij sociale verandering miskent en onvoldoende rekening houdt met de verrijking die juist aan het internationaliseringsproces is te ontleen. Een vergelijking met de *choc des cultures* binnenslands, als gevolg van internationale migratie, ligt voor de hand¹¹.

2.2 Doeleinden op het gebied van cultuurbeleid

Naast de doeleinden van buitenlands beleid is de ontwikkeling van de cultuur zelf voor overheden een reden om buitenlandse culturele betrekkingen te onderhouden.

Cultuurbeoefening is immers een internationale aangelegenheid. Normen voor 'vooruitgang', voor wat 'goed' is of 'slecht', komen veelal internationaal tot stand.

Bij de kunsten speelt de 'vrije markt' een rol: wat wil het publiek zien, horen en lezen? Daarnaast zijn er min of meer officiële wegen om toegang tot de podia te vinden: internationale concoursen voor jongere kunstenaars, zoals een Koningin Elisabeth-concours of een Tsjajkovski-

⁷ M. Mourik, 'Naar een actief buitenlands cultureel beleid?'; *Internationale Spectator*, XXXV:6, (juni 1981), blz. 343; G.A. Cowley, 'The Emergence of Culture as a Facet of Foreign Policy'; *International Perspectives*, september/oktober 1976, blz. 28; J.M. Mitchell, *International Cultural Relations*; London, Allen & Unwin, 1986, blz. 28-34.

⁸ Voortgangsnotitie Internationaal Cultureel Beleid, Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 856, nrs. 1-2.

⁹ Centrum voor Staatskundige Vorming, op. cit., blz. 13.

¹⁰ Mourik, op. cit., blz. 343 e.v. Zie ook: Centrum voor Staatskundige Vorming, op. cit., blz. 13-14.

¹¹ Vgl. WRR, *Etnische minderheden*; Rapport aan de Regering nr. 17, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1979, blz. XXI.

festival in de muziek, een Prix de Rome voor de beeldende kunst en de architectuur, of bekroningen van gevestigde reputaties: een Nobelprijs voor de literatuur.

Dit soort normstelling op internationaal niveau geschiedt verder in recensies in als toonaangevend beschouwde dagbladen of tijdschriften, die vaak weer nieuwe mogelijkheden voor de kunstenaars scheppen. Culturele 'trends', waardering voor een 'avant-garde', worden in internationaal verband gevormd.

Wat voor de kunsten geldt, geldt voor de wetenschapsbeoefening zo mogelijk nog sterker. De beoordeling van wat grensverleggend wetenschappelijk werk is, begint voor de meeste wetenschappen bij het zogeheten internationale forum, de collega's in binnen- en buitenland die de kwaliteit van het geleverde werk beoordelen door er al dan niet op voort te bouwen. Wetenschapsbeoefening is naar haar aard ondenkbaar zonder vrije uitwisseling van gedachten en ideeën binnen, maar ook over de grenzen. De kwaliteit van het onderwijs ten slotte wordt in belangrijke mate gemeten naar internationale maatstaven. Ook voor de inhoud van de over te dragen kennis is het onderwijs afhankelijk van wisselwerking met het buitenland¹². Onderwijs dat uitsluitend bepaald zou worden op grond van nationaal ontwikkelde normen, loopt het gevaar te vervallen tot steriliteit.

Naast de normstelling en toetsing van culturele prestaties geldt het belang van het ondergaan van wederzijdse beïnvloeding. Internationale contacten stimuleren over en weer het culturele leven. Door ervaringen in het buitenland en met buitenlanders leren de kunstenaar, de wetenschapsbeoefenaar en de docent de eigen ervaringen en benaderingen in perspectief te zien. Dit kan zijn vorm vinden in bezoeken aan het buitenland of in kennismaking via geschriften of langs audiovisuele weg. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor bezoeken van buitenlandse cultuurbeoefenaars aan Nederland. Door en via hun aanwezigheid stimuleren zij de cultuurbeoefening op het betreffende terrein in ons land. Kwalitatief hoogstaande cultuurbeoefening is – uitzonderingen daargelaten – ondenkbaar zonder een voortdurende confrontatie met hetgeen het buitenland heeft te bieden¹³.

De wereld, en zeker de westerse wereld, is in cultureel opzicht dermate verstrengeld geraakt dat internationale contacten een vanzelfsprekendheid zijn gaan vormen, ook al is het effect op cultuuruitingen in eigen land niet altijd onmiddellijk meetbaar. Naarmate binnen de Europese Gemeenschap de totstandkoming van een volledig vrijgemaakte interne markt realiteit wordt, zal het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en – niet in de laatste plaats – ideeën nog toenemen. De consequenties hiervan voor de culturele betrekkingen binnen Europa zijn nog nauwelijks onder ogen gezien. Maar ook buiten de Europese Gemeenschap zal het internationale culturele verkeer intensiever worden. Elektronische gegevensoverdracht, televisie, ook bovennationaal (satellieten), toename van internationale reizigersstromen (toerisme, migratie) zullen leiden tot een grotere openheid van nationale samenlevingen naar buiten, met meer mogelijkheden voor informatie-uitwisseling en contacten tussen dragers van verschillende culturen.

2.3 Internationale aspecten van de cultuurbeoefening in Nederland

In dit rapport is onder meer de vraag aan de orde of Nederland voldoende aansluiting vindt bij het aangeduide internationaliseringsproces

¹² In het Britse dagblad *Financial Times* werd onlangs geklaagd over het, in verhouding met Frankrijk, de Bondsrepubliek en de Verenigde Staten teruglopend aantal buitenlandse studenten in Groot-Brittannië. Het belang van de aanwezigheid van buitenlandse studenten werd in het artikel onderstreept '...there is an educational benefit to be derived from the presence of overseas students. They are an antidote to insularity and a check on standards'. (*Financial Times*, 13 februari 1987).

¹³ Vgl. Cowley, op. cit., blz 29: 'Indeed, without such sharing and comparing, cultures become inbred and parochial. Ideas and artistic expression gain validity only when they are widely considered, contrasted, argued, refined and polished. No country is culturally self-sufficient; all must import or perish; all can export and profit'.

van de cultuur. Ten behoeve van de Raad is enig empirisch materiaal verzameld voor de terreinen van kunst, onderwijs en wetenschap (zie de bijlage achterin dit rapport).

Wat betreft de podiumkunsten lijkt er de afgelopen tien jaar weinig veranderd in de frequentie van optreden van Nederlandse kunstenaars in het buitenland; ook het optreden van buitenlandse kunstenaars in Nederland is over een reeks van jaren in kwantitatieve zin betrekkelijk stabiel gebleven. Vergelijkbare gegevens voor het optreden van buitenlandse kunstenaars in andere landen waren echter vrijwel niet beschikbaar ¹⁴.

Het aantal tentoonstellingen in het buitenland georganiseerd door Nederlandse musea is sedert 1982 verminderd; daar staat echter tegenover dat het aantal bruikleenuitgiften aan buitenlandse musea is toegenomen. Het aantal buitenlandse tentoonstellingen in Nederlandse musea is betrekkelijk stabiel: ongeveer 2% van het totaal aantal tentoonstellingen in Nederland.

Het aantal vertalingen van Nederlandstalig literair werk is de laatste jaren toegenomen, maar uit gegevens van de UNESCO blijkt dat er veel meer boeken uit het Zweeds en uit het Deens worden vertaald dan uit het Nederlands ¹⁵. Het aantal vertalingen van anderstalige boeken in het Nederlands fluctueert sinds 1980 tussen de 21 en 25% van de totale titelproductie in Nederland. In Zweden ligt dit percentage iets hoger, in de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië lager.

Wat het aantal in het buitenland studerende personen betreft, steekt Nederland niet ongunstig af bij de ons omringende landen (circa 1% van het totaal aantal studenten in Nederland). Het aantal studenten met een buitenlandse nationaliteit in het Nederlands hoger onderwijs is de laatste tien jaren toegenomen. In 1975/76 bezat 1,5% van alle studenten een buitenlandse nationaliteit; in 1985/86 was dit 2,4%. In verhouding tot de Bondsrepubliek, Groot-Brittannië, België en Frankrijk is dit percentage echter laag. Ook is het aantal studenten uit ontwikkelingslanden in Nederland aanzienlijk geringer dan in de ons omringende landen.

Er zijn ongeveer evenveel leerstoelen Nederlands en Neerlandistiek als leerstoelen Zweeds in het buitenland gevestigd (resp. 181 en 195), maar het Zweeds is gebaseerd op een veel kleiner taalgebied dan het Nederlands.

Wat de wetenschapsbeoefening betreft, suggereren enkele onlangs verschenen internationale rapporten dat er bij Nederlandse wetenschapsbeoefenaars minder sprake zou zijn van internationale gerichtheid dan bij hun buitenlandse collega's op vergelijkbare vakgebieden. Een recent rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) maakt zelfs melding van een 'insulaire opstelling' van Nederlandse onderzoekers op technologisch gebied en pleit voor een grotere internationale mobiliteit van die onderzoekers ¹⁶. Het blijkt moeilijk dit soort uitspraken met betrouwbare gegevens te onderbouwen. Wel zou men kunnen stellen dat er bij onderwijs- en wetenschapsinstellingen van een daadwerkelijke bevordering van de internationale oriëntatie van wetenschapsbeoefenaars en studenten – dat is dus iets anders dan het in woorden door de minister en de instellingen beleden beleid – nog weinig is gebleken.

¹⁴ In Groot-Brittannië, België en de Bondsrepubliek wordt dit soort gegevens niet bijgehouden. In Zweden en Denemarken wordt uitsluitend het aantal voorstellingen door buitenlandse artiesten geregistreerd. Finland houdt wel een dergelijke registratie bij (zie bijlage).

¹⁵ In 1980 stelde de Europese Commissie voor de vertaling van literaire werken uit de minder gangbare talen van de Gemeenschap (destijds: Nederlands, Deens en Grieks) te bevorderen. Een bedrag van circa 100.000 ECU per jaar werd hiervoor beschikbaar gesteld. Voor wat het Nederlands betreft is tot nog toe alleen 'Het Verdriet van België' van Hugo Claus (in het Engels) vertaald. Tevens stelde de Europese Commissie voor 90 klassieke Europese werken te laten vertalen in alle andere talen van de EG (met inbegrip van het Bas-kisch en het Fries). Voor het Nederlands stonden onder andere Vondel en Veldijk op het lijstje. De Nederlandse regering staat zeer positief tegenover dit voorstel, al zou men liever hebben gezien dat de nadruk zou zijn gelegd op eigentijdse literatuur.

¹⁶ Organisation for Economic Co-operation and Development, *Reviews of National Science and Technology Policies*; The Netherlands, Parijs, 24 maart 1986.

Het ten behoeve van de Raad verzamelde materiaal zou op een zekere stagnatie kunnen duiden. Over het algemeen gesproken is de omvang van de geschetste betrekkingen in de tijd stabiel. Ze lopen niet achteruit in aantal, maar ze nemen ook nauwelijks toe, hetgeen men op grond van de toegenomen communicatiemogelijkheden had kunnen verwachten en wenselijk achten.

2.4 Ervaringen in het buitenland

2.4.1 Inleiding

Ook in andere landen worden met het buitenlands cultureel beleid zowel doelstellingen van cultuurpolitieke als van buitenlands-politieke aard nagestreefd. In deze paragraaf zal een uiteenzetting worden gegeven van de doelstellingen van het buitenlands cultureel beleid van Groot-Brittannië, Zweden en de Bondsrepubliek Duitsland. Eveneens zal kort aandacht worden besteed aan de organisatie en activiteiten op het gebied van dit beleid. Voor de genoemde landen is gekozen omdat zij in cultureel opzicht goed met Nederland vergelijkbaar zijn. Aangezien Engels een wereldtaal is en mensen in vele landen Duits willen leren, ligt het voor de hand dat in het Britse en Westduitse beleid een tamelijk zwaar accent wordt gelegd op de taalgebonden activiteiten. Mede hierom is ook de situatie in Zweden bestudeerd, een land dat in dit opzicht beter met Nederland vergelijkbaar is¹⁷.

2.4.2 Groot-Brittannië

2.4.2.1 Doelstellingen van het beleid

Tot in de jaren veertig had de Britse overheid nauwelijks enige bemoeienis met activiteiten op cultureel gebied; ook was er geen sprake van een buitenlands cultureel beleid. De Tweede Wereldoorlog heeft in dit opzicht als een katalysator gewerkt: onder druk der omstandigheden werd men zich bewust van de waarde van het Britse culturele erfgoed, en van het belang dit ook in het buitenland uit te dragen. In deze periode liepen propaganda en buitenlands cultureel beleid sterk dooreen. Pas na de oorlog werden deze twee van elkaar gescheiden, hetgeen ook in de institutionele vormgeving tot uiting kwam. De uitvoering – en in zekere mate ook de bepaling – van het buitenlands cultureel beleid werden toevertrouwd aan de British Council, die reeds in 1934 was opgericht als een particuliere organisatie met een zeer bescheiden overheids subsidie.

In de eerste naoorlogse jaren was het buitenlands cultureel beleid van Groot-Brittannië vooral gericht op de verspreiding van cultuur in 'smalle' zin. De hoofdtaak van de British Council bestond uit het organiseren van kunsttentoonstellingen in andere landen en van buitenlandse toernees van Britse theatergezelschappen en orkesten. In de jaren vijftig vond een geleidelijke verbreding plaats: ook het behartigen van de Britse belangen in het buitenland op het terrein van onderwijs en wetenschap werd aan de Council toevertrouwd. Daarnaast werd, parallel aan het steeds groeiend belang van het Engels als wereldtaal, het geven van taallessen een van de belangrijkste taken.

De officiële doelstellingen van de British Council, en daarmee ook die van het Britse buitenlands cultureel beleid, luiden thans:

- a. bevorderen van kennis in het buitenland over het Verenigd Koninkrijk, zijn instellingen en volkeren;
- b. ontwikkelen van betrekkingen op cultureel en onderwijsgebied tussen het Verenigd Koninkrijk en andere landen;
- c. bevorderen van het onderwijs in en het gebruik van de Engelse taal in het buitenland;

¹⁷ De hier gepresenteerde informatie vormt een beknopte samenvatting van een drietal case studies, opgenomen in Schmid en Van Dongen, op. cit., blz. 84-186.

- d. vaststellen en uitvoeren van programma's op het gebied van onderwijs en cultuur in het kader van de bilaterale culturele verdragen met andere landen;
- e. voorbereiden en administreren van hulpverleningsprogramma's op onderwijsgebied ten behoeve van ontwikkelingslanden;
- f. initiëren, coördineren en waar nodig uitvoeren van geheel of gedeeltelijk door derden gefinancierde onderwijsprojecten die Britse commerciële of professionele belangen dienen.

Aan het Britse buitenlands cultureel beleid heeft door de jaren heen geen consistente visie ten grondslag gelegen. Wisselende inzichten hebben bestaan over de voors en tegens van het voeren van een buitenlands cultureel beleid, met name waar het effecten op lange termijn betreft, en de vraag of buitenlands cultureel beleid al dan niet een functie heeft bij het bevorderen van de Britse handelsbelangen. Voortdurende accentverschuivingen in het regeringsbeleid hebben ertoe geleid dat de British Council zich vooral is gaan toeleggen op taken die politiek als het minst controversieel worden beschouwd: het bevorderen van kennis in het buitenland over Groot-Brittannië, het verspreiden van de Engelse taal en het vaststellen en uitvoeren van uitwisselingsprogramma's, vooral voor studenten uit Derde-Wereldlanden.

2.4.2.2 Organisatie en activiteiten

De British Council is een onafhankelijk orgaan, doch in het bestuur ervan zijn de meest betrokken ministeries vertegenwoordigd. Daarnaast kent het bestuur leden uit de sfeer van de universiteiten, de politieke partijen, instellingen op cultureel en wetenschappelijk gebied, het bedrijfsleven en de vakbeweging. De Council, die in Londen is gevestigd, ontplooit zijn activiteiten zowel binnenslands als in het buitenland. In het binnenland is de Council vooral betrokken bij de begeleiding van buitenlandse bezoekers en studenten; daartoe beschikt hij over een vijftiental bureaus, vooral in universiteitssteden. Buiten Groot-Brittannië heeft de British Council 140 bureaus, verspreid over 81 landen. Veelal werken deze bureaus nauw samen met de Britse ambassade ter plaatse, maar aangezien de opvattingen van de British Council niet altijd parallel lopen met die van de Britse regering geeft dit soms aanleiding tot wrijvingen.

- De voornaamste activiteiten van de British Council zijn de volgende:
- a. *Wetenschapsbeoefening*: al een aantal jaren is de Council betrokken bij de organisatie van wetenschappelijke cursussen en seminars, onder andere op het gebied van medicijnen en technologie. In 1984/'85 organiseerde de Council 45 van dergelijke postacademische gespecialiseerde cursussen in eigen land en ongeveer honderd in het buitenland, meestal in samenwerking met plaatselijke universiteiten. Ook werden activiteiten ontwikkeld op het gebied van de uitwisseling van wetenschapsbeoefenaars en andere specialisten. In 1983/'84 verleende de Council bemiddeling bij de organisatie van 2500 van dergelijke reizen.
 - b. *Onderwijs*: ook op dit gebied wordt grote nadruk gelegd op het belang van uitwisselingsprogramma's; deze vormen de grootste uitgavenpost binnen de begroting van de British Council. Britten worden uitgezonden voor werk of studie in het buitenland, terwijl buitenlanders naar Groot-Brittannië komen om contacten te leggen met collega's of voor het volgen van een opleiding aan Britse onderwijsinstellingen. De Council heeft marktonderzoek laten verrichten en wervingscampagnes georganiseerd ten einde de stroom van buitenlandse studenten naar Groot-Brittannië, die aan het begin van de jaren tachtig sterk was verminderd, weer te doen toenemen. Dit gebeurt met name ten behoeve van studenten uit ontwikkelingslanden en uit de andere Gemeenebestanden. Via de zogeheten Educational Counseling

Services wordt reclame gemaakt voor het Britse hoger onderwijs en worden aspirant-studenten geholpen met aanmeldingsprocedures. Deze activiteiten worden mede gefinancierd door meer dan 70 Britse universiteiten, die streven naar een verhoging van het aantal buitenlandse studenten.

- c. *Kunst*: in het seizoen 1984/'85 organiseerde de Council 104 reizen van toneel-, dans-, mime- en poppentheatergezelschappen naar 56 landen; 187 reizen van muziekgezelschappen naar 67 landen; 71 kunsttentoonstellingen naar 41 landen; 24 foto- en voorlichtingsexposities naar 76 landen en zond hij 231 films naar 37 internationale filmfestivals. De laatste jaren treedt de Council in toenemende mate op als organisator van grootschalige kunstmanifestaties in het buitenland, die voor een belangrijk deel door het bedrijfsleven worden gefinancierd. Deze toenemende sponsoring van kunstmanifestaties door het bedrijfsleven is echter niet onomstreden.
- d. *Taal*: het bevorderen van het onderwijs in de Engelse taal is een van de belangrijkste activiteiten. In 1984/'85 had de Council 1060 in het buitenland werkzame docenten Engels en adviseurs voor het Engelse taalonderwijs in dienst. In 1984/'85 beschikte de Council over 43 centra voor het onderwijs in het Engels in 32 landen. Meer dan 50.000 cursisten volgden een cursus Engels aan deze centra, terwijl meer dan 100.000 cursisten werden geholpen via steunverlening aan 'Anglophile societies' en andere instanties. Er worden deeltijd cursussen gegeven ter voorbereiding op de zogenoemde Cambridge-examens. Tevens worden spoedcursussen gegeven voor zakenlieden, academici en ambtenaren. De vestigingen van de British Council verlenen beurzen voor studie in de Engelse taal aan Britse onderwijsinstellingen. Ook worden zomercursussen Engels georganiseerd en specialistische opleidingen.
- e. *Informatieverspreiding*: de British Council beheert 111 bibliotheken in de gehele wereld die een belangrijke bron van informatie vormen over Groot-Brittannië. Voorts vervult de British Council een dienstverlenende rol ten behoeve van Britse uitgevers op de wereldmarkt. Zelf publiceert de Council een aantal leerboeken Engels en een aantal tijdschriften over uiteenlopende thema's uit het Britse culturele leven. Een andere belangrijke bron van informatie over Groot-Brittannië vormt de World Service van de BBC, die evenwel niet onder de British Council ressorteert. Ook het geven van voorlichting over het Britse overheidsbeleid ressorteert niet onder de Council, maar onder het Overseas Information Programme. Het verschaffen van informatie van meer algemene aard over het culturele leven in Groot-Brittannië behoort daarentegen wel tot het werk van de Council.

2.4.3 Zweden

2.4.3.1 Doelstellingen van het beleid

De grondslagen van het huidige buitenlands cultureel beleid van Zweden zijn kort na de Tweede Wereldoorlog gelegd. Tot die tijd zag de overheid het vooral als haar taak, de Zweedse cultuur tegen buitenlandse invloeden te beschermen. Door de neutrale houding van Zweden tijdens de oorlog was het beeld van dat land vooral in de westerse wereld zodanig aangetast dat het de behoefte voelde dat op te vijzelen. Dit verklaart mede waarom tot op de dag van vandaag het verstrekken van informatie over de Zweedse samenleving een centraal element is in het buitenlands cultureel beleid van Zweden. Daarnaast heeft dit beleid mede tot doel het isolement te doorbreken waarin Zweden door zijn geografische ligging en door zijn taal verkeert.

Uit het voorgaande mag men concluderen dat Zweden veel waarde hecht aan het creëren van een positief beeld van het land en zijn cultuur

in het buitenland. Hierbij ligt de nadruk op het vrije en democratische karakter van de samenleving en op de wijze waarop in Zweden vorm is gegeven aan de verzorgingsstaat. Zweden stelt zich zelf op deze punten graag ten voorbeeld aan andere landen. In dit licht doet het enigszins paradoxaal aan dat de regering er, althans in officiële beleidsstukken, voor terugdeinst het buitenlands cultureel beleid te nadrukkelijk als een element van het totale buitenlandse beleid te beschouwen. Wel is in Zweden geleidelijk het gevoel ontstaan dat internationale contacten op cultureel gebied ook een verrijking betekenen van het culturele leven in eigen land.

In de afgelopen tien à vijftien jaar is het wederkerigheidsaspect in het Zweedse beleid meer op de voorgrond gekomen. Steeds meer nadruk wordt gelegd op het belang van culturele uitwisseling, ook in de relaties met ontwikkelingslanden, terwijl het buitenlands cultureel beleid thans minder dan vroeger ten doel heeft een 'Zweden-vriendelijk' klimaat te scheppen waarin bijvoorbeeld de export kan gedijen. Na tamelijk hoog oplopende discussies hierover in de jaren '60, wordt dit laatste thans vooral als taak beschouwd van afzonderlijke instellingen ter bevordering van handel en toerisme.

2.4.3.2 Organisatie en activiteiten

Svenska Institutet vervult een coördinerende rol in het buitenlands cultureel beleid van Zweden maar, de directe verantwoordelijkheid voor de uitvoering van een aantal belangrijke onderdelen ervan berust bij andere instanties. Deze instellingen hebben in inhoudelijk opzicht een betrekkelijk grote mate van autonomie ten opzichte van de nationale overheid. Svenska Institutet wordt gefinancierd uit overheidsgelden, maar de laatste tijd neemt ook in Zweden het sponsoren van activiteiten op kunstgebied door het bedrijfsleven toe.

Svenska Institutet is qua rechtsvorm vergelijkbaar met een stichting in Nederland. Het door de overheid benoemde bestuur bestaat uit vertegenwoordigers uit de kringen van cultuur, onderwijs, industrie en handel, de vakbeweging, de massamedia en het vrijwilligerswerk, alsmede van de ministeries van Onderwijs en Cultuur en van Buitenlandse Zaken. Daarnaast is er een adviescollege waarin talrijke uitvoerende organisaties een stem hebben. Het Instituut is gevestigd in Stockholm en heeft ongeveer 100 medewerkers. Onder Svenska Institutet ressorteert het Centre Culturel Suédois in Parijs, dat qua opzet sterke overeenkomst vertoont met het Institut Néerlandais. Verder zijn er Zweedse vestigingen in Rome, Athene en Istanboel, doch deze ressorteren onder Zweedse universiteiten en hebben een exclusief wetenschappelijke functie. Ten slotte zijn in de Verenigde Staten enkele Zweedse voorlichtingsbureaus gevestigd, die evenwel niet primair een culturele taak hebben en die rechtstreeks onder het ministerie van Buitenlandse Zaken vallen. Vestigingen van deze voorlichtingsbureaus bevinden zich onder meer in streken waar van oudsher veel Zweedse immigranten wonen.

De voornaamste activiteiten van Svenska Institutet zijn de volgende:

- a. *Wetenschapsbeoefening en onderwijs*: een betrekkelijk groot deel van de begroting van het Instituut wordt besteed aan de bevordering van de internationale uitwisseling van wetenschapsbeoefenaars en studenten. De afdeling Onderwijs en Onderzoek van het Instituut is belast met de toekenning van langlopende studiebeurzen en van toelagen voor kortere periodes. Er zijn per jaar 100 beurzen beschikbaar voor buitenlanders die in Zweden willen studeren of onderzoek verrichten en voor Zweedse studenten en wetenschapsbeoefenaars die naar het buitenland willen. Tevens beheert de afdeling de beurzen van de Raad van Europa voor Zweden, de zogenoemde bilaterale beurzen en de circa 40 beurzen voor aanvragers uit ontwikkelingslanden. Verder behandelt zij ook de toekenning van toelagen voor korte studieperiodes

- en aanvullende toelagen, zoals voor reis- en verblijfkosten, voor deelname aan wetenschappelijke conferenties en voor uitwisselingsprogramma's.
- b. *Kunst*: het Instituut verleent steun aan organisaties die Zweedse kunst, muziek, toneel, dans en literatuur in andere landen willen presenteren. Ten aanzien van het organiseren van contacten van Zweedse kunstenaars met buitenlandse collega's vervult het Instituut vooral een coördinerende rol. De fondsen voor presentatie van Zweedse kunstuitingen in het buitenland worden grotendeels verstrekt door andere instellingen, wier werkzaamheden voornamelijk op binnenlands terrein liggen. In toenemende mate wordt hiertoe een beroep gedaan op steun van het bedrijfsleven. Het Instituut verzorgt elk jaar een aantal reizende exposities over diverse aspecten van het culturele leven in Zweden. In het Centre Culturel Suédois in Parijs zijn een kunstbibliotheek en een kunstcollectie ondergebracht. Tevens worden daar geregeld bijzondere exposities van Zweedse kunst gehouden.
 - c. *Taal*: buiten Zweden en Finland wordt aan ongeveer 700 instellingen in de wereld Zweeds onderwezen, waaronder aan een kleine 200 universiteiten in 28 landen. Het Instituut financiert niet het taalonderwijs in strikte zin, maar het is wel belast met de selectie van Zweedse docenten die tijdelijk worden uitgezonden en het vergoedt hun reis- en extra verblijfkosten. Daarnaast produceert het instituut lesmateriaal voor gebruik in het buitenland, terwijl het ook reisbeurzen verstrekt voor scandinavisten die Zweden bezoeken. Ten slotte verstrekt het instituut garantiesubsidies voor vertalingen van moderne Zweedse literatuur ten behoeve van de buitenlandse markt.
 - d. *Informatieverspreiding*: jaarlijks worden 1,2 miljoen exemplaren verspreid van de 'Fact Sheets', korte brochures over uiteenlopende aspecten van de Zweedse samenleving. Deze 'Fact Sheets' worden samengesteld door onafhankelijke deskundigen, die niet noodzakelijkerwijs de standpunten van de Zweedse regering vertolken. Daarnaast wordt een tijdschrift uitgegeven voor de binnenlandse markt en is het instituut betrokken bij de redactie van 'Sweden Now'.

2.4.4 Bondsrepubliek Duitsland

2.4.4.1 Doelstellingen van het beleid

Gedurende het grootste deel van de periode tussen het ontstaan van de Duitse eenheidsstaat onder Bismarck en het einde van de Tweede Wereldoorlog was de presentatie van de Duitse cultuur in het buitenland ondergeschikt aan de politieke ambities van het Duitse Rijk. Behoud en versterking van de nationale identiteit en, met name in de Nazi-periode, propaganda, waren lange tijd de belangrijkste beweegredenen van het Duitse buitenlands cultureel beleid.

De regering van de Bondsrepubliek Duitsland heeft van meet af aan andere beleidsuitgangspunten gekozen. Tot laat in de jaren zestig vormden verzoening met de vroegere vijanden en eeerherstel van de Duitse cultuur de belangrijkste doelstellingen van het buitenlands cultureel beleid. Tevens bestond de wens zich te profileren ten opzichte van 'het andere Duitsland', de DDR. Bij dit alles werd prioriteit gegeven aan herstel van de culturele betrekkingen met de overige westerse mogendheden. Inhoudelijk werd welbewust het accent gelegd op de overdracht van heden-daagse cultuuruitingen en op cultuuruitingen uit de minst besmette periodes uit het verleden. Cultuur werd hierbij in de betrekkelijk 'smalle' zin van schone kunsten, taal en literatuur opgevat.

Pas tegen het einde van de jaren '60 ontstond het gevoel dat Duitsland weer in voldoende mate in de wereld werd geaccepteerd. Het hoofdmotief verschoof van rehabilitatie naar het uitwisselen van informatie en 'internationale samenwerking op cultureel gebied', hetgeen naast de economische en politieke samenwerking, één van de drie hoofdpijlers van

de buitenlandse politiek werd. Deze verandering ging gepaard met een verbreding van het tot dan toe gehanteerde cultuurbegrip. Nadrukkelijk werd van overheidswege gesteld dat er ook ruimte moest zijn voor het overdragen van in de Bondsrepubliek levende opvattingen op velerlei gebied, ook als deze niet door de regering worden gedeeld. In de praktijk gebeurt dit op ruime schaal, zij het de laatste jaren onder toenemende kritiek.

2.4.4.2 Organisatie en activiteiten

De uitvoering van het buitenlands cultureel beleid in de Bondsrepubliek Duitsland berust bij niet minder dan 150 zogeheten intermediaire organisaties en instellingen. De meeste daarvan worden door de federale overheid gesubsidieerd. Onder die instellingen vervult het Goethe Instituut de rol van 'primus inter pares'. Dit Instituut heeft de rechtsvorm van een vereniging; het wordt door het ministerie van Buitenlandse Zaken gesubsidieerd en heeft het uitvoeren van een deel van het buitenlands cultureel beleid tot taak. Formeel is het Goethe Instituut niet ondergeschikt aan dit ministerie, maar de overheid is – naast de kunstsector, de wetenschappelijke wereld en het bedrijfsleven – wel in het bestuur vertegenwoordigd. Bovendien heeft Buitenlandse Zaken het recht in te grijpen in de activiteiten van het Instituut; van dit recht wordt echter slechts sporadisch gebruik gemaakt. Het Instituut heeft zijn hoofdkantoor in München en bezit daarnaast 16 vestigingen in de Bondsrepubliek en in West-Berlijn. Voorts kent het Goethe Instituut 146 buitenlandse vestigingen, verspreid over 66 landen.

De activiteiten van de Bondsrepubliek op het gebied van de buitenlands cultureel beleid omvatten:

- a. *Wetenschapsbeoefening en onderwijs*: met de uitvoering van de op uitwisseling gerichte programma's is een scala van intermediaire instellingen belast al naar gelang het gaat om scholieren, studenten, kunstenaars, wetenschapsbeoefenaars of andere deskundigen. De wetenschappelijke uitwisseling is vooral in handen van de Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), die jaarlijks onder meer ongeveer 15.000 beurzen aan buitenlanders verstrekt voor studie in de Bondsrepubliek en 10.000 aan Duitsers die in het buitenland studeren. De rol van het Goethe Instituut is hier relatief bescheiden: het concentreert zich op studiebeurzen voor germanisten. Daarnaast onderhouden de buitenlandse vestigingen van het Instituut, met name die in de ontwikkelingslanden, het contact met ex-bursalen die weer naar hun land zijn teruggekeerd.
- b. *Kunst*: activiteiten op kunstgebied worden veelal georganiseerd door plaatselijke vestigingen van het Goethe Instituut in samenwerking met lokale partners. De verschillende afdelingen van de hoofdzetel in München verlenen hieraan hun medewerking. Zo stelt bijvoorbeeld de afdeling Muziek programma's samen voor kamermuziek, jazz, pop, multimedialprojecten en experimentele opera. De afdeling Podiumkunsten organiseert gastvoorstellingen in het buitenland op het gebied van toneel, ballet, mime, cabaret, experimenteel en straattheater. Door de taalbarrière kan het Duitse toneel in feite vooral in Midden- en Oost-Europa in de oorspronkelijke taal worden opgevoerd; in andere landen wordt het doorgaans in vertaling gepresenteerd. Jaarlijks vinden een 15.000 presentaties in het buitenland plaats, waarbij het gaat om een breed scala van activiteiten op kunstgebied. Opvallend is de sterke aandacht voor verspreiding van Duitse speelfilms. Kleinere tentoonstellingen en voorstellingen vinden meestal plaats in het plaatselijke Goethe Instituut; grotere manifestaties worden elders gepresenteerd, veelal in samenwerking met lokale organisatoren. Een deel van deze activiteiten wordt door het bedrijfsleven financieel ondersteund.

- c. *Taal*: het Goethe Instituut besteedt zeer veel aandacht aan de verspreiding van en het onderwijs in de Duitse taal. Het Instituut ontwikkelt les- en examenmateriaal en adviseert buitenlandse instellingen over onderwijs in de Duitse taal. In 1984 volgden ruim 150.000 buitenlanders een cursus Duits, meestal aan een van de buitenlandse vestigingen van het Instituut, maar soms ook aan een van de vestigingen in de Bondsrepubliek zelf. Niet alleen organiseert het Goethe Instituut zelf taalonderwijs, het probeert ook het onderwijs in de Duitse taal binnen het reguliere onderwijssysteem in niet-Duitstalige landen te bevorderen en te begeleiden. De begeleiding en bijscholing van de hiertoe benodigde lokale docenten zijn taken van het Goethe Instituut. De docenten Duits aan buitenlandse universiteiten vallen echter binnen de programma's van de DAAD.
- d. *Informatieverspreiding*: de meeste buitenlandse vestigingen van het Goethe Instituut beschikken over een bibliotheek van vrij bescheiden omvang. Vooral in de Oosteuropese landen voorzien deze bibliotheken, waarin naast Duitstalige ook Duitse werken in vertaling zijn opgenomen, in een grote behoefte. Voorts speelt het instituut een bemiddelende rol bij het organiseren van voordrachten en congresbezoeken van Duitse wetenschapsbeoefenaren en kunstenaars in het buitenland. Bij de keuze van onderwerpen wordt erop toegezien dat de overdracht van informatie tweezijdig is en dat onderwerpen die in de Bondsrepubliek zelf tot controversen aanleiding geven, niet uit de weg worden gegaan.

2.4.5 *Conclusies*

In elk van de drie in beschouwing genomen landen vindt het buitenlands cultureel beleid zijn oorsprong in een doelstelling van buitenlands-politieke aard: compensatie van tanende politieke invloed (Groot-Brittannië), bijstelling van het beeld in de westerse wereld en tegengaan van een dreigend isolement (Zweden), herstel van het door de oorlog verloren gegane nationale prestige (Bondsrepubliek Duitsland). In alle drie landen is in de loop der jaren een verschuiving waar te nemen in de richting van een grotere nadruk op cultuurpolitieke doeleinden.

De verspreiding van kennis van de eigen taal vormt in alle beschouwde landen een belangrijk oogmerk van het beleid. In Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek heeft dit geleid tot een uitgebreid netwerk van culturele vestigingen in het buitenland; in Zweden is dit niet het geval.

De uitvoering van het beleid is in de drie landen in belangrijke mate in handen van zelfstandige instellingen. In Groot-Brittannië en Zweden omvatten deze instellingen min of meer het geheel van de buitenlandse culturele betrekkingen; in de Bondsrepubliek zijn de verspreiding van de taal, informatie en kunstbeoefening gescheiden van de activiteiten ten behoeve van uitwisseling op het gebied van onderwijs en wetenschap.

3. HET BUITENLANDS CULTUREEL BELEID VAN NEDERLAND

3.1 Inleiding

Bij het nader bezien van het buitenlands cultureel beleid van Nederland rijst de vraag wat hieronder precies moet worden begrepen. De in 1976 en in 1985 verschenen regeringsnota's over de internationale culturele betrekkingen behandelen slechts de taken die zijn toevertrouwd aan de ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en de (centrale) directies Internationale Betrekkingen van de ministeries van O&W en WVC.

Op basis van de in hoofdstuk 1 gehanteerde afgrenzing dient het begrip buitenlands cultureel beleid aanzienlijk ruimer te worden opgevat. Laat men dit na, dan valt moeilijk te verklaren waarom het toekennen van een studiebeurs aan een Franse student wèl en aan een Nigeriaanse student niet tot dit beleid behoort, alleen omdat de beurs in het eerste geval uit de gelden van het cultureel verdrag met Frankrijk wordt betaald en in het tweede geval uit ontwikkelingsgeld. Evenmin valt goed te begrijpen waarom een tentoonstelling van Hollandse meesters in Texas wèl tot het buitenlands cultureel beleid behoort als WVC die zou financieren, maar niet als Economische Zaken de kosten draagt ter bevordering van de export. En waarom zou de bijdrage aan de Taalunie van O&W wèl en die van WVC niet tot het buitenlands cultureel beleid worden gerekend?

De grenzen van wat in Den Haag gemeenlijk wordt aangeduid als het 'buitenlands cultureel beleid' zijn dus niet alleen vrij willekeurig, maar ook tamelijk krap getrokken. De eerder vermelde nota's gaan vooral over wat wij de 'kernactiviteiten' van het beleid noemen. (Deze term wordt gebruikt omdat naar de voornoemde activiteiten traditioneel de meeste aandacht uitgaat; dit wil niet zeggen dat het ook de belangrijkste activiteiten zijn.) Deze kernactiviteiten komen in paragraaf 3.2 aan de orde. In paragraaf 3.3 zal de relatie tussen het buitenlands cultureel beleid en diverse andere terreinen van overheidsbeleid worden belicht. Dan zal blijken dat buitenlands cultureel beleid zich uitstrekt over de kunsten, het onderwijs, de wetenschap, de taal en de informatieverbreiding door de overheid. In paragraaf 3.4 zullen enkele financiële aspecten worden gezien, waarna in paragraaf 3.5 een diagnose volgt van de voornaamste knelpunten in het huidige beleid.

3.2 Kernactiviteiten

3.2.1 *De geschiedenis van het beleid*

In Nederland heeft sinds de Tweede Wereldoorlog de overheidsbemoeienis met cultuur – en met de presentatie van die cultuur in het buitenland – een geleidelijke uitbreiding ondergaan. In 1946 werd in het rapport 'Overheidsvoorlichting' aandacht besteed aan de culturele voorlichting in het buitenland. De opstellers van dat rapport wezen een ver doorgevoerde splitsing van politieke, economische en culturele voorlichting van de hand. Alle voorlichtingsactiviteiten moesten gekenmerkt zijn door één gemeenschappelijk doel: het bevorderen van 'goodwill' voor Nederland in het buitenland.

In 1956 kwam het Nederlands Instituut voor Internationale Culturele Betrekkingen tot stand, dat gevestigd werd in Amsterdam. De doelstelling van dat instituut was de bevordering van de culturele betrekkingen tussen Nederland en het buitenland. Dit semi-onafhankelijke instituut

werd echter in 1959 al weer opgeheven vanwege wat in een officiële uitspraak genoemd werd het toenemend beleidsmatige karakter van de internationale culturele samenwerking. Op grond daarvan gaf de regering de voorkeur aan een constructie waarin de verantwoordelijkheid van de overheid duidelijker tot haar recht kon komen. Zo trok zij formulering en uitvoering van het beleid weer aan zich zelf ¹.

In 1970 werd voor het eerst in de naoorlogse geschiedenis aan de Tweede Kamer een nota inzake buitenlandse culturele betrekkingen aangeboden ². Geconstateerd werd dat Nederland zich niet langer afzijdig kon houden van de internationale ontwikkelingen op cultureel gebied. Drie redenen werden aangegeven om tot uitbreiding van het tot dan toe gevoerde beleid over te gaan:

- bevordering van de kennis van de Nederlandse taal in het buitenland, met bijzondere nadruk op Indonesië;
- vergroting van het uitwisselingsverkeer van jongeren (o.m. met de Bondsrepubliek Duitsland, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Polen en Noorwegen);
- oprichting van enkele nieuwe culturele instituten in het buitenland.

Na 1970 heeft de regering nog drie maal een nota over het buitenlands cultureel beleid aan de Tweede Kamer voorgelegd. In de tweede regeringsnota (van 1976) zijn de doelstellingen voor het beleid als volgt geformuleerd:

1. het ontwikkelen van onderwijs, wetenschap en cultuur in brede zin door middel van internationale contacten en door het scheppen en ontwikkelen van wegen en instrumenten die zulke contacten mogelijk maken;
2. het bekend maken in het buitenland van de eigen cultuur en het verlenen van medewerking aan de presentatie van de cultuur van andere landen in het eigen land;
3. het ondersteunen van de algemene positie van Nederlandse wetenschappelijke en culturele activiteiten in de verschillende landen;
4. het bevorderen van beter begrip en een goede verstandhouding tussen mensen, groepen en volken met uiteenlopende culturele achtergronden ³.

De derde nota (van 1985) bevat een overzicht van het in andere Westeuropese landen gevoerde beleid en een voortgangsnotitie over enkele nieuwe ontwikkelingen en initiatieven ⁴. De in de nota van 1976 genoemde doelstellingen 1 en 4 bleven ongewijzigd van kracht. De tweede doelstelling werd iets gepreciseerd door na 'de eigen cultuur' in te voegen: 'met name de Nederlandse talen (ook het Fries)'. De derde doelstelling werd als volgt ingrijpend gewijzigd:

3. het ondersteunen van de algemene positie van Nederland, onder andere in het kader van de zogenaamde 'Holland Promotion', met name ook in samenwerking met andere departementen.

In deze laatste versie vindt men de vier doelstellingen ook terug in de Nota Multilaterale Culturele Betrekkingen van 1986 ⁵.

De eerste twee doelstellingen liggen op het terrein van het cultuurbeleid. Het bekendmaken van de eigen cultuur in het buitenland (doelstelling 2) kan overigens ook elementen van buitenlandse politiek in zich dragen. Zo beklemtoont de Memorie van Toelichting bij de begroting van Buitenlandse Zaken voor 1987 het belang van het 'uitdragen van de

¹ Voor een overzicht van opkomst en ondergang van genoemd instituut, zie: Alex P. Schmid en Yvonne C.L.M. van Dongen, *Buitenlands cultureel beleid: Een terreinverkenning*; Werkdocument W23, WRR, 's-Gravenhage, 1987, blz. 17-21.

² Nota betreffende de Internationale Culturele Betrekkingen; Tweede Kamer, zitting 1970-1971, 10 916, nrs. 1-4.

³ Nota betreffende de Internationale Culturele Betrekkingen; Tweede Kamer, zitting 1976-1977, 14 206, blz. 4-5.

⁴ Notitie Internationale Culturele Betrekkingen; Tweede Kamer, zitting 1984-1985, 18 856, nrs. 1-2.

⁵ Nota Multilaterale Culturele Betrekkingen; Tweede Kamer, zitting 1985-1986, 19 590, nrs. 1-2.

eigen culturele identiteit' in het licht van de voortschrijdende Europese politieke en economische integratie ⁶. Bij de laatste twee doelstellingen staat de bevordering van de cultuurbeoefening zeker niet voorop; aspecten van het buitenlands beleid voeren hier de boventoon.

3.2.2 *De organisatie van het beleid*

Op interdepartementaal niveau worden de vaststelling en de uitvoering van het beleid gecoördineerd door de Coördinatiecommissie Internationale Culturele Betrekkingen (CICB). Deze in 1967 ingestelde commissie heeft de volgende taken:

- het ontwerpen en voorstellen van beleidslijnen op het gebied van de internationale culturele betrekkingen;
- het verzekeren van de vereiste coördinatie bij de vaststelling en uitvoering van het beleid;
- het toetsen van voorstellen voor concrete activiteiten aan het uitgestippelde beleid.

De beleidsvoorbereiding is in handen van het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (directie Internationale Betrekkingen), het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (centrale directie Internationale Betrekkingen) en het ministerie van Buitenlandse Zaken (ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking). Daarnaast ontplooiën ook andere ministeries activiteiten op dit gebied: Economische Zaken (de Exportbevorderings- en Voorlichtingsdienst), Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, en de met ontwikkelingssamenwerking belaste directoraten van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Ook Algemene Zaken en Financiën zijn vertegenwoordigd in de CICB. De CICB wordt voorgezeten door de ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking en telt thans twaalf leden. De commissie komt circa zes maal per jaar bijeen en houdt zich bezig met de bepaling en met de uitvoering van het beleid, zij het dat lang niet alle concrete overheidsactiviteiten op cultureel gebied in het buitenland binnen de CICB worden besproken. In feite houdt de commissie zich bezig met de coördinatie van de kernactiviteiten, zij het niet met alle. Veel wordt namelijk door de betrokken instanties informeel op bilaterale basis geregeld en sommige activiteiten worden aan de coördinatie van de CICB onttrokken. Aangezien de commissie geheel uit overheidsvertegenwoordigers bestaat en zich ook voornamelijk richt op activiteiten van de overheid, ontgaan haar bovendien nogal wat activiteiten die door particulieren worden geëntameerd.

De Projectgroep Reorganisatie Rijksdienst van het ministerie van Binnenlandse Zaken concludeerde in haar in 1984 uitgebrachte rapport dat de CICB onvoldoende functioneerde en aan haar eigenlijke taak, het coördineren en toetsen van projecten aan de hoofdlijnen van het beleid, onvoldoende toekwam ⁷. Zij stelde voor de commissie op te heffen en te vervangen door ad hoc overleg met enkele vaste contactpersonen bij de meest betrokken departementen. Dit advies is door het kabinet echter niet overgenomen.

3.2.3 *Beleidsinstrumenten*

3.2.3.1 *Culturele verdragen*

Ten dele zijn de culturele betrekkingen met het buitenland geformaliseerd in culturele verdragen, die een kader scheppen voor bilaterale samenwerking. Elk van deze verdragen kent een commissie die is belast met de uitvoering ervan. Nederland en het betrokken land wijzen hiervoor

⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken, Begroting van uitgaven; Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk V, nr. 2, blz. 59.

⁷ *Eerste interimrapport Sanering Interdepartementale Commissies*, Publikatie vanuit het Project Reorganisatie Rijksdienst, 's-Gravenhage, 12 december 1984, blz. 87.

elk een aantal leden aan. De voorzitter van de Nederlandse delegatie is doorgaans een onafhankelijke deskundige; het secretariaat berust hetzij bij het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, hetzij bij dat van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. De betekenis van deze verdragen is verschillend. Voor de culturele contacten met sommige landen, met name met de Oosteuropese, zijn ze onmisbaar. Met de Verenigde Staten daarentegen is nooit een cultureel verdrag gesloten, omdat dat land geen voorstander is van zulke verdragen. Toch is dit geen belemmering gebleken voor het ontwikkelen van intensieve culturele betrekkingen.

Het enige culturele verdrag dat ooit is opgezegd, betreft dat met Zuid-Afrika, dat in 1981 door de Nederlandse regering werd beëindigd. Nederland heeft thans in totaal 34 van dit soort verdragen lopen, waarvan sommige echter 'slapend' zijn. Soms is het sluiten van een cultureel verdrag het meest concrete resultaat van een koninklijk of ministerieel bezoek. De betekenis ervan ligt dan vooral in de sfeer van de algemene buitenlandse politiek als symbool van de onderlinge vriendschappelijke betrekkingen tussen de betreffende landen⁸. De wijze waarop culturele verdragen worden uitgevoerd verschilt van geval tot geval. Omdat de in het kader van de verdragen ontplooidde activiteiten niet systematisch worden geregistreerd, is het niet mogelijk algemene trends aan te geven.

3.2.3.2 De Nederlandse instituten in het buitenland

Er zijn op het ogenblik acht Nederlandse instituten in het buitenland. Zij verschillen onderling nogal qua taakstelling, beheersvorm en relatie tot de Nederlandse overheid. Wat de taken betreft, valt het verschil op tussen enerzijds instituten (Parijs, Jakarta) die zich vooral richten op het presenteren van allerlei Nederlandse culturele activiteiten in het buitenland, en anderzijds instituten (Rome, Florence, Istanboel, Kairo en het tweede instituut in Jakarta) die vooral bedoeld zijn om Nederlandse wetenschapsbeoefenaars een werkplaats te verschaffen. De laatstgenoemde instituten zijn dan ook primair verlengstukken van Nederlandse wetenschappelijke instellingen; de eerstgenoemde instituten staan meer ten dienste van de rijksoverheid voor het voeren van een buitenlands cultureel beleid. Het instituut in Tokio neemt een tussenpositie in; daar worden zowel algemeen culturele als strikt wetenschappelijke activiteiten georganiseerd⁹. Het Institut Néerlandais in Parijs en het Erasmushuis in Jakarta zijn gericht op de presentatie van de Nederlandse cultuur in het gastland. De belangrijkste activiteiten van het Parijse instituut betreffen de organisatie van tentoonstellingen, kamerconcerten en symposia, het verstrekken van voorlichting en informatie over Nederland en het verschaffen van logies aan Nederlandse bezoekers. Onderwijs in de Nederlandse taal speelt er een veel bescheidener rol dan bij het Erasmushuis. Bij dit in Jakarta gevestigde, direct onder de ambassade ressorterende, culturele centrum neemt de bevordering van de Nederlandse taal een vooraanstaande plaats in.

Een algemeen institutenbeleid ontbreekt tot dusver. Wat eenmaal is gegroeid, blijft gehandhaafd, zij het dat een en ander niet onomstreden is. Voorgestelde nieuwe instellingen komen niet van de grond. Zo is het Nederlandhuis in Brussel tot nu toe om financiële redenen nog steeds niet gerealiseerd, ook al is hierom herhaaldelijk door de Tweede Kamer gevraagd. Een voorstel van de Raad voor de Kunst om in New York een Nederlands instituut te vestigen, is niet door het kabinet overgenomen.

De vraag of juist in de genoemde steden culturele instituten met de

⁸ Het Centrum voor Staatskundige Vorming betwijfelde in 1971 of in het verleden 'een weloverwogen koers is gevaren bij het afsluiting van bilaterale culturele verdragen' en wees op een aantal toen bestaande hiaten. Centrum voor Staatskundige Vorming, *Internationaal Cultureel Beleid*; 's-Gravenhage, 1971, blz. 43.

⁹ Isabella van Daalen, 'Het Japan-Nederland Instituut: Een Moderne Voortzetting van een Eeuwenoude traditie'; *Ons Erfdeel*, 29:1 (jan./febr. 1986), blz. 57-62. Zie ook: Japan-Nederland Instituut: Jaarverslag 1985-1986.

huidige taakstelling en omvang moeten bestaan, zal ten principale worden besproken in een 'Institutennota', die aan de Tweede Kamer is toegezegd.

3.2.3.3 Ambassade-afdelingen voor culturele zaken

In dertien landen heeft de Nederlandse ambassade thans een afdeling voor pers, voorlichting en culturele zaken. Hiertoe behoren zes van de elf andere EG-landen, de Verenigde Staten, Indonesië, Japan, Mexico en Noorwegen. De belangrijkste taken van zo'n afdeling zijn:

1. het wekken van belangstelling voor het Nederlandse culturele leven in al zijn facetten, alsmede het bevorderen van contact tussen Nederlandse kringen van onderwijs, wetenschap en cultuur en overeenkomstige kringen in het land van vestiging;
2. het signaleren aan de Nederlandse autoriteiten en andere geïnteresseerde kringen van belangrijke ontwikkelingen op die gebieden in het land van vestiging.

In de opleiding voor de nieuwe Dienst Buitenlandse Zaken wordt de laatste tijd meer aandacht dan voorheen besteed aan culturele zaken in eigen land. Daarmee wordt beoogd dat ook de 'generalisten' over een voldoende inzicht in culturele vraagstukken beschikken. Naast deze generalisten zijn er 'specialisten' die voor langere tijd (6 tot 8 jaar) in een bepaald land worden geplaatst om zich op culturele vragen te concentreren. Ook deze specialisten worden langs de gebruikelijke ambtelijke weg geselecteerd. Het is in Nederland niet, zoals in sommige andere landen, de gewoonte dat kunstenaars of andere niet-ambtelijke deskundigen op het gebied van wetenschap en cultuur met de functie van cultureel attaché worden belast.

De invulling van de werkzaamheden door de met culturele zaken belaste functionaris is sterk afhankelijk van het eigen initiatief. Daarnaast spelen plaatselijke omstandigheden en de kwantiteit en kwaliteit van het culturele aanbod uit Nederland een grote rol. De belangrijkste terreinen waarop de betrokken functionarissen werkzaam zijn, veelal in coördinerende zin, betreffen theateruitwisselingen, concerten, tentoonstellingen, manifestaties, wetenschappelijke uitwisselingen en jeugd- en jongerenwerk.

3.2.3.4 Een vreemdtalig tijdschrift over Nederlandse cultuur

Vele jaren is er gediscussieerd over de vraag of, en zo ja hoe, er een vreemdtalig tijdschrift zou moeten komen om de Nederlandse cultuur in het buitenland te presenteren.

Van 1957 tot 1974 verscheen het Engelstalige tijdschrift 'Delta' dat beoogde het buitenland te informeren over ontwikkelingen op het gebied van het Nederlandse culturele leven in brede zin. Het werd geleid door een onafhankelijke redactie en gefinancierd door de rijksoverheid. De oplage van het tijdschrift bedroeg circa zesduizend exemplaren. Het werd verspreid via de diplomatieke posten in het buitenland en via particuliere abonnementen. De kritische opstelling van de redactie tegenover de Nederlandse overheid en samenleving leidde herhaaldelijk tot aanvaringen met deze overheid, die de inhoud van het tijdschrift vaak niet representatief achtte voor Nederland. Met name themanummers over onderwerpen als Provo en euthanasie wekten weerstanden in politiek en ambtelijk Den Haag. Het nummer over euthanasie vormde de directe aanleiding tot stopzetting van de subsidie in 1974¹⁰.

Sinds de opheffing van 'Delta' is de vraag periodiek aan de orde geweest of niet weer zou moeten worden overgegaan tot oprichting van een dergelijk tijdschrift. Enerzijds erkende men van politieke en ambtelijke zijde wel de wenselijkheid van een onafhankelijk tijdschrift, anderzijds

¹⁰ Zie Schmid en Van Dongen, op. cit., blz. 72-74.

schrok men terug voor de hoge kosten en voor de risico's die nu eenmaal aan een onafhankelijke redactie zijn verbonden. Bovendien deed zich de vraag voor of een dergelijk tijdschrift al dan niet in samenwerking met de Nederlandstalige gemeenschap in België zou moeten worden opgezet. Deze laatste gedachte is door de minister van WVC in feite verworpen, toen hij een subsidieaanvraag voor een Engelstalige uitgave van het reeds in het Nederlands en Frans verschijnende tijdschrift 'Ons Erfdeel' afwees¹¹. Hij koos uiteindelijk voor een twee maal per jaar verschijnende publikatie, 'Dutch Heights' geheten. De redactie van dit tijdschrift is echter niet onafhankelijk; de eindverantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij het ministerie van WVC.

3.3 Het beleid in ruimere zin

Om eerder vermelde redenen meent de Raad dat het buitenlands cultureel beleid aanzienlijk meer omvat dan de zojuist beschreven kernactiviteiten. Ook op diverse andere terreinen van overheidsbeleid is sprake van grensoverschrijdende culturele activiteiten.

Zo worden bijvoorbeeld in het wetenschapsbeleid veel meer internationale activiteiten ontplooid dan uitsluitend in het kader van de culturele verdragen. Bij bepaalde disciplines, vooral in sommige technische en natuurwetenschappelijke (bijv. kernonderzoek, astronomie, ruimtevaart, moleculaire biologie) is internationale samenwerking een vanzelfsprekendheid geworden, mede vanwege de hoge kosten van apparatuur. Op andere vakgebieden is deze samenwerking het gevolg van vergevorderde specialisatie, omdat geen land alle wetenschappelijke specialismen binnen zijn eigen grenzen kan hebben.

In het onderwijsbeleid, met name bij het hoger onderwijs, bestaan naast de faciliteiten die de directie Internationale Betrekkingen van O&W biedt, ook nog andere mogelijkheden voor Nederlandse docenten en studenten om enige tijd in het buitenland te doceren of te studeren. Binnen het voortgezet onderwijs vindt internationalisering plaats door de instelling van een aantal opleidingen voor een internationaal baccalaureaat, die overigens slechts voor bepaalde categorieën leerlingen toegankelijk zijn. Voorts bestaan er diverse Engelstalige post-doctorale opleidingen, in het bijzonder op managementgebied. Onder de internationale dimensie van het onderwijsbeleid valt ook het Nederlandse onderwijs dat aan Nederlandse kinderen in het buitenland wordt gegeven. In vergelijking met andere landen zijn de Nederlandse activiteiten op dit gebied overigens zeer beperkt. Een belangrijk deel van het Nederlandstalig onderwijs in den vreemde wordt door de Vlaamse gemeenschapsregering gefinancierd.

Ook het kunstbeleid omvat meer internationale aspecten dan die welke door de Directie Internationale Betrekkingen van WVC worden ontplooid. Te denken valt hier bijvoorbeeld aan de subsidiëring van het sterk internationaal gerichte Holland Festival of van de productie van Nederlandse films die eveneens in het buitenland worden vertoond.

Op beleidsterreinen buiten de culturele sfeer worden activiteiten ontplooid die tevens relevant zijn in het licht van het buitenlands cultureel beleid. Het betreft hier sterk uiteenlopende terreinen, zoals het minderhedenbeleid, het toerismebeleid, het mediabeleid of het voorlichtingsbeleid. Van belang is in dit kader het handelsbevorderingsbeleid. Hier is sprake van een groeiende interesse voor presentatie van de Nederlandse cultuur in het buitenland in samenhang met produkten van het bedrijfsleven. In het 'Holland Village' in het Japanse Nagasaki bijvoorbeeld, worden zowel kaas, tulpen en chocolade aangeprezen als ook uitingen van Nederlandse kunst. In de Exportnota wordt gesteld dat 'door het doen samenvallen van activiteiten een verhoogd publicitair effect (kan)

¹¹ Ibid., blz. 74.

worden verwacht, hetgeen de beeldvorming van ons land, behalve in culturele ook in economische zin ten goede kan komen¹². Anderen menen dat de cultuur dan ondergeschikt zal raken aan handelsbelangen en daardoor niet meer zal zijn dan een 'glijmiddel' voor de export¹³.

Het beleid inzake ontwikkelingssamenwerking vertoont eveneens overlappingsen met het buitenlands cultureel beleid. Aanvankelijk beperkten die zich tot de financiering van enkele projecten van cultuurhistorische waarde, zoals de restauratie van de Borobudur en de inrichting van het Nationaal Museum in Noord-Jemen. De laatste jaren is de aandacht uitgebreid tot projecten gericht op het behoud van bepaalde culturele tradities op het gebied van bijvoorbeeld muziek, geneeskunst of waterwinning. Zo stelde de minister voor Ontwikkelingssamenwerking bij de ratificatie van het cultureel verdrag met India in 1985 f 100.000 per jaar beschikbaar voor het uitvoeren van culturele projecten¹⁴. De begroting van Ontwikkelingssamenwerking voor 1987 bevat een bedrag van f 1,5 miljoen ten behoeve van cultuurspecifieke projecten¹⁵. Daarnaast bestaan in Nederland een kleine twintig instellingen voor de opleiding van studenten en cursisten uit ontwikkelingslanden. Per jaar verblijven vele honderden studenten en cursisten uit ontwikkelingslanden hier gedurende kortere of langere tijd voor opleidingsdoeleinden. Zo'n verblijf is in eerste instantie door ontwikkelingsdoeleinden gemotiveerd, maar heeft uiteraard ook neveneffecten op de betrekkingen op cultureel en op ander gebied tussen Nederland en de landen van herkomst. Andere Westeuropese landen zien het geven van onderwijs aan studenten uit ontwikkelingslanden zelfs expliciet als doelstelling van hun buitenlands cultureel beleid (zie par. 2.4)¹⁶.

In het buitenlands beleid speelt het cultuuraspect een rol in de relaties met vele landen. Zo leidde de op internationaal niveau nagestreefde ontspanningspolitiek eind jaren '60 en begin jaren '70 tot het sluiten van culturele verdragen met een aantal Oostbloklanden zoals de Sovjetunie, Bulgarije en de DDR. Ook diverse recente 'clustermanifestaties' zijn ingegeven door de wens te komen tot betere internationale verhoudingen, bijvoorbeeld de huidige uitwisseling op cultureel gebied met Hongarije.

Culturele betrekkingen spelen een bijzondere rol in de relatie met België. Vooral met het Nederlandstalige landsgedeelte is het cultureel verkeer in veel opzichten intensiever dan met enig ander land. De beide landen manifesteren zich op bepaalde terreinen gezamenlijk in het buitenland, vooral in het kader van de Nederlandse Taalunie. Sinds hun onafhankelijkheid nemen de vroegere overzeese gebiedsdelen Indonesië en Suriname een speciale plaats in. Ondanks ups en downs in de politieke relaties zijn de culturele betrekkingen intensief gebleven. De gemeenschappelijkheid van taal en geschiedenis, maar ook het bestaan van vele familiebanden hebben daaraan bijgedragen. Een in bepaalde opzichten vergelijkbare rol speelt de cultuur in de betrekkingen met landen waar zich de afgelopen decennia omvangrijke groepen migranten uit Nederland hebben gevestigd: Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten. Tot deze categorie landen behoorde vroeger ook Zuid-Afrika, maar zoals bekend zijn de culturele betrekkingen met dat land sinds 1981 verbroken.

Uit de gegeven voorbeelden moge blijken dat het buitenlands cultureel beleid niet alleen veel meer omvat dan de kernactiviteiten, maar ook zeer uiteenlopende doelen dient.

¹² Exportnota; Tweede Kamer, zitting 1983-1984, 18 206, nrs. 1-2.

¹³ J.L. Heldring, 'Cultuur als prostituee'; *NRC Handelsblad*, 24-12-1985; F. Niessen; 'Du- et van Nachtegaal en Kikker - Export van Nederlandse Cultuur', *NRC Handelsblad*, 10-12-1985.

¹⁴ Schmid en Van Dongen, op. cit., blz. 29 en 32.

¹⁵ Ministerie van Buitenlandse Zaken, Begroting van uitgaven, op. cit., blz. 112.

¹⁶ Notitie Internationale Culturele Betrekkingen, op. cit., blz. 5 en 7.

3.4 Financiën

Voor de kernactiviteiten van het buitenlands cultureel beleid is thans f 31,4 miljoen per jaar beschikbaar (zie tabel 3.1). Het betreft hier het totale bedrag waarover de ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking bij het ministerie van Buitenlandse Zaken alsmede de (centrale) directies Internationale Betrekkingen van de ministeries van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur en van Onderwijs en Wetenschappen kunnen beschikken ten behoeve van de buitenlandse culturele betrekkingen. Het buitenlands cultureel beleid van de Nederlandse regering zoals dit wordt beschreven in de diverse nota's, richt zich als gezegd in beginsel alleen op deze activiteiten, die vallen binnen dit budget van f 31,4 miljoen.

Tabel 3.1 Begrote kosten voor kernactiviteiten buitenlands cultureel beleid, 1971-1987 (in duizenden guldens)

	1971	1975	1984	1987 ^{a)}
Onderwijs en Wetenschappen	4.926	6.182	8.800	17.986
CRM/WVC	3.077	3.998	8.306	9.972
Buitenlandse Zaken	885	1.086	1.636	3.526
Totaal	8.888	11.266	18.742	31.484

Bron: De cijfers voor 1971 en 1975 zijn ontleend aan: *Nota Betreffende de Internationale Culturele Betrekkingen*, Tweede Kamer, zitting 1976-1977, 14206, nrs. 1-2; die voor 1984 en 1987 zijn ontleend aan de begrotingsstukken.

- a) Het hogere begrotingscijfer voor 1987 voor het ministerie van Buitenlandse Zaken, in vergelijking met voorgaande jaren, wordt veroorzaakt door een overheveling van 'overige uitgaven' (ten behoeve van voorlichtingsactiviteiten) naar internationale culturele betrekkingen. Het hogere cijfer voor 1987 voor het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen wordt veroorzaakt doordat in 1987, in tegenstelling tot eerdere jaren, ook de beurzen in het kader van culturele verdragen zijn meegeteld.

Ad hoc subsidies vormen een belangrijk, zo niet het belangrijkste instrument van het beleid. Over de wijze waarop de toekenning plaatsvindt, is weinig informatie beschikbaar. Het is dan ook moeilijk een duidelijk inzicht te krijgen in het beleid dat aan subsidiëring van de kernactiviteiten ten grondslag ligt.

Indien men het buitenlands cultureel beleid ruimer opvat dan de kernactiviteiten, ontstaat een geheel ander beeld. Als ook alle andere activiteiten op dit gebied, zoals beschreven in paragraaf 3.3, worden meegerekend, dan blijkt een bedrag van circa f 624 miljoen gemoeid te zijn met de buitenlandse culturele betrekkingen. Tabel 3.2 geeft een overzicht van de begrote kosten van het buitenlands cultureel beleid in ruime zin, verdeeld naar ministerie en sector.

Beklemtoond dient te worden dat hier slechts sprake is van een globaal overzicht: niet voor iedere post van de rijksbegroting is duidelijk of wellicht een deel wordt besteed aan buitenlandse culturele betrekkingen en zo ja, hoe groot dit deel dan is; een deel van het budget wordt niet rechtstreeks maar via derden besteed en ten slotte is het ook niet altijd mogelijk te komen tot een objectieve toerekening van begrotingsposten aan het buitenlands cultureel beleid, aangezien die toerekening afhankelijk is van de gehanteerde definities. Dit neemt echter niet weg dat per ministerie een indicatie kan worden gegeven van de gelden die worden begroot voor uitvoering van het buitenlands cultureel beleid in ruime zin.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken draagt ongeveer f 26 miljoen bij aan twee instituten voor internationaal onderwijs en onderzoek en f 1,5 miljoen aan het internationaal opleidingscentrum van de Wereldomroep. In het kader van de ontwikkelingssamenwerking wordt circa f 145 miljoen uitgegeven in de vorm van steun aan opleidingsinstituten in Nederland en in ontwikkelingslanden, beurzen voor studenten uit ontwikkelingslanden, ondersteuning van internationaal onderzoek en versterking

Tabel 3.2 Kosten buitenlands cultureel beleid in ruime zin naar ministerie en sector, begrotingsjaar 1987 (in duizenden gulden)

Begrotingspost (met nummer)	Kern-acti- viteiten	Kunst	Onder- wijs	Weten- schap	Taal	Infor- matie- versprei- ding	Overige	Totaal
<i>Buitenlandse Zaken</i>								182.617
Internationale culturele betrekkingen (46)	3.526							
Koninklijk Instituut voor de Tropen (61.2)			24.900					
Clingendael (61.4)			1.620					
Wereldomroep (87)			1.150					
Bijdrage aan UNESCO (62.3)							6.521	
Ontwikkelingssamenwerking:								
- cultuurspecifieke projecten (70.6)							1.500	
- onderwijsprogramma's (68.1-3)			102.400					
- onderzoek en technologie-programma's (68.4)				41.000				
<i>Welzijn, Volksgezondheid, Cultuur</i>								96.649
Internationale betrekkingen (176)	9.972							
Volksgezondheid, uitwisseling in het kader van culturele verdragen (114)							39	
Taalunie (177)					860			
Wereldomroep (217)						69.500		
Holland Festival (191)		1.199						
Directie Kunsten:								
- subsidie in kader internationale uitwisseling muziek en dans (182.10)		79						
- indirecte bijdrage aan buitenlandse reizen via reguliere subsidie ^{b)} (182)		15.000						
<i>Onderwijs & Wetenschappen</i>								212.560
Internationale betrekkingen:								
- Nederlands onderwijs in het buitenland (36)	693							
- Bilaterale samenwerking (37 + 40)	13.720							
- Multilaterale samenwerking (41)	800							
- Verzorging buitenlandse studenten (39)	341							
- Vakantiecursussen in de Nederlandse taal en cultuur	429							
- Taalunie (38)	2.003							
Studie-financiering (studiefonds voor Nederlandse studenten in buitenland (32)			30					
Basisonderwijs in buitenland (57)			14.340					
NUFFIC (166)			15.646					
Institute of Social Studies (167)			9.055					
Internationaal Instituut voor luchtkartering en aardkunde (168)			29.788					
Afrika-Studiecentrum (169)			1.782					
Kunsthistorisch instituut Florence (185)			503					
Europees Universitair Instituut Florence (187)			1.236					
Van Karman Instituut Brussel (188)			450					
Studiecentra OESO (189)			197					
KNAW ^{b)} (201)				2.000				
ZWO ^{c)} (202)				20.300				
CERN (206)				59.131				
ESO (221)				4.684				
ESA (222)				28.458				
European Molecular Biology Conference and Laboratory (207 + 208)				3.610				
Clingendael (217)				1.077				
Wetenschappelijke commissies NAVO (229)				1.371				
Internationale uitwisseling van geleerden en studenten (231)				916				
<i>Economische Zaken</i>								132.014
Internationale ruimtevaart (17)				75.514				
Eureka (12)				35.000				
Euratom (50)				21.250				
EVD (65)						250		
Totaal	31.484	16.278	203.097	294.311	860	69.750	8.060	623.840

Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken, Begroting van uitgaven, Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk V, nrs. 1 en 2; ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Begroting van uitgaven, Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk VIII, nrs. 1 en 2; ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, Begroting van uitgaven, Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk XVI, nrs. 1 en 2; ministerie van Economische Zaken, Begroting van uitgaven, Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk XIII, nrs. 1 en 2.

a) De directie Kunsten subsidieert orkesten, toneelgezelschappen enz. Deze subsidies worden door de betreffende gezelschappen eveneens gehanteerd om buitenlandse reizen te bekostigen (reiskosten, vaste lasten). Om die reden zou het deel van de gelden dat wordt gebruikt voor buitenlandse optredens als volgt kunnen worden aangeduid:

- muziek en dans: ± 8% van de uitvoeringen in het buitenland: 8% van f 164 mln. = f 13 mln.

- toneel: ± 4% van de uitvoering in het buitenland: 4% van f 57 mln. = f 2 mln.

b) De KNAW besteedt ongeveer 4% van haar budget aan internationale samenwerking (reiskosten, internationale verplichtingen enz.).

c) ZWO besteedt ongeveer 8,5% van haar budget aan internationale samenwerking (beurzen, reiskosten, samenwerkingsprojecten enz.).

van de nationale onderzoekscapaciteit van ontwikkelingslanden. In totaal geeft het ministerie van Buitenlandse Zaken circa f 182 miljoen aan buitenlands cultureel beleid uit. Hiervan wordt slechts f 3,5 miljoen beheerd door de ambassadeur voor Internationale Culturele Samenwerking.

Bij het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur is de situatie vergelijkbaar: het ministerie besteedt f 96,6 miljoen aan buitenlandse culturele betrekkingen; de directie die binnen dit ministerie belast is met het beleid inzake de buitenlandse culturele betrekkingen, beschikt echter over niet meer dan f 10 miljoen. De grootste uitgave bij WVC ligt op het terrein van informatieverspreiding: ruim f 69 miljoen subsidie aan de Wereldomroep. De Taalunie krijgt een subsidie van f 1 miljoen. De bijdrage van het ministerie aan het Holland Festival wordt in dit overzicht meegerekend. Ten slotte draagt de directie Kunsten ook indirect bij aan de internationale culturele betrekkingen, aangezien een deel van de reguliere subsidies die worden verstrekt aan orkesten en andere gezelschappen, wordt besteed aan buitenlandse optredens. De incidentele uitgaven door de directie Kunsten, zoals reisbeurzen en kunstbeurzen, zijn hierbij niet in beschouwing genomen.

Het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen beschikt over het grootste budget: de centrale directie Internationale Betrekkingen heeft de beschikking over f 18 miljoen; de totale uitgaven door dit ministerie op buitenlands cultureel gebied bedragen circa f 212 miljoen. In het kader van bilaterale samenwerking (beurzen voor uitwisseling naar aanleiding van culturele verdragen) kan de centrale directie Internationale Betrekkingen ruim f 13 miljoen besteden. De hoogste posten zijn binnen de begroting echter onder de onderafdelingen Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek te vinden: ruim f 58 miljoen, respectievelijk f 120 miljoen. Hierbij moet men bedenken dat de uitgaven van ZWO, de Nederlandse organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek, en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) alleen bij benadering kunnen worden vastgesteld, aangezien deze organisaties slechts een deel van de beschikbare gelden direct besteden aan beurzen, bekostiging van internationale contacten en internationale samenwerkingsprojecten. Ook in andere gevallen worden begrotingsgelden van O&W via derden besteed aan internationale culturele betrekkingen. Deze indirecte uitgaven zijn hier niet meegeteld. Dit betreft bijvoorbeeld de gelden die lopen via de universiteiten (bureaus buitenland, reisbudgetten, internationale samenwerkingsovereenkomsten). Evenmin is meegeteld het deel van de post 'studiefinanciering WSF 18+' dat betrekking heeft op studiebeurzen voor Nederlandse studenten die met behoud van hun beurs in het buitenland studeren.

De uitgaven door het ministerie van Economische Zaken met betrekking tot buitenlandse culturele betrekkingen vormen in het geheel geen onderdeel van het regeringsbeleid zoals dit in de nota's over buitenlands cultureel beleid wordt uiteengezet. In de ruime opvatting van buitenlandse culturele betrekkingen dient ook de f 132 miljoen die dit ministerie besteedt aan internationaal onderzoek en aan voorlichting, te worden meegerekend. In dit bedrag is niet de indirecte bijdrage verdisconteerd die Nederland levert aan de Europese technologieprogramma's, aangezien deze programma's worden bekostigd uit de reguliere EG-contributie.

Uit het bovenstaande blijkt dat de voor de kernactiviteiten beschikbare bedragen slechts een fractie vormen van het totaalbedrag dat wordt besteed aan buitenlandse culturele betrekkingen in ruime zin.

3.5 Analyse van knelpunten

Het buitenlands cultureel beleid van Nederland wordt voortdurend geconfronteerd met afwegingen tussen de doeleinden bevordering van goede betrekkingen enerzijds en cultuurbeoefening anderzijds. Dit blijkt onder

andere uit het ontbreken van duidelijke geografische prioriteiten. Hoewel in de uitgebrachte beleidsnota's het belang van het stellen van geografische prioriteiten in het beleid sterk wordt beklemtoond, geven zij over de aard en richting van deze keuzes weinig uitsluitsel. In de nota van 1985 worden, wat het terrein van het ministerie van WVC betreft, de volgende geografische prioriteiten genoemd:

- een 'hogere prioriteit' zal worden gegeven aan de uitwisseling met landen van herkomst van omvangrijke minderheden in Nederland;
- een 'eerste prioriteit' geldt de bevordering van de Europese integratie en samenwerking met de lid-staten van de Europese Gemeenschap en vervolgens met die van de Raad van Europa;
- een 'volgende prioriteit' blijft ondersteuning van de Atlantische samenwerking door intensivering van de culturele betrekkingen met Canada en de Verenigde Staten;
- 'zeer belangrijk' blijven de betrekkingen met Indonesië;
- een 'nieuwe prioriteit' is Japan;
- 'prioritair' is eveneens de bevordering van de culturele betrekkingen met de Oosteuropese landen in het kader van de ontspanningspolitiek en in het licht van de resultaten van de Conferentie van Helsinki over Europese Veiligheid en Samenwerking en de vervolgbijeenkomst daarop;
- 'verhoogde prioriteit' wordt toegekend aan de culturele samenwerking met niet-westerse culturen; genoemd worden in dit verband: Egypte, Israël, Brazilië, Colombia, Mexico, China en India¹⁷.

Men zou uit de tekst van de nota kunnen afleiden dat bijna alle aardrijkskundige regio's in het Nederlandse buitenlands cultureel beleid prioriteit krijgen. Het is nauwelijks verbazend dat de discussie over prioriteitstelling zo niet tot bevredigende resultaten heeft geleid. Ten einde een dergelijke discussie beter te voeren, zullen de beide genoemde functies van buitenlandse culturele betrekkingen, zoal niet gescheiden dan toch op zijn minst onderscheiden moeten worden.

In het huidige beleid wordt geopteerd voor een viertal tamelijk brede doeleinden, zoals blijkt uit de drie regeringsnota's van de laatste tien jaar. Het ontbreekt echter aan duidelijke lijnen in het beleid. Ook bruikbare inhoudelijke of instrumentele prioriteiten vloeien er niet uit voort, en er is een voortdurend gevaar voor inconsistentie. In zoverre zijn landen waar één duidelijk hoofdmotief voorhanden is (of was) in een betere uitgangspositie; of dit nu is het tegengaan van isolement (Zweden), het vervangen van politieke door culturele (taal)invloed (Groot-Brittannië) of het tonen van positieve kwaliteiten na een negatieve periode (Bondsrepubliek Duitsland), doet hierbij minder ter zake.

In Nederland wordt de bepaling van het beleid in de praktijk overgelaten aan de drie departementen - Buitenlandse Zaken, WVC en O&W - wier activiteiten in de CICB gecoördineerd moeten worden. De 'coördinerende verantwoordelijkheid' berust bij de minister van Buitenlandse Zaken; de conceptie van het beleid en de uitvoering daarvan behoren in belangrijke mate tot de bevoegdheden van de ministers van O&W en van WVC. Het kan nauwelijks verwondering wekken dat coördinatie, bij het ontbreken van een duidelijke inhoudelijke keuze, op grote moeilijkheden stuit.

De departementen benaderen immers deze zaken elk vanuit hun eigen invalshoek. Het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen legt een sterke nadruk op de noodzaak van wederkerigheid in het buitenlands cultureel beleid (de zogeheten 'halen-en-brengen' filosofie). Het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur daarentegen richt zich meer op het naar het buitenland brengen van de Nederlandse cultuur, soms in het kader van exportbevorderende activiteiten. Een tweede verschil tussen deze beide ministeries is dat bij WVC een sterkere voorkeur bestaat dan bij O&W voor het organiseren van eenmalige grootschalige

¹⁷ Zie voor de opsomming van deze prioriteiten: *ibid.*, blz. 7-9.

culturele manifestaties in enkele landen of regio's. O&W legt daarentegen een zwaarder accent op minder spectaculaire maar langduriger samenwerkingsverbanden, veelal in het kader van culturele verdragen. Het ministerie van Buitenlandse Zaken streeft er op zijn beurt naar het buitenlands cultureel beleid zoveel mogelijk in dienst te stellen van het algemene buitenlandse beleid¹⁸.

Voorbeelden van knelpunten die met het bovenstaande samenhangen zijn:

- verschillen van opvatting tussen O&W en Buitenlandse Zaken over het al dan niet aangaan of voortzetten van culturele verdragen;
- het 'clusterbeleid', dat zich richt op grote eenmalige culturele manifestaties in het buitenland (o.a. Berlijn, Athene, Hongarije, Texas, Groot-Brittannië, Canada). Het voordeel daarvan is dat men alle activiteiten gedurende een betrekkelijk korte tijdsspanne richt op één bepaald land. De keuze van dat land wordt echter meer bepaald door overwegingen van buitenlandse en economische politiek dan door die van cultuurpolitiek. Dit betekent dat culturele uitwisseling ook moet plaatsvinden met landen en op gebieden die zich daar soms minder goed toe lenen. Bovendien betekent het clusterbeleid dat de beschikbare middelen worden gebruikt voor grote, aandacht trekkende manifestaties, hetgeen ten koste gaat van kleinere, minder spectaculaire, maar wellicht veel intensievere activiteiten;
- de Coördinatiecommissie voor Internationale Culturele Betrekkingen slaagt er maar zeer ten dele in de activiteiten op buitenlands cultureel gebied daadwerkelijk te coördineren; veel beleidsactiviteiten spelen zich af buiten haar blikveld;
- het lijkt wel eens alsof de ministeries de uitvoering van bepaalde onderdelen van het beleid zoveel mogelijk in eigen hand willen houden. Betrekkelijk veel ambtenaren houden zich bezig met de allocatie van betrekkelijk kleine sommen geld, waarbij de criteria niet altijd duidelijk zijn;
- de Nederlandse culturele instituten in het buitenland krijgen onvoldoende financiële armslag om hun werk naar behoren te verrichten; anderzijds leggen zij wel een naar verhouding groot beslag op de beperkte beschikbare financiële middelen, hetgeen weer de flexibiliteit van het beleid belemmert;
- uit 'het veld' komen veel klachten over het zelf onvoldoende betrokken worden bij de voorbereiding en uitvoering van het beleid; tegelijkertijd heeft datzelfde veld de neiging zich nogal onafhankelijk op te stellen en zich zo weinig mogelijk aan te trekken van de wensen van 'Den Haag'¹⁹.

Globaal kan men stellen dat de veelheid aan doelstellingen en de hiermee samenhangende betrokkenheid van verschillende departementen bij het buitenlands cultureel beleid ertoe bijdragen dat geen van de belangen die in het geding zijn, optimaal tot zijn recht komt. Waar overwegingen van buitenlands beleid voorop staan en Buitenlandse Zaken dus de beslissende instantie zou moeten zijn, moeten veelal uit cultuurpolitieke overwegingen concessies worden gedaan die de effectiviteit verminderen. Doordat Buitenlandse Zaken zowel organisatorisch (via de CICB) als inhoudelijk (door het nagenoeg ontbreken van deskundigheid op cultuurgebied) sterk op O&W en WVC is aangewezen, kunnen buitenlands-politieke motieven slechts bij uitzondering onverkort tot hun recht komen. Anderzijds moeten WVC en O&W soms aan het buitenlands beleid concessies doen die verder gaan dan een marginale toetsing van hun

¹⁸ De regering erkent overigens in de Memorie van Toelichting Interdepartementaal Welzijnsbeleid 1987 met zoveel woorden het bestaan van verschillende inhoudelijke en geografische prioriteiten (Memorie van Toelichting Interdepartementaal Welzijnsbeleid 1987; Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 734, nrs. 1-2, blz. 26).

¹⁹ Zie bijvoorbeeld het advies dd. 24 maart 1983 van de Raad voor de Kunst aan de minister van WVC over de organisatie van het buitenlandse beleid in de kunstsector.

plannen aan de voornaamste buitenlands-politieke doelstellingen vergt. Soms lijkt de bereidheid om met andere dan cultuurpolitieke overwegingen rekening te houden overigens op voorhand aanwezig: in de toelichting bij de WVC-begroting voor 1987 worden versterking van de nationale identiteit en toerismebevordering in verband gebracht met het buitenlands cultureel beleid ²⁰.

De knelpunten doen zich uiteraard het sterkst voelen waar buitenlands beleid en cultuurbeleid elkaar het dichtst naderen. Globaal is dit het terrein dat wordt behandeld in de eerder genoemde regeringsnota's, die weinig meer bevatten dan een optelsom van bij verschillende departementen bestaande denkbeelden. Het bezwaar van botsing of vermenging van belangen op dit kerngebied doet zich echter veel ruimer voelen. Het inzicht dat, gegeven de toenemende internationalisering van de cultuurbeoefening, buitenlands cultureel beleid een veel breder gebied moet bestrijken dan traditioneel in Nederland het geval is, is mede hierdoor onvoldoende tot zijn recht gekomen. Weliswaar worden door de diverse departementen aanzienlijke bedragen uitgetrokken voor grensoverschrijdende culturele contacten, maar een visie die de besteding van die gelden verbindt met het binnenlands cultuurbeleid ontbreekt alsnog.

²⁰ Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, Begroting van uitgaven; Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 700, hoofdstuk XVI, nr. 2, blz. 80 en 81.

4. VOORSTELLEN VOOR NIEUW BELEID

4.1 Inleiding

Ervan uitgaande dat aan het buitenlands cultureel beleid zowel cultuurpolitieke als buitenlands-politieke facetten zitten, bestaat in concrete gevallen doorgaans weinig twijfel over de vraag welke van deze beide facetten de overhand heeft. De Nederlandse bijdrage aan internationale onderzoekinstellingen als CERN en ESA, de financiering van het Nederlands onderwijs voor in het buitenland woonachtige Nederlanders of de subsidiëring van de Stichting tot Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk zijn primair ingegeven door cultuurpolitieke overwegingen. Bij de toekenning van studiebeurzen aan studenten uit ontwikkelingslanden of bij de verspreiding van voorlichtingsfilms over Nederland zullen overwegingen van buitenlandse politiek over het algemeen de doorslag geven.

Er bestaat echter ook een grensgebied, waar beide overwegingen gewicht in de schaal leggen. Men kan hier denken aan uiteenlopende zaken als een bezoek van de Nederlandse Opera aan Hongarije of de financiering van het Institut Néerlandais in Parijs. Bezien in verhouding tot het totaal van de beschikbare overheidsmiddelen, omvat dit grensgebied slechts een vrij klein gedeelte van het buitenlands cultureel beleid volgens de hieraan in dit rapport gegeven omschrijving. Wel is het juist dit gedeelte dat de meeste aandacht trekt van publiek en politiek. Dit is niet verwonderlijk: tegenstrijdige beleidsprioriteiten worden hier met elkaar geconfronteerd. Een recent voorbeeld daarvan is de vraag of het uitwisselingsprogramma in het kader van het cultureel verdrag met de Sovjetunie al dan niet moest worden verlengd. Buitenlandse Zaken zag dit als instrument van het ontspanningsbeleid en was derhalve voor verlenging, terwijl O&W de schaarse financiële middelen liever aan contacten met andere landen wilde besteden.

De uit zo'n confrontatie van prioriteiten resulterende spanningen en coördinatieproblemen tussen en binnen de meest betrokken ministeries zijn weinig bevorderlijk voor het buitenlands cultureel beleid als geheel en kunnen eventueel afbreuk doen aan de cultuurbeoefening en aan de buitenlandse betrekkingen.

Mede gelet op de hiervoor gesignaleerde knelpunten, kiest de Raad als uitgangspunt voor zijn voorstellen dat het buitenlands cultureel beleid *in de eerste plaats dient ter versterking van de internationale positie van de cultuurbeoefening in Nederland, als onderdeel van het algemene cultuurbeleid.*

Daarnaast dient rekening te worden gehouden met het feit dat culturele activiteiten gebruikt kunnen worden ten dienste van andere aspecten van het overheidsbeleid, vooral in de sfeer van de buitenlandse politiek, met inbegrip van de handelsbevordering. Daar waar deze verschillende facetten van het buitenlands cultureel beleid elkaar het dichtst naderen, bevindt zich – globaal gesproken – het terrein van overheidsbeleid dat in de regeringsnota's van 1976 en 1985 aan de orde is gesteld. In de voorstellen van de Raad ligt op dit grensgebied de nadruk. Omdat het buitenlands cultureel beleid in zijn totaliteit echter veel meer omvat, is het noodzakelijk ook andere onderdelen van het overheidsbeleid in de beschouwingen en de aanbevelingen te betrekken.

4.2 Hoofdpijnen van een nieuw beleid

4.2.1 *Splitsing van doelstellingen en verantwoordelijkheden*

In de regeringsnota van 1985 zijn de doelstellingen van het buitenlands cultureel beleid in vrij globale termen verwoord (zie par. 3.2.1). De eerstgenoemde doelstelling is naar de mening van de Raad de belangrijkste. Zij weerspiegelt immers de opvatting dat het buitenlands cultureel beleid een aspect is van het cultuurbeleid in meer algemene zin; het gaat hier om 'het ontwikkelen van onderwijs, wetenschap en cultuur in brede zin, door middel van internationale contacten en door het scheppen en ontwikkelen van wegen en instrumenten die zulke contacten mogelijk maken'. Deze formulering veronderstelt onder meer dat de overheid rekening houdt met de gesignaleerde internationaliseringstendensen in de cultuurbeoefening. Kunst, onderwijs en wetenschap in Nederland kunnen slechts dan van een kwalitatief voldoende niveau blijven indien hun internationale oriëntatie is gewaarborgd. De overheid zal hiervoor de nodige voorwaarden moeten scheppen. Een goede onderlinge afstemming met het binnenlands kunst-, wetenschaps- en onderwijsbeleid is hiertoe vereist.

De tweede doelstelling (bekendheid geven aan de eigen cultuur en andere landen in staat stellen hetzelfde te doen in Nederland) sluit hierbij aan. Intensivering van de internationale culturele contacten zal immers vooral vruchten afwerpen indien sprake is van wederkerigheid. Niet alleen zullen Nederlandse cultuurbeoefenaars kennis moeten nemen van voor hen relevante zaken in het buitenland, maar ook zal het buitenland hen moeten zien als in cultureel opzicht aantrekkelijke partners. Deze opvatting – de 'halen-en-brengen filosofie' – onderstreept de nauwe samenhang tussen binnen- en buitenlands cultureel beleid.

De laatste twee in de regeringsnota's genoemde beleidsdoelstellingen, 'Holland Promotion' en bevordering van begrip tussen volkeren, zijn van een andere aard. Het belang van de in dat kader ontplooidde activiteiten ligt in het verlengde van het buitenlands (of economisch) beleid en niet primair in hun waarde voor de ontwikkeling van de Nederlandse cultuur.

Bij de organisatorische vormgeving van het buitenlands cultureel beleid dient naar de mening van de Raad rekening te worden gehouden met het bestaan van de twee onderscheiden beleidsfacetten. Thans is dit onvoldoende het geval. Dit blijkt bijvoorbeeld bij het stellen van beleidsprioriteiten, waarbij spanningen en competentieconflicten naar voren treden die de verwezenlijking van alle vier beleidsdoelstellingen kunnen schaden. Vaak realiseert men zich onvoldoende om welke beleidsdoelstelling het bij een bepaalde activiteit gaat. Te vaak komt het ook voor dat men met één activiteit de gelijktijdige verwezenlijking van verschillende beleidsdoelstellingen nastreeft, bijvoorbeeld om de kosten te drukken, met als gevolg dat geen der doelstellingen optimaal tot haar recht komt.

Gelet op het voorgaande beveelt de Raad aan, de huidige doelstellingen van het buitenlands cultureel beleid wel te handhaven, maar een scherpere scheiding aan te brengen in verantwoordelijkheden. Hierbij dient de voornaamste doelstelling van een activiteit te bepalen welke minister verantwoordelijk is.

Derhalve dienen de ministers van O&W (voor de onderwerpen onderwijs en wetenschap), respectievelijk van WVC (voor de kunsten) verantwoordelijk te zijn voor het buitenlands cultureel beleid dat primair de bevordering van de kwaliteit van onderwijs en wetenschap, respectievelijk van de kunsten, ten doel heeft. Thans zijn deze verantwoordelijkheden op een betrekkelijk willekeurige manier verdeeld tussen deze beide vakministers en de minister van Buitenlandse Zaken.

De verantwoordelijkheid van de minister van Buitenlandse Zaken dient zich te beperken tot die activiteiten die uitdrukkelijk ten dienste staan van het buitenlands beleid. Hij heeft het recht de voornaamste activiteiten die onder verantwoordelijkheid van andere ministers worden ontplooid, marginaal te toetsen aan de hoofdlijnen van het buitenlands beleid.

Geen ruimte is er in de door de Raad voorgestane visie voor een situatie waarbij Buitenlandse Zaken het gehele buitenlands cultureel beleid poogt te coördineren. Evenmin bestaat dan nog ruimte voor de figuur waarin een belangrijk deel van hetgeen WVC voor buitenlandse betrekkingen beschikbaar heeft, wordt besteed aan manifestaties die overwegend gericht zijn op de bevordering van buitenlands-politieke doeleinden, verbetering van de verstandhouding tussen de volkeren, 'Holland Promotion' en andere activiteiten die met cultuurbeleid weinig te maken hebben.

4.2.2 *Prioriteiten*

Een van de belangrijkste problemen, waarmee de regering thans bij het buitenlands cultureel beleid wordt geconfronteerd, is het stellen van prioriteiten. Dit betreft vooral de geografische prioriteiten, die echter nauw samenhangen met de inhoudelijke prioriteiten.

In par. 3.5 werd reeds vastgesteld dat, afgaande op de regeringsnota's, nagenoeg de gehele wereld prioriteit zou genieten. Dan is er dus geen prioriteit. In de praktijk is inderdaad nogal eens sprake van ad hoc beslissingen over de vraag in welke landen welke activiteiten dienen te worden ontplooid.

Bij de voorgestelde splitsing van de verantwoordelijkheden wordt het stellen van prioriteiten eenvoudiger. Waar het activiteiten betreft die primair aansluiten bij het cultuurbeleid, vloeien de prioriteiten vanzelf voort uit dat cultuurbeleid. Indien een bepaalde tak van kunst of wetenschapsbeoefening in een bepaald land sterk is ontwikkeld, zullen de contacten met betrekking tot de desbetreffende tak met dat land moeten worden geïntensiveerd. Deze stelregel maakt het noemen van landen op deze plaats overbodig. De prioriteiten zullen immers voor de diverse takken van cultuurbeoefening verschillen; bovendien kunnen zij ook in de loop der tijd verschuiven. Wel zullen, gezien de positie van Nederland in de wereld, het karakter van de cultuurbeoefening en de stand van de wetenschappelijke kennis hier te lande, de prioriteiten voor relatief veel takken van cultuur in de ons omringende Westeuropese landen en in Noord-Amerika liggen.

Voor zover het buitenlands cultureel beleid dient ter ondersteuning van het buitenlands beleid en van hiermee verwante beleidsterreinen, zullen hiervan geografische prioriteiten worden afgeleid. Dit geldt bijvoorbeeld voor het gebruik van culturele activiteiten in het kader van het ontspanningsbeleid ten aanzien van Oost-Europa, de verbetering van contacten met ontwikkelingslanden of de versterking van de banden met herkomstlanden van hier woonachtige migranten.

4.2.3 *Verzelfstandiging van de uitvoering*

Bij de bemoeienis van de departementen van WVC en O&W zouden, zoals vermeld, de instandhouding en verbetering van internationale contacten op het gebied van kunst, onderwijs en wetenschap voorop moeten staan, als middel om de beoefening hiervan in Nederland op een internationaal aansprekend niveau te brengen of te houden. De beantwoording van de vraag waar de beste mogelijkheden liggen, is vooral een zaak van deskundigen op cultuurgebied. Daarom pleit de Raad ervoor ook externe deskundigen, zoals wetenschapsbeoefenaars, kunstenaars en onderwijsdeskundigen zoveel mogelijk in te schakelen bij het beleid. Bij het op het binnenland gerichte beleid is dit trouwens allang gebruikelijk. Deze in-

schakeling zou zich niet moeten beperken tot het geven van feitelijke informatie, maar ook de afweging van te ondersteunen activiteiten moeten betreffen. Aldus kan de traditionele terughoudendheid van de overheid ten aanzien van de inhoudelijke aspecten van wetenschap, onderwijs en kunst, die door de Raad wordt onderschreven, ook in het buitenlands cultureel beleid tot haar recht komen.

De Raad stelt voor de uitvoering van het buitenlands cultureel beleid, waar dit bevordering van de cultuurbeoefening als eerste doel heeft, niet langer door de departementen te doen plaatsvinden, maar deze zoveel mogelijk te verzelfstandigen.

Bij belangrijke onderdelen van dit beleid is dit nu al zo: ZWO, de universiteiten, musea, orkesten, theatergezelschappen bepalen sinds jaar en dag zelf de hoofdlijnen en de uitvoeringsdetails van hun internationale contacten. Er is geen reden om hierin verandering te bepleiten. De uitvoering van andere onderdelen van het op het buitenland gerichte cultuurbeleid is nu daarentegen, vaak zelfs in vrij gedetailleerde mate, in handen van de rijksoverheid. Dit geldt bijvoorbeeld voor de toekenning van studiebeurzen, de organisatie van studiereizen, zelfs voor individuele personen, en van toernees en tentoonstellingen.

Deze uitvoering zou het best kunnen worden toevertrouwd aan zelfstandige bestuursorganen van een type zoals deze in Groot-Brittannië, de Bondsrepubliek Duitsland en Zweden functioneren (vgl. par. 2.4).

Deze organen worden in beginsel door de rijksoverheid gefinancierd. Bepaalde activiteiten kunnen echter ook uit andere bron worden bekostigd (gemeenten, bedrijfsleven). De mogelijkheden daarvoor lijken bij een verzelfstandigde uitvoering zelfs gunstiger: deze biedt meer flexibiliteit in financieringsstructuren. Een ander voordeel van verzelfstanding van de beleidsuitvoering is dat deze de mogelijkheid bevordert tot samenwerking met andere instanties, zoals de communicatiemedia of buitenlandse zusterorganisaties (zie verder par. 4.3).

Ook de uitvoering van het buitenlands cultureel beleid voor zover dit instrumenteel is voor de verwezenlijking van andere beleidsdoelstellingen dan primair culturele, leent zich in beginsel voor verzelfstanding. Dit geldt zeker waar het de meer technisch-procedurele aspecten betreft. Deze zouden eveneens kunnen worden toevertrouwd aan de reeds genoemde organen, die immers al spoedig over meer specialistische kennis zullen kunnen beschikken dan de departementen zelf.

4.2.4 *Interdepartementale coördinatie*

Splitsing van beleidsverantwoordelijkheden en verzelfstanding van de uitvoering van het buitenlands cultureel beleid maken interdepartementale coördinatie niet overbodig, maar hiertoe kan wel met een lichtere structuur worden volstaan. Het buitenlands cultureel beleid dat is gericht op bevordering van de cultuur, dient in de toekomst buiten de coördinatiebevoegdheid van de CICB te vallen.

In de praktijk zal strijdigheid met de hoofdlijnen van buitenlands beleid vermoedelijk niet vaak voorkomen. Ervaringen in andere Westeuropese landen leren dat de belangen van het buitenlands beleid slechts zelden zo sterk botsen met die van cultuurbeleid dat Buitenlandse Zaken zich genoodzaakt ziet in te grijpen. Natuurlijk worden niet alle activiteiten van het Goethe Instituut of de British Council met evenveel enthousiasme door de eigen regering begroet. De overgrote meerderheid van die activiteiten is echter niet controversieel van aard en in een democratie moet nu eenmaal ruimte bestaan om ook politiek 'gevoelige' zaken naar buiten te brengen.

Ten aanzien van de culturele activiteiten die in de eerste plaats worden ontwikkeld ten behoeve van het buitenlands beleid, zal Buitenlandse Zaken een inhoudelijke inbreng uit de vakministeries nodig hebben. Hierbij kan een CICB-nieuwe stijl een rol spelen.

4.3 Beleidsinstrumenten

4.3.1 *Uitvoeringsorganen*

Ten behoeve van een zo groot mogelijke verzelfstandiging van de beleidsuitvoering zijn enkele nieuwe institutionele voorzieningen vereist. Eerder in dit rapport werden binnen het buitenlands cultureel beleid vijf sectoren onderscheiden: wetenschap, onderwijs, kunst, taal en informatieverspreiding. Mede op grond van buitenlandse ervaringen geeft de Raad er de voorkeur aan, voor elk van deze sectoren in beginsel één instelling met de beleidsuitvoering te belasten. Dit vermindert het gevaar van bureaucrativering en van vervaging van de ministeriële verantwoordelijkheid, die het gevolg zouden kunnen zijn van de oprichting van één nieuw zelfstandig instituut voor alle facetten van het buitenlands cultureel beleid. Een deel van de activiteiten kan overigens door reeds bestaande instellingen worden verricht.

De voorgestelde verzelfstandiging zou als volgt kunnen geschieden ¹.

De uitvoering van de internationale aspecten van het beleid inzake *wetenschapsbeoefening* kan worden toevertrouwd aan ZWO. Deze organisatie is hiervoor ook thans reeds in belangrijke mate verantwoordelijk, maar zij bestrijkt niet alle terreinen van wetenschapsbeoefening, vooral omdat de uitvoering van een aantal zaken thans rechtstreeks berust bij de ministeries van O&W en van Economische Zaken. Te denken valt hier onder meer aan de Nederlandse deelname in enkele multilaterale onderzoeksorganisaties en aan bepaalde onderzoeksaspecten van het technologiebeleid.

De uitvoering van de internationale aspecten van het *onderwijsbeleid* kan worden toevertrouwd aan een nieuw op te richten uitvoeringsorgaan, vergelijkbaar met de Deutscher Akademischer Austauschdienst. Binnen dit orgaan zouden alle activiteiten moeten worden geconcentreerd met betrekking tot de toekenning van beurzen aan buitenlandse studenten die in Nederland, en aan Nederlandse studenten die in het buitenland willen studeren. Thans worden deze beurzen vrijwel steeds rechtstreeks door de departementen toegekend: door Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking voor studenten uit ontwikkelingslanden, en door diverse afdelingen van O&W in de overige gevallen. Het lijkt raadzaam de vereiste specialistische kennis te bundelen, en wel buiten de rechtstreekse invloedssfeer van het overheidsapparaat. Het op te richten 'Uitvoeringsorgaan Internationaal Onderwijs' zou verder bepaalde taken kunnen vervullen die nauw met de zojuist genoemde verwant zijn. Te denken valt hier aan de begeleiding van buitenlandse studenten in Nederland - voor zover de onderwijsinstellingen dat zelf niet doen -, internationale diplomavergelijking en het toekennen van reisbeurzen aan studenten en docenten uit het hoger onderwijs. Enkele van deze taken worden overigens ook nu reeds met overheidsgelden doch buiten het overheidsapparaat vervuld, met name door de NUFFIC en de Koninklijke Nederlandse Akademie voor Wetenschappen. De mogelijkheden om de werkzaamheden van het hier voorgestelde uitvoeringsorgaan en de NUFFIC te combineren, zouden dienen te worden onderzocht.

Voor de uitvoering van de internationale aspecten van het *kunstbeleid* bepleit de Raad oprichting van een tweede zelfstandig bestuursorgaan. Het Goethe Instituut lijkt hiervoor het best model te kunnen staan. Binnen dit nieuwe 'Nederlands Cultureel Instituut' kunnen diverse, thans reeds bestaande van overheidswege gefinancierde stichtingen desgewenst hun activiteiten, of gedeelten daarvan, bundelen. Voorts kan ook een belangrijk deel van de uitvoerende werkzaamheden die thans nog door

¹ Voor een uitvoerige analyse van verzelfstandigde beleidsuitvoering zie men: H.F. Munneke e.a., *Organen en rechtspersonen rondom de centrale overheid*; WRR, Voorstudies en achtergronden nr. V35 (2 delen), 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1983; en: *Zelfstandige bestuursorganen; verslag van de studiedag op 12 november 1985*; WRR, Voorstudies en achtergronden nr. V54, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1986.

de directie Internationale Betrekkingen van WVC worden verricht, hier worden ondergebracht.

De Raad is zich er van bewust dat de taken van het voorgestelde uitvoeringsorgaan overeenkomst vertonen met die van het Nederlands Instituut voor Internationale Culturele Betrekkingen dat van 1956 tot 1959 heeft bestaan (zie par. 3.2.1). Dit instituut werd destijds opgeheven omdat de overheid er de voorkeur aan gaf de uitvoering van het buitenlands cultureel beleid zelf weer ter hand te nemen. De Raad is echter geen voorstander van een intensieve bemoeienis van de overheid met de beleidsuitvoering (zie par. 4.2).

De uitvoering van het beleid inzake *taal en Neerlandistiek* kan het best worden ondergebracht bij de Nederlandse Taalunie. Een hiertoe strekkend voorstel zou van Nederlandse zijde kunnen worden ingebracht in het Comité van Ministers van de Taalunie. Het zal een einde maken aan de huidige situatie waarbij onder meer de verantwoordelijkheid voor het buitenlandse-leerstoelenbeleid in de praktijk is versnipperd over twee landen en, wat Nederland betreft, over diverse ministeries.

Binnen de sector *informatieverspreiding* ten slotte, vloeit het grootste deel van de beschikbare middelen thans naar de Wereldomroep. Deze situatie behoeft geen verandering. Daarnaast vinden met overheidsgelden nog zeer veel andersoortige activiteiten plaats op het gebied van de verspreiding van informatie over het sociaal-culturele leven in Nederland. Men kan hier onder meer denken aan studiebezoeken, speciaal van journalisten, verspreiding van 'fact sheets' en andere informatie in woord, beeld of geschrift. Thans voert elk van de meest betrokken departementen in sterke mate een eigen beleid op dit gebied. Voor zover deze voorlichtingsactiviteiten nauw zijn verweven met de werkzaamheden van de desbetreffende departementen, dient dit zo te blijven. Waar nodig is de Voorlichtingsraad het coördinatie-orgaan.

De verspreiding in het buitenland van informatie van meer algemene aard over de Nederlandse cultuur en het sociaal-culturele leven in Nederland kan het best worden verricht door het voorgestelde 'Nederlands Cultureel Instituut' (NCI). Ook kan het NCI een rol spelen bij de organisatie van uitwisselingsprogramma's met een educatief doel van scholieren, jongeren of bepaalde groepen beroepsbeoefenaren.

Voor de beide nieuw op te richten uitvoeringsorganen – dat voor onderwijs en dat voor kunst – wordt gedacht aan de stichtingsvorm. In het bestuur van de beide organen dienen deskundigen op persoonlijke titel zitting te hebben. Het bestuur heeft tot taak, binnen de door de regering uitgezette hoofdlijnen van het buitenlands cultureel beleid, zorg te dragen voor de uitvoering van die onderdelen waarvoor het verantwoordelijk is gesteld.

Aan het bestuur van de uitvoeringsorganen kan ook een adviserende stem worden toegekend bij de voorbereiding van het buitenlands cultureel beleid van de regering op het betreffende deelgebied. Omgekeerd zal de betrokkenheid van de regering bij de organen tot uitdrukking moeten komen in het bestuurslidmaatschap van een door de ministers van Buitenlandse Zaken en O&W, respectievelijk WVC aan te wijzen vertegenwoordiger. De beschikbaarstelling van gelden aan deze beide nieuwe organen zal plaatsvinden naar analogie van de situatie bij ZWO. De overheveling van nagenoeg alle uitvoerende taken van de departementen naar de zelfstandige organen zal kunnen leiden tot een reductie van het aantal formatieplaatsen binnen het overheidsapparaat.

Samenvattend kan men aan de hier voorgestelde verzelfstandiging van de beleidsuitvoering de volgende voordelen onderscheiden:

- a. De splitsing van beleidsbepaling en beleidsuitvoering biedt betere mogelijkheden dan de huidige situatie om de beide facetten van het buitenlands cultureel beleid in concrete situaties onafhankelijk van elkaar gestalte te geven. Daardoor komen beide beter tot hun recht.
- b. Verzelfstandiging maakt het mogelijk dat deskundigen een groter

- aandeel krijgen in de uitvoering van het beleid. Verwacht mag worden dat dit de kwaliteit van de culturele betrekkingen met het buitenland ten goede komt.
- c. Bij verzelfstandiging ontstaan betere mogelijkheden voor medefinanciering en sponsoring van bepaalde activiteiten en voor samenwerking met andere instanties.
 - d. Bij verzelfstandiging van de beleidsuitvoering kan de daarvoor vereiste technisch-procedurele know-how per sector op één plaats worden geconcentreerd en worden de ministeries niet langer belast met de verantwoordelijkheid voor de uitvoeringsdetails.

4.3.2 Overige beleidsinstrumenten

Het organisatorisch kader zoals tot dusverre geschetst, heeft vooral betrekking op de beleidsuitvoering binnen Nederland. Uiteraard dienen daarnaast ook instrumenten beschikbaar te zijn om het beleid in relatie met het buitenland gestalte te geven. Ook hier is geen sprake van een neutrale uitgangssituatie: er bestaan reeds diverse instrumenten en met dit feit dient rekening te worden gehouden. De belangrijkste van deze instrumenten zijn de culturele verdragen en de Nederlandse instituten in het buitenland. Ook de rol van de culturele afdelingen bij Nederlandse ambassades dient in dit verband aan de orde te komen.

4.3.2.1 Culturele verdragen

Zoals eerder vermeld, heeft Nederland met 34 landen een cultureel verdrag gesloten. Het belang van deze verdragen ligt vooral in hun bijdrage aan het in stand houden en bevorderen van goede betrekkingen met het desbetreffende partnerland. Dit rechtvaardigt de instandhouding van het cultureel verdrag als instrument, te meer daar ook de partnerlanden daar in het algemeen prijs op stellen. Als middel ter bevordering van de kwaliteit van de cultuurbeoefening in Nederland zijn zij van beperkte waarde, mede vanwege hun betrekkelijk geringe flexibiliteit. Soms ook hebben Nederland en het partnerland elkaar in cultureel opzicht weinig te bieden.

De culturele verdragen moeten dus vooral worden gezien als hulpmiddel bij de verwezenlijking van de doelstellingen op het gebied van het buitenlands beleid. Zij zijn met name van belang voor de culturele betrekkingen met de Oosteuropese landen en China. Deze dienen zich namelijk, op uitdrukkelijk verzoek van de partnerlanden, geheel binnen het verdragskader af te spelen.

Ook bij de voorgestelde splitsing in het beleid blijft de verantwoordelijkheid voor de culturele verdragen bij Buitenlandse Zaken. De rol van O&W en WVC hierbij wordt vooral een toeleverende; de uitvoering van de aangegane verplichtingen kan worden opgedragen aan de zelfstandige bestuursorganen.

4.3.2.2 De Nederlandse instituten in het buitenland

Vanwege de kosten is het niet reëel een zeer groot aantal culturele instituten in het buitenland te creëren. In dit opzicht kan Nederland zich dan ook niet spiegelen aan de British Council, het Goethe Instituut of het Institut Français, die elk in meer dan honderd buitenlandse steden vestigingen hebben.

Slechts in een beperkt aantal landen kan de Nederlandse cultuur ook op een meer zichtbare en permanente wijze acte de présence geven door de vestiging van een 'Nederlandhuis'. Omdat de taak van deze huizen primair op cultureel gebied ligt, dienen zij te ressorteren onder het 'Nederlands Cultureel Instituut'. Directie en medewerkers komen bij het NCI in dienst; zij zullen hun werkzaamheden weliswaar in goed overleg met de diplomatieke vestiging ter plaatse moeten verrichten, maar dienen

voor hun carrièreverloop niet afhankelijk te zijn van een beoordeling door de *chef de poste*.

De plaats van vestiging van de Nederlandhuizen verdient afzonderlijk aandacht. De Raad stelt voor ze met prioriteit in die landen te vestigen waarmee Nederland de meest intensieve en veelzijdige culturele betrekkingen onderhoudt, in casu een aantal Westeuropese landen, de Verenigde Staten en Indonesië. Dit betekent derhalve versterking en, waar nodig, herstructurering van de bestaande vestigingen in Parijs, Rome en Jakarta. Tevens betekent het oprichting van nieuwe vestigingen in Brussel (zoals reeds eerder door regering en parlement overeengekomen), een stad in de Bondsrepubliek (Keulen lijkt daartoe het meest geschikt), Londen en New York (dit laatste zoals aanbevolen in het advies van de Raad voor de Kunst van 1983).

In de Nederlandhuizen zouden niet slechts Nederlandse cultuuruitingen in engere zin moeten worden gepresenteerd, maar ook vele andere aspecten van het Nederlandse sociaal-culturele leven. Dit veronderstelt ten minste de aanwezigheid van een bibliotheek met werken over Nederland en met (vertaalde en oorspronkelijke) Nederlandse literaire en wetenschappelijke boeken, een leeszaal met Nederlandse kranten en tijdschriften, een ruimte voor wisselende exposities van Nederlandse beeldende kunst, en ruimte voor het geven van (taal)cursussen en voorstellingen van beperkte omvang. Dit betekent een uitbreiding, vergeleken met het huidige takenpakket van de instituten in Parijs, Rome en Jakarta. Voor specifieke activiteiten is wellicht financiële steun van het bedrijfsleven te krijgen. De instituten-nieuwe-stijl zouden zelf de vrijheid moeten hebben om die gelden te verwerven. Uit de ervaringen van het Goethe Instituut blijkt dat dit mogelijk is². Het eventuele gevaar dat uitingen van kunst en wetenschap door manifestaties van handel en industrie zouden worden overvleugeld, kan worden bezworen door een krachtige en deskundige leiding ter plaatse.

De bestaande vestigingen in Tokio, Florence, Istanboel en Kaïro vervullen thans voornamelijk of uitsluitend een functie ten behoeve van een vrij kleine kring van Nederlandse wetenschapsbeoefenaren die tijdelijk in de betrokken landen verblijven, bijvoorbeeld voor onderzoek. Voor de drie laatstgenoemde vestigingen ziet de Raad geen redenen om ze om te bouwen tot instituten-nieuwe-stijl. Alleen ten aanzien van Tokio valt, in verband met het steeds toenemende belang van Japan en de bijzondere plaats die Nederland daar op historische gronden nog steeds heeft, zo'n herstructurering wel te overwegen. Op soortgelijke historische gronden, maar ook met het oog op de taalverwantschap met een deel van de bevolking, zou ook de vestiging van een Nederlandhuis in Zuid-Afrika zijn te overwegen, nadat de apartheid daar is afgeschaft.

4.3.2.3 Culturele attaché's

De Nederlandse belangen op cultureel gebied zullen in de meeste landen ook in de toekomst vooral via de diplomatieke posten moeten worden behartigd. Er zullen afspraken moeten worden gemaakt om een directe samenwerking tussen de voorgestelde uitvoeringsorganen en de posten mogelijk te maken. Als het buitenlands cultureel beleid in de toekomst in belangrijke mate rechtstreeks wordt bepaald door de ministeries van WVC en O&W, verdient het aanbeveling het culturele werk niet langer op te dragen aan ambtenaren van de Dienst Buitenlandse Zaken, maar culturele attaché's aan te stellen die onder voornoemde departementen ressorteren. Dit naar analogie van de landbouw-, militaire of verkeersattaché's. Bij de aanstelling van culturele attaché's zou de voorkeur moeten uitgaan naar personen die vertrouwd zijn met het culturele

² Alex P. Schmid en Yvonne C.L.M. van Dongen, *Buitenlands cultureel beleid: Een Terreinverkenning*; Werkdocument W23, WRR, 's-Gravenhage, 1987, blz. 172.

leven in zowel Nederland als het land van vestiging. Niet-ambtelijke cultuurbeoefenaars zouden op tijdelijke basis tot cultureel attaché in buitengewone dienst kunnen worden benoemd.

4.3.2.4 Een vreemdtalig tijdschrift over Nederlandse cultuur

Speciale aandacht wil de Raad vragen voor de wenselijkheid van een op het buitenland gericht cultureel tijdschrift met een onafhankelijke redactie. Zo'n tijdschrift zal door het 'Nederlands Cultureel Instituut' kunnen worden verzorgd en uitgegeven, in plaats van (of naast) 'Dutch Heights'.

In dit tijdschrift zouden diverse aspecten van cultuurbeoefening in Nederland onder de aandacht kunnen worden gebracht van een buitenlands publiek. Het zou daarmee een zekere nieuwsaarde kunnen hebben. Bovendien zou het een discussieforum kunnen zijn voor Nederlandse en buitenlandse cultuurbeoefenaars. Daarmee zou het internationale karakter van de cultuurbeoefening worden onderstreept.

De beste kansen voor een tijdschrift dat interessant en spraakmakend is, bestaan bij een onafhankelijke redactie. Het tijdschrift zou dan wel eens bijdragen kunnen bevatten die de overheid minder welgevallig zijn, maar hier staat tegenover dat een verrassingselement de werfkracht zal verhogen.

Begonnen zou kunnen worden met een Engelstalige publikatie. Bij gebleken succes zou ook publikatie in andere talen kunnen worden overwogen. Hiertoe kan wellicht toch een band worden gelegd met het reeds bestaande tijdschrift 'Ons Erfdeel', dat in het Nederlands en in het Frans verschijnt.

4.4 Financiële aspecten

De in dit rapport voorgestelde veranderingen zullen in beginsel niet mogen leiden tot extra kosten voor de overheid. Aangezien de middelen die voor het buitenlands cultureel beleid beschikbaar zijn nu eenmaal beperkt zijn, verdient het aanbeveling in elk geval de besluitvormingskosten zoveel mogelijk te reduceren. De Raad meent dat zijn voorstellen hierin voorzien. De verzelfstandiging van de uitvoering van het beleid, alsmede de verlichting van de coördinatietaken, leiden tot een geringere belasting van het overheidsapparaat, hetgeen tot een vermindering kan leiden van het aantal formatieplaatsen. Voorts mag worden verwacht dat de zelfstandige bestuursorganen ten behoeve van specifieke activiteiten met succes een beroep kunnen doen op externe financieringsbronnen (o.m. sponsoring door het bedrijfsleven). Wellicht zullen door de bepleite reorganisatie van de beleidsuitvoering dus zelfs meer activiteiten kunnen worden ontplooid met eenzelfde bedrag.

Wel zullen op vrij aanzienlijke schaal overhevelingen van begrotingsgelden moeten plaatsvinden. Gelden die thans nog figureren op reguliere departementsbegrotingen, zullen in de toekomst ter beschikking moeten worden gesteld van de met de beleidsuitvoering belaste zelfstandige bestuursorganen. Het bedrag van ruim 31 miljoen gulden waarmee thans de kernactiviteiten van het buitenlands cultureel beleid worden gefinancierd, kan worden herverdeeld over de drie meest betrokken ministeries. Bij die herverdeling zal de doorslag geven welk doel met een bepaalde activiteit primair wordt beoogd. Ten einde goed zicht te bieden op deze begrotingsverschuivingen en de ontwikkeling van de voor het buitenlands cultureel beleid beschikbare bedragen, is het wenselijk dat de regering jaarlijks een zogeheten overzichtsconstructie aan het parlement voorlegt. Hiermee wordt een dwarsdoorsnede geboden door de departementale begrotingen heen, gericht op het desbetreffende beleidsfacet.

4.5 Internationalisering van onderwijs en wetenschapsbeoefening

Het behoort tot de goede gewoonten in Nederland dat de overheid zich zoveel mogelijk afzijdig houdt van de inhoudelijke aspecten van de cultuurbeoefening. Ook op het buitenlands cultureel beleid dient deze regel van toepassing te zijn. Om die reden neemt ook de Raad terughoudendheid in acht bij het formuleren van inhoudelijke aanbevelingen voor nieuw beleid en concentreert hij zich in dit rapport op doelstellingen en organisatie. Op één punt wil de Raad een uitzondering maken; deze heeft betrekking op zowel onderwijs als wetenschapsbeoefening.

Eerder is gewezen op de tendensen tot internationalisering van cultuur die zich steeds nadrukkelijker in de wereld manifesteren. Kwaliteitsnormen worden op tal van gebieden internationaal bepaald en in de wetenschapsbeoefening neemt de rol van het 'internationaal forum' toe. Specialistische kennis is, zeker voor een klein land, alleen nog in internationale samenwerking te vergaren. Het is in het belang van Nederland dat aansluiting bij deze ontwikkelingen behouden blijft. Uit de in dit rapport genoemde cijfers rijst een beeld op van op z'n best stabilisering van internationale wetenschappelijke contacten, waar men groei zou mogen verwachten. Ook lijkt het – hoewel het vergelijkingsmateriaal schaars en niet steeds even betrouwbaar is – of Nederlandse wetenschapsbeoefenaars minder over de landsgrenzen kijken en samenwerken dan hun collega's elders in Europa. Misschien worden zij daartoe tijdens hun opleiding te weinig aangespoord: uit de in dit rapport genoemde cijfers over internationale mobiliteit van studenten blijkt dat Nederland zich op dit gebied tot nu toe een weinig actieve partner heeft getoond. Juist voor een land dat van oudsher een internationale oriëntatie bezit, wekt dit enige verbazing en zou het, bij voortduring, tot verontrusting moeten leiden.

Om een dergelijke ontwikkeling te keren, pleit de Raad voor een versteviging van de internationale dimensie van het hoger onderwijs en de wetenschapsbeoefening in Nederland. De voorgestelde splitsing van verantwoordelijkheden voor het buitenlands cultureel beleid zal hieraan naar verwachting een bijdrage kunnen leveren. Hierdoor ontstaan immers betere mogelijkheden om onderdelen van het buitenlands cultureel beleid te integreren met het cultuurbeleid in algemene zin en meer in het bijzonder met het onderwijs- en wetenschapsbeleid. Ook de verzelfstandiging van de beleidsuitvoering kan een positief effect hebben, vooral doordat de te verwachten grotere betrokkenheid van deskundigen tot kwaliteitsverbetering zal kunnen leiden.

Daarnaast zijn echter nog extra inspanningen noodzakelijk. Enkele initiatieven hiertoe zijn in het afgelopen jaar reeds aangekondigd door de minister van O&W. Een groot aantal concrete suggesties is vervat in het advies 'Internationalisering van het Hoger Onderwijs' dat de Adviesraad voor het Hoger Onderwijs in februari 1987 aan de minister van O&W heeft uitgebracht, en waarvan de WRR de strekking gaarne onderschrijft³.

Van belang zijn in dit verband vooral de volgende maatregelen:

- bevorderen van de internationale mobiliteit van Nederlandse wetenschappelijke onderzoekers en docenten, ook op ander dan natuurwetenschappelijk terrein, en niet uitsluitend voor 'toponderzoek';
- bevorderen van de internationale mobiliteit van Nederlandse studenten. Veel meer studenten dan thans zouden tenminste een gedeelte van hun studie in het buitenland moeten kunnen verrichten. Hiervoor zijn onder meer samenwerkingsverbanden tussen onderwijsinstellingen en bijzondere financiële voorzieningen vereist;
- vergroting van het aantal buitenlandse studenten in het Nederlandse hoger onderwijs, zowel afkomstig uit ontwikkelingslanden als uit

³ Adviesraad voor het Hoger Onderwijs, *Internationalisering van het Hoger Onderwijs*, 's-Gravenhage, 13 februari 1987.

ontwikkelde landen. Met name voor de laatste categorie is het aantal beschikbare studiebeurzen thans gering. Waar het gebrek aan kennis van de Nederlandse taal een obstakel vormt, dienen voorzieningen te worden getroffen, hetzij door andere talen als instructietaal te hantieren, hetzij door meer cursussen Nederlands voor deze studenten te organiseren;

- krachtige ondersteuning en streven naar uitbreiding van het ERASMUS-project van de Europese Gemeenschap. Dit project voorzag er oorspronkelijk in dat in 1992 tenminste 10 procent van alle studenten in de Gemeenschap buiten het eigen land zou studeren. Onlangs is het na lange aarzeling, helaas in afgeslankte vorm, aangevaard door de Raad van Ministers van de EG.

Hoewel ook hier middelen door een herschikking van begrotingen kunnen worden gevonden, is het denkbaar dat additionele financiering noodzakelijk is om tot een intensivering van beleid te komen. Het bedrag dat hiermee zal zijn gemoeid, is afhankelijk van de mate waarin regering en parlement de noodzaak erkennen van zo'n sterkere internationale oriëntatie. De Raad meent dat een hoge prioriteit hier gerechtvaardigd is.

Bij alle maatregelen op dit gebied dient men zich te realiseren dat een hoog niveau van binnenlandse cultuurbeoefening essentieel is voor vruchtbare buitenlandse culturele betrekkingen. Dit geldt voor wetenschap zowel als kunst: de belangstelling voor 'trendsetters' is op deze gebieden het grootst en de bereidheid tot uitwisseling van mensen en kennis stijgt naarmate men hiervan zelf meer vruchten verwacht te plukken. Zo bezien ligt de basis van alle buitenlandse culturele betrekkingen in eigen land: bij de aanwezigheid van een internationaal belangwekkende cultuurproductie. Hieraan behoort de overheid een stimulerende bijdrage te leveren.

BIJLAGE Kwantitatief overzicht van de buitenlandse culturele betrekkingen van Nederland

Inleiding

Aan de hand van een groot aantal indicatoren wordt in deze bijlage een inzicht gegeven in de stand en de ontwikkeling van de buitenlandse culturele betrekkingen van Nederland. Voor zover mogelijk worden de cijfers vergeleken met soortgelijke gegevens uit andere landen. De te presenteren tijdreeksen hebben in beginsel betrekking op de laatste tien jaren, maar de daarvoor benodigde gegevens bleken niet altijd beschikbaar. In een aantal gevallen is om die zelfde reden volstaan met het gebruik van peiljaren.

De indicatoren zijn geselecteerd naar de mate waarin zij informatie geven over de buitenlandse culturele betrekkingen en naar de beschikbaarheid van cijfermateriaal. Hier ligt meteen een eerste beperking: aangezien zowel in Nederland als in andere landen slechts een minimale registratie plaatsvindt van grensoverschrijdende culturele activiteiten, kan deze bijlage niet meer dan een *exemplarisch inzicht* geven. Men mag er dus geen al te verstrekkende conclusies aan verbinden. Een tweede beperking schuilt in de te hanteren definities en terminologie. Bij het gebruik van uiteenlopende (internationale) bronnen vormt de onderlinge vergelijkbaarheid dikwijls een probleem. Ook hier bleek dit nogal eens het geval te zijn. Met name UNESCO-cijfers leveren moeilijkheden op. Deze organisatie neemt rechtstreeks de gegevens over zoals die door lidstaten worden aangeleverd, zonder deze cijfers zelf te bewerken met het oog op vergroting van de onderlinge vergelijkbaarheid.

Achtereenvolgens zullen in deze bijlage de revue passeren: podiumkunsten, tentoonstellingen, films, vertalingen, internationale mobiliteit van studenten, Neerlandistiek en wetenschappelijk onderzoek.

1. Podiumkunsten

Deze paragraaf geeft een overzicht van het aantal uitvoeringen in het buitenland door Nederlandse podiumkunstenaars en van het aantal uitvoeringen door buitenlandse podiumkunstenaars in Nederland. Het totaal aantal uitvoeringen in het buitenland door Nederlandse gezelschappen die structureel worden gesubsidieerd, vertoont de laatste tien jaar een stijging, ook als men daarbij geen rekening houdt met de uitvoeringen in België. Deze laatste maken steeds omstreeks 35% uit van het totaal aantal uitvoeringen. Dit percentage ligt zo hoog vanwege het grote aantal uitvoeringen van Nederlandse toneelgezelschappen in dat land. Overigens blijkt wel dat de stijging in het totaal aantal uitvoeringen hoofdzakelijk wordt veroorzaakt door een stijging in de sector toneel. Het totaal, uitgezonderd toneel, schommelt de laatste jaren om en nabij de 340 uitvoeringen (tabel 1 en grafiek 1).

Tabel 2 geeft een inzicht in het aantal uitvoeringen door Nederlandse niet-(structureel) gesubsidieerde gezelschappen in het buitenland. De gezelschappen die geen structurele subsidie ontvangen van de rijksoverheid zijn zowel beroeps-, semi-beroeps- als amateurgezelschappen. Zij zijn, in tegenstelling tot structureel gesubsidieerde gezelschappen, niet verplicht mee te werken aan de registratie door het CBS, hetgeen tot gevolg heeft dat tabel 2 minder nauwkeurig kan zijn dan tabel 1. Slechts over de seizoenen 1981/'82, 1982/'83 en 1983/'84 kan een totaalcijfer worden berekend, aangezien het CBS voordien niet alle categorieën uitvoeringen registreerde.

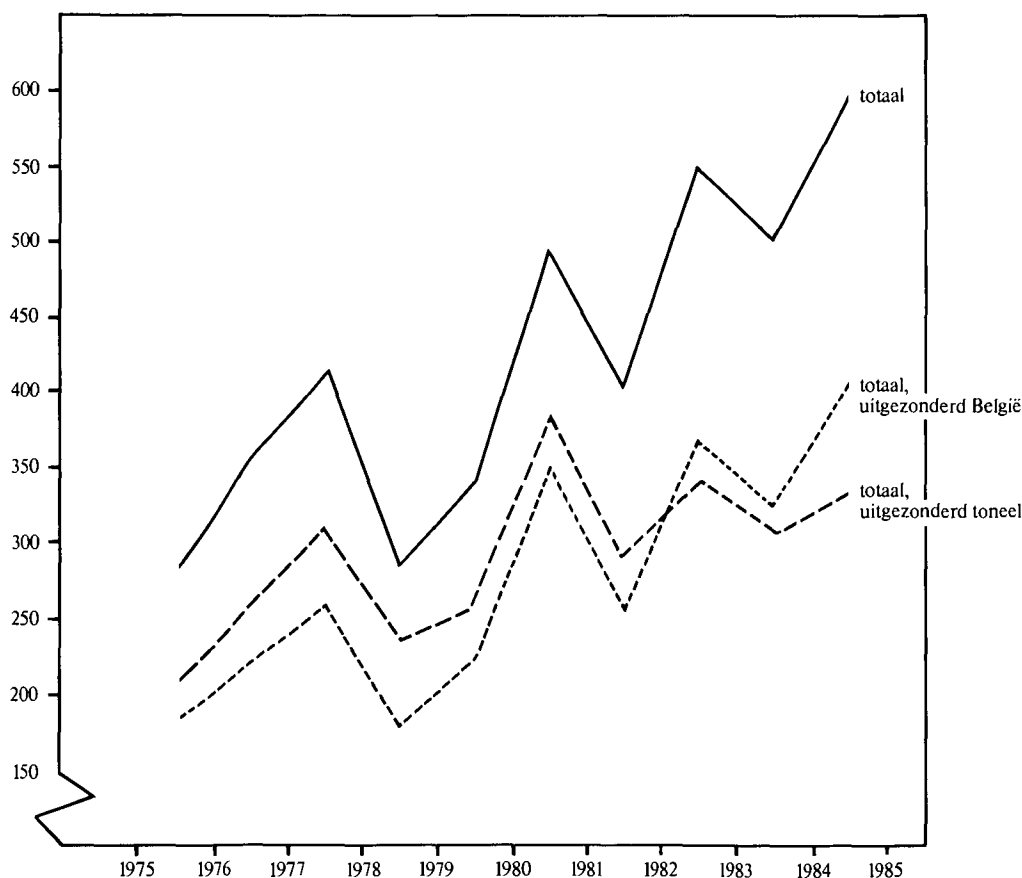
Ook het aantal uitvoeringen door een viertal Nederlandse orkesten in het buitenland fluctueert. Dit is echter het gevolg van een bewust beleid:

Tabel 1 Uitvoeringen door Nederlandse structureel gesubsidieerde gezelschappen in het buitenland naar genre, 1975/'76-1984/'85

	Toneel	Mime	Concert	Opera en operette	Ballet en dans	Totaal
1975/'76	69	26	92	11	81	279
1976/'77	97	41	89	17	113	357
1977/'78	106	65	106	19	124	420
1978/'79	56	64	63	8	100	291
1979/'80	83	113	71	6	65	338
1980/'81	103	119	120	15	140	497
1981/'82	113	97	117	3	74	404
1982/'83	205	93	117	8	127	550
1983/'84	209	69	120	9	95	502
1984/'85	262	105	102	11	117	597

Bron: CBS.

Grafiek 1 Uitvoeringen door Nederlandse structureel gesubsidieerde gezelschappen in het buitenland, 1975/'76 - 1984/'85.

Bron: WRR op basis van CBS-gegevens.

een seizoen dat wordt gekenmerkt door een uitgebreide tournee, wordt doorgaans gevolgd door een jaar met weinig buitenlandse optredens (tabel 3).

Het aantal uitvoeringen door buitenlandse (beroeps- en amateur)gezelschappen in Nederland vertoont per categorie grote verschillen: de muziek-, theater-, danstheater- en muziektheateruitvoeringen vertonen een daling, de categorie diversen (film, video, circus en gemengde optredens) daarentegen vertoont de laatste jaren een stijging (grafiek 2).

Tabel 2 Uitvoeringen door Nederlandse niet-(structureel) gesubsidieerde gezelschappen in het buitenland naar genre ^{a)}, 1975/'76-1983/'84

	Poppen- theater	Jeugd- theater	Toneel	Danstheater	Muziek en muziek- theater	Diversen	Totaal
1975/'76	80
1976/'77	87	10
1977/'78	101	11	10
1978/'79	235	66	3
1979/'80	157	133	17	224	.	.	.
1980/'81	156	140	6	44	.	.	.
1981/'82	199	33	25	37	81	29	404
1982/'83	117	53	190	73	184	30	647
1983/'84	151	62	42	38	36	21	350

Bron: CBS.

a) Danstheater = ballet, dans, volksdans en folkloristische dans.

Muziek en muziektheater = koorzangconcert, concert door orkest, fanfare, harmonie, ensemble, solo-optredens, popconcert, jazz, dixieland, opera, operette, revue, musical, cabaret en populaire zang.

Diversen = film, video, circus en gemengde optredens.

Tabel 3 Door enkele orkesten bezochte landen en aldaar gegeven uitvoeringen, 1980-1986

-	Concertgebouw- orkest		Residentie Orkest		Rotterdams Philharmonisch Orkest		Brabants Orkest	
	landen	uitvoeringen	landen	uitvoeringen	landen	uitvoeringen	landen	uitvoeringen
1980	8	32	7	20	4	20	2	7
1981	7	19	3	16	2	3	1	1
1982	5	28	3	5	5	21	1	2
1983	6	22	5	34	2	7	2	5
1984	6	19	1	1	2	7	1	4
1985	8	28	4	18	5	30	1	2
1986	4	15	5	16	5	22	1	2

Bron: WRR, op basis van gegevens van het Concertgebouw orkest; Residentie Orkest; Brabants Orkest; Rotterdams Philharmonisch Orkest.

Het totaal aantal buitenlandse optredens in Nederland is toegenomen van 4255 in het seizoen 1980/'81 tot 5854 in 1983/'84 en vervolgens weer gedaald tot 5251 in 1984/'85. Het buitenlands aanbod als percentage van het totale aanbod in Nederland ligt rond de 17% (tabel 4).

Het aantal vergelijkbare gegevens voor andere landen is zeer summier: in 1980 vonden 284 voorstellingen door Finse theatergroepen in het buitenland plaats en 45 voorstellingen door buitenlandse theatergroepen in Finland ¹. In vergelijking tot Nederland zijn deze getallen laag. Geheel anders ligt dit voor Denemarken (zie tabel 5). Zelfs als men het grote aantal kindertheaterproducties niet meerekent, ligt het aantal buitenlandse voorstellingen in Denemarken nog hoger dan in Nederland. Dit klemmt te meer aangezien de Deense cijfers alleen betrekking hebben op gesubsidieerde gezelschappen en de Nederlandse (zie tabel 4) op zowel gesubsidieerde als niet-gesubsidieerde. Bovendien heeft Nederland, zoals bekend, ongeveer drie maal zoveel inwoners als Denemarken.

Tabel 4 Uitvoeringen door buitenlandse gezelschappen in Nederland, 1980/'81-1984/'85 (in absolute aantallen en in % van het totale aanbod in Nederland)

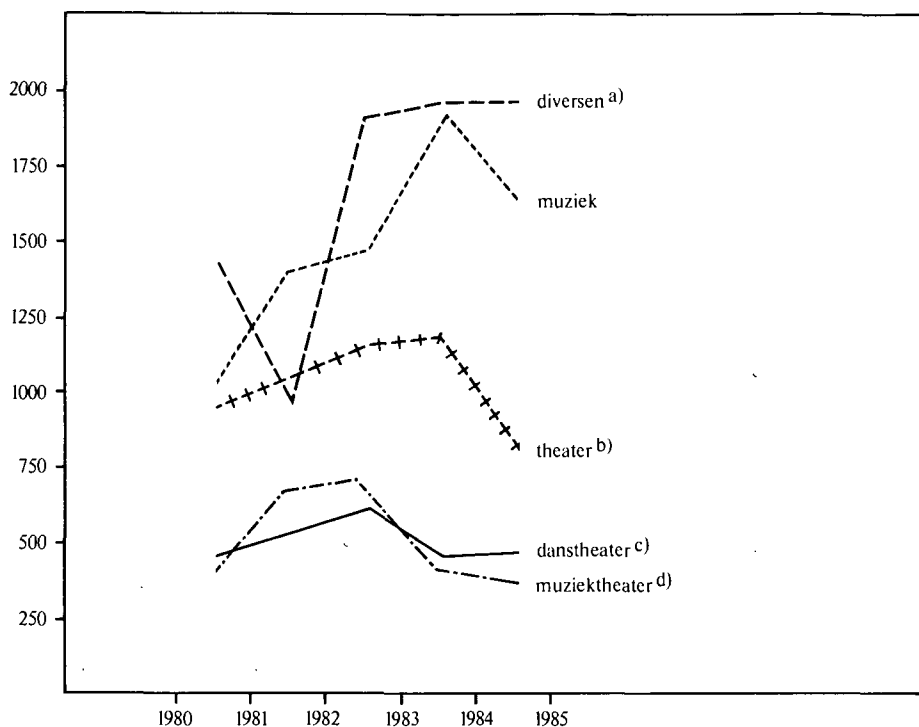
	Absoluut	In %
1980/'81	4255	16
1981/'82	4622	16
1982/'83	5811	18
1983/'84	5854	17
1984/'85	5251	16

Bron: CBS.

¹ Kultuuritilasto - 1981.

Tilastokeskus - Central Statistical Office of Finland.

Grafiek 2 Uitvoeringen door buitenlandse gezelschappen in Nederland naar genre, 1980/'81 - 1984/'85.

Bron: WRR op basis van CBS-gegevens.

- a) Diversen^c = film, video, circus en gemengde optredens.
- b) Theater = toneel, mime, poppentheater.
- c) Danstheater = ballet, dans, volksdans en folkloristische dans.
- d) Muziektheater = opera, operette, revue, musical, cabaret en populaire zang.

Tabel 5 Uitvoeringen door buitenlandse structureel gesubsidieerde gezelschappen in Denemarken naar genre, 1980/'81 en 1981/'82

	1980/'81		1981/'82	
	Producties	Voorstellingen	Producties	Voorstellingen
Totaal	296	11.215	318	11.994
Ballet/dans	23	143	22	162
Opera/zang	19	281	23	315
Operette/musical	13	622	15	711
Toneel	114	4.432	121	4.476
Revue/cabaret	11	311	15	444
Kindertheater	103	5.193	101	5.464
Diversen	13	233	21	422

Bron: Statistike Efterretninger 1984.
Uddannelse og Kultur 1984 jrg. 2.
Danmarks Statistik.

2. Tentoonstellingen

De hier gepresenteerde cijfers hebben betrekking zowel op Nederlandse tentoonstellingen in het buitenland als op buitenlandse tentoonstellingen in Nederland. Het gaat daarbij uitsluitend om tentoonstellingen die zijn georganiseerd in en door musea. Het CBS hanteert de volgende definitie

van 'museum': 'Een instelling met een collectie (of meerdere), die – in haar geheel of voor een belangrijk gedeelte – bij voortduring in het openbaar is opgesteld en die tegen betaling of gratis, op vastgestelde tijden (en eventueel daarnaast op aanvraag) te bezichtigen is'². Een tentoonstelling kenmerkt zich door haar tijdelijke aard. De cijfers van het CBS betreffen zowel de tentoonstellingen die op enigerlei wijze van overheidswege worden gesubsidieerd, als tentoonstellingen waarmee de overheid niets van doen heeft.

Het aantal tentoonstellingen dat in het buitenland wordt georganiseerd door Nederlandse musea schommelt nogal tot 1982; sindsdien is sprake van een afname. Het aandeel dat de ongeveer 20 Nederlandse rijksmusea leveren aan deze tentoonstellingen in het buitenland, is niet afgenomen (tabel 6).

Tabel 6 Tentoonstellingen georganiseerd door Nederlandse musea in het buitenland, 1977-1985

	Tentoonstellingen in het buitenland	Waarvan georganiseerd door rijksmusea
1977	25	6
1978	22	8
1979	31	9
1980	20	6
1981	29	5
1982	59	9
1983	26	10
1984	19	9
1985	16	.

Bron: WRR, op basis van gegevens van het CBS en Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Nederlandse Rijksmusea, 1975-1984*; 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.

Het aantal bruikleen-uitgiften aan buitenlandse musea vertoont in vergelijking met de situatie in 1975 een stijging, doch is sinds 1979 – met uitzondering van een inzinking in 1981 – min of meer stabiel. Het gaat hier om incidentele bruikleenovereenkomsten voor algemene, niet specifiek op Nederland gerichte tentoonstellingen in het buitenland. Het merendeel van deze bruikleenuitgiften is afkomstig uit het Rijksmuseum en het Van Goghmuseum te Amsterdam, het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden en het Kröller-Müller museum te Otterlo (tabel 7).

Tabel 7 Bruikleen-uitgiften aan buitenlandse musea van voorwerpen in het bezit van Nederlandse rijksmusea, 1975-1984^{a)}

1975	47
1976	48
1977	60
1978	57
1979	87
1980	81
1981	48
1982	81
1983	76
1984	87

Bron: WRR, op basis van Ministerie van Welzijn, Cultuur en Volksgezondheid, *Nederlandse Rijksmusea, 1975-1984*; 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.

a) Er is geteld per uitgifte, niet per voorwerp.

² CBS, *Ontwikkelingen in de museumwereld; uitkomsten museumenquêtees tot en met 1983*; 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1986, blz. 8.

Tabel 8 toont dat het aantal tentoonstellingen gehouden door buitenlandse instellingen in Nederlandse musea betrekkelijk stabiel is. De laatste tien jaren bedraagt het buitenlandse aanbod steeds 2% van het totaal aantal tentoonstellingen in Nederland. Het aantal buitenlandse tentoonstellingen in de Nederlandse rijksmusea vertoonde in 1978 en 1979 een piek, sindsdien doet zich een teruggang voor.

Tabel 8 Tentoonstellingen georganiseerd door buitenlandse instellingen in Nederlandse musea, 1977-1985

	Tentoonstellingen in Nederlandse musea	Waarvan in Nederlandse rijksmusea
1977	25	4
1978	27	8
1979	23	7
1980	31	6
1981	32	3
1982	29	4
1983	26	4
1984	32	2
1985	26	.

Bron: WRR, op basis van gegevens van het CBS en ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, *Nederlandse Rijksmusea, 1975-1984*; 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij.

3. Film

Aangezien de distributie van films in handen is van vele particuliere producenten en distributeurs zijn de gegevens hierover niet zonder meer beschikbaar. Daarom kan hier slechts een zeer onvolledig inzicht worden gegeven in het aantal Nederlandse films dat in het buitenland en het aantal buitenlandse films dat in Nederland wordt vertoond.

Het stimuleren van de vertoning van korte Nederlandse films in het buitenland behoort tot de taken van de Rijksvoorlichtingsdienst. Het aantal door deze dienst aan het buitenland verkochte korte Nederlandse films is de laatste jaren sterk toegenomen (tabel 9). Dit geldt met name voor in Nederland vervaardigde wetenschappelijke documentaires.

Tabel 9 Door de Rijksvoorlichtingsdienst aan het buitenland verkochte korte Nederlandse films, 1975-1985

	Verkochte films	Waarvan verkoop voor televisievertoning
1975	74	21
1976	103	29
1977	93	50
1978	79	39
1979	77	34
1980	121	65
1981	110	62
1982	155	112
1983	166	128
1984	178	128
1985	142	98

Bron: Rijksvoorlichtingsdienst.

Het ministerie van Buitenlandse Zaken houdt zich eveneens bezig met de verspreiding van Nederlandse films in het buitenland, maar hier betreft het uitsluitend korte informatieve films en documentaires over Nederland. Het aantal vertoningen van deze films, geleend uit de filmotheken verbonden aan diverse ambassades, vertoont in de afgelopen jaren eveneens een stijging; dit geldt niet voor het aantal toeschouwers. Het

aantal vertoningen op de televisie is gedaald en het aantal toeschouwers fluctueert omdat het sterk afhangt van het land waar de film/documentaire wordt uitgezonden (tabel 10).

Tabel 10 Aantal vertoningen in het buitenland van Nederlandse films in eigendom van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het aantal toeschouwers, 1982-1985

	1982	1983	1984	1985
Vertoningen in besloten kring	40.088	37.888	43.497	46.076
Toeschouwers	2,8 miljoen	2,8 miljoen	3 miljoen	2,4 miljoen
Vertoningen op televisie	514	885	123	93
Toeschouwers ^{a)}	26 miljoen	236 miljoen	106 miljoen	35 miljoen

Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken.

a) Schatting.

Tabel 11 In Nederland geïmporteerde speelfilms naar land van herkomst, 1975-1984

Land van herkomst	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Verenigde Staten	108	95	141	128	127	141	154	187	148	188	192
B.R. Duitsland	19	27	30	39	33	27	39	35	38	36	28
Frankrijk	55	48	41	44	54	55	53	44	36	36	25
Groot-Brittannië	41	31	22	29	29	20	23	16	23	19	14
Italië	31	32	17	27	19	26	27	8	15	18	10
Sovjetunie	1	3	3	0	1	6	4	0	0	3	1
Spanje	0	2	6	1	2	3	2	2	3	3	3
Hong Kong	17	18	24	12	12	21	29	14	15	2	1
Zwitserland	10	5	5	2	3	5	1	11	4	2	1
Brazilië	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0
Japan	7	8	7	5	3	5	6	3	3	1	0
Zweden	4	6	5	8	7	3	6	3	2	1	0
Overige	15	18	21	16	17	17	15	9	8	7	6
Totaal	309	293	322	311	307	329	360	332	296	317	281
In % van het totale speelfilmaanbod in Nederland	95%	96%	97%	96%	95%	97%	97%	96%	94%	96%	95%

Bron: Nederlandse Bioscoopbond, *Jaarverslag* 1985.

Tabel 11 geeft een overzicht van het aantal speelfilms dat gedurende het laatste decennium in Nederland is geïmporteed voor bioscoopvertoning; omstreeks 96% van het totale aanbod in Nederland is van buitenlandse origine. Het aandeel van de Amerikaanse films is in die periode aanzienlijk gestegen. In tabel 12 worden voor enkele jaren de totaalcijfers van een aantal Europese landen met elkaar vergeleken. Opmerkelijk zijn hier de grote stabiliteit (behalve bij Frankrijk) en de kleine verschillen tussen de landen (tabel 12).

Tabel 12 Uit het buitenland geïmporteerde speelfilms naar land van bestemming, 1980-1983

Land van bestemming	1980	1981	1982	1983
Nederland	329	360	332	296
Denemarken	249	246	259	233
Frankrijk	460	459	329	241
B.R. Duitsland	285	263	321	322
Noorwegen	251	297	273	284
Groot-Brittannië	232	237	241	265

Bron: UNESCO, *Statistical Yearbook*, 1984 en 1985.

4. Vertalingen

Hier wordt gezien hoeveel Nederlandstalige boeken in andere talen zijn vertaald en hoeveel anderstalige boeken in het Nederlands zijn vertaald. De omschrijving van het begrip 'boek' blijkt per geraadpleegde bron sterk uiteen te lopen. Om die reden zijn enkele hier opgenomen tabellen onderling niet goed vergelijkbaar. Tenzij anders vermeld, wordt in deze paragraaf het begrip 'boek' ruim opgevat en wordt geen onderscheid gemaakt naar onderwerp.

In het algemeen is in de afgelopen tien jaar een duidelijke stijging waar te nemen van het aantal vertalingen van Nederlandstalige boeken. Ook het aandeel van de vertaalde boeken in de totale titelproductie in Nederland vertoont een toename (tabel 13).

Tabel 13 Vertaling van Nederlandstalige boeken in andere talen, 1975-1985 (in absolute aantallen en in % van de totale boekproductie in Nederland)

	Absoluut	In %
1975	438	3,6%
1976	499	.
1977	480	.
1978	440	.
1979	467	.
1980	459	3,1%
1981	542	3,8%
1982	547	4,1%
1983	549	4,6%
1984	522	3,9%
1985	627	4,9%

Bron: Koninklijke Bibliotheek, *Het Nederlandse Boek in Vertaling, Bibliografie van Vertalingen van Noord- en Zuidnederlandse werken, 1975-1985*, 's-Gravenhage.

Het aantal vertalingen van Nederlandstalige literaire werken (romans, verhalen, gedichten, toneel en bloemlezingen) ligt na 1981 aanzienlijk hoger dan voordien (tabel 14). Zowel voor de Nederlandstalige boeken in het algemeen als voor de Nederlandstalige literaire werken geldt dat 30 à 35 % van alle vertalingen plaats vindt naar het Duits, circa 20% naar het Engels en iets minder dan 20% naar het Frans.

Tabel 14 Vertaling van Nederlandstalige literaire werken in andere talen, 1975-1985 ^{a)}

1975	22
1976	36
1977	30
1978	27
1979	25
1980	31
1981	27
1982	66
1983	61
1984	41
1985	52

Bron: Stichting tot Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk.

a) Literaire werken = romans, verhalen, gedichten, toneel en bloemlezingen.

Het betreft hier uitsluitend werken vertaald onder auspiciën van de Stichting tot Bevordering van de Vertaling van Nederlands Letterkundig Werk.

In 1985 werden 2886 boeken uit andere talen *in* het Nederlands vertaald; ongeveer 22% van de totale titelproductie in Nederland bestaat daarmee uit vertaald werk. Gemiddeld 50 à 60% van deze boeken wordt uit het Engels vertaald en circa 20% uit het Duits. Het aantal vertalingen is over een reeks van jaren betrekkelijk constant gebleven (tabel 15).

Tabel 15 Vertaling van anderstalige boeken in het Nederlands, 1970 en 1975 en 1980-1985 (in absolute aantallen en in % van de totale titelproductie in Nederland)

	Absoluut	In %
1970	1969	18
1975	2827	24
1980	3650	25
1981	3593	25
1982	3098	23
1983	2602	21
1984	3031	22
1985	2886	22

Bron: Stichting Speurwerk betreffende het Boek.

Tabel 16 geeft een inzicht in het aantal boeken dat uit het Nederlands, Engels, Duits, Zweeds of Deens is vertaald in een andere taal. Het blijkt dat veel meer boeken uit het Zweeds en uit het Deens dan uit het Nederlands worden vertaald, al moet hierbij wel worden aangetekend dat ongeveer de helft van alle Zweedse boeken die in een andere taal worden vertaald, in het Fins, Deens, Noors of IJslands verschijnen³. Niettemin is duidelijk dat het aantal *uit* het Nederlands vertaalde boeken relatief gering is, of men nu de omvang van het taalgebied dan wel de totale boekproductie als vergelijkingsmaatstaf neemt. Bovendien leert een vergelijking van de tabellen 16 en 17 dat het aantal *in* het Nederlands vertaalde werken een veelvoud bedraagt van de werken die *uit* het Nederlands worden vertaald. Gezien de omvang van het verschil lijkt het niet waarschijnlijk dat dit uitsluitend is terug te voeren op verschillen in definitie van 'boek' door de verschillende bronnen. Voor het Zweeds en het Duits bijvoorbeeld zijn de verschillen tussen de beide tabellen aanzienlijk kleiner. Opmerkelijk is voorts dat de situatie voor het Engels precies tegengesteld is aan die voor het Nederlands: er worden zeer veel meer boeken *uit* het Engels dan *in* die taal vertaald.

Tabel 16 Vertaalde boeken naar oorspronkelijke taal, 1977-1980 (in absolute aantallen en in % van de totale boekproductie van de betreffende landen^{a)})

Oorspronkelijke taal	1977		1978		1979		1980	
	Absoluut	In %	Absoluut	In %	Absoluut	In %	Absoluut	In %
Nederlands	448	.	528	4	439	3	351	2
Engels	19.577	.	23.715	.	21.523	.	18.197	.
Duits	4.656	.	5.663	11	5.236	9	3.854	6
Zweeds	1.158	.	1.177	22	1.230	23	879	12
Deens	577	.	625	7	493	5	509	5

Bron: UNESCO, *Statistical Yearbook*, 1984 en 1985.

a) Nederland, Groot-Brittannië, de Bondsrepubliek Duitsland, Zweden en Denemarken.

Tabel 17 Vertaling van anderstalige boeken in het Nederlands, Duits, Zweeds, Frans en Engels, 1984 en 1985 (in absolute aantallen en in % van de totale titelproductie van de betreffende landen^{a)})

Taal waarin vertaald	1984		1985	
	Absoluut	In %	Absoluut	In %
Nederlands	3031	22	2886	22
Duits	6457	13	6102	11
Zweeds	2451	24	2400	25
Frans	2675	13	.	.
Engels	1343	3	.	.

Bron: Stichting Speurwerk betreffende het Boek; Börsenverein des deutschen Buchhandels e.V.; *Buch und Buchhandel in Zahlen*, 1985 en 1986, Frankfurt am Main; Zweedse Ambassade te 's-Gravenhage.

a) Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland, Zweden, Frankrijk en Groot-Brittannië.

³ Informatie van de Zweedse Ambassade te 's-Gravenhage.

Behalve vertaalde werken zijn in Nederland ook veel boeken in vreemde talen te koop. Jaarlijks bestaat ongeveer 9% van de totale boekverkoop uit vreemdtalige boeken ⁴. Ruim tweederde van deze boeken is geschreven in het Engels. Eveneens zijn vele buitenlandse tijdschriften in Nederland verkrijgbaar: in 1986 ongeveer 1200 verschillende titels, alsmede circa 100 verschillende buitenlandse dagbladen. Jaarlijks neemt het aantal hier verkrijgbare buitenlandse tijdschriften met 2 à 3% toe. De Bondsrepubliek Duitsland levert een groot aandeel (430 titels), gevolgd door de Verenigde Staten (340), Groot-Brittannië (200) en Frankrijk (100) ⁵.

Afgezien van uit het Nederlands vertaald werk exporteert Nederland ook veel vreemdtalige boeken. Bijna 75% van de totale Nederlandse boekexport bestaat uit vreemdtalige wetenschappelijke boeken. Op dit terrein is Nederland de grootste niet-Engelstalige exporteur ter wereld ⁶. Tabel 18 geeft een inzicht in de produktie van vreemdtalige boeken in Nederland en Zweden. Verhoudingsgewijs ligt de produktie van vreemdtalige boeken in Zweden iets hoger dan in Nederland. Dit heeft wederom te maken met de nauwe Scandinavische banden: een deel van het grote aantal Zweedse boeken dat wordt vertaald in een andere Noordse taal, wordt in Zweden gedrukt. In België bedroeg het aandeel van vreemdtalige boeken – dat wil zeggen: niet Nederlands- of Franstalig – in de totale boekproduktie in 1983 8% ⁷.

Tabel 18 In Nederland en Zweden geproduceerde vreemdtalige boeken, 1982-1984 (in % van de totale boekproduktie)

	Nederland	Zweden
1982	16	15
1983	10	17
1984	11	14

Bron: Stichting Speurwerk betreffende het Boek; Zweedse Ambassade.

5. Internationale mobiliteit van studenten

Het aantal Nederlandse studenten dat voor studiedoeleinden naar het buitenland gaat en het aantal buitenlanders dat in Nederland studeert, bieden een indicatie van de intensiteit der culturele betrekkingen tussen Nederland en andere landen. Wanneer wordt gesproken over 'studenten' gaat het steeds om studenten aan instellingen van wetenschappelijk onderwijs ⁸. Met betrekking tot buitenlandse studenten in Nederland geldt de volgende CBS-definitie: Buitenlandse studenten zijn studenten in het bezit van een buitenlandse nationaliteit, studierend aan een Nederlandse instelling van wetenschappelijk onderwijs. Aangezien het hier studenten betreft die deelnemen aan het reguliere voltijdsonderwijs, kan worden aangenomen dat zij in het algemeen tenminste één studiejaar in Nederland vertoeven.

Omdat niemand verplicht is op te geven dat hij of zij in het buitenland gaat studeren, kan tabel 19 niet meer dan een indicatie bieden van het aantal Nederlandse studenten in het buitenland. Vergelijking met enige andere Westeuropese landen leert dat Nederland in dit opzicht rond het gemiddelde ligt. Wel zij opgemerkt dat bijna 80% van de betrokken Nederlandse studenten in een van de beide buurlanden studeert:

⁴ Bron: Stichting Speurwerk betreffende het Boek.

⁵ Bron: Van Gelderen Import BV.; Betapress/Van Ditmar Import.

⁶ Wezel, R. van, 'Nederland vooraan in wetenschappelijke kennis-export', *Boekblad*; 27 juni 1986.

⁷ Stichting Speurwerk betreffende het boek.

⁸ Dit is de definitie van het CBS; indien hier een andere definitie wordt gehanteerd, zal dit worden vermeld.

bijna 50% in de Bondsrepubliek en 30% in België. Een deel van hen zal wellicht kunnen worden betiteld als 'forens-studenten', en bijvoorbeeld wonen in Heerlen of Terneuzen en studeren in Aken of Gent. Een ander deel zal ingezetene zijn van de desbetreffende landen: alleen al in de Bondsrepubliek wonen 120.000 Nederlandse staatsburgers en België 75.000.

Het aantal studenten met een buitenlandse nationaliteit in het Nederlandse hoger onderwijs is de laatste tien jaren toegenomen. In 1975/'76 bezat 1,5% van het total aantal studenten een buitenlandse nationaliteit; in 1985/'86 was dit 2,4% (tabel 20 en 21). Ten dele kan deze toename

Tabel 19 Studenten^{a)} in het buitenland^{b)} naar land van herkomst, 1982^{c)} (in absolute aantallen studenten en in % van het totaal aantal studenten in het land van herkomst)

Land van herkomst	Absoluut (studenten)	In %
Nederland	5.002	1,3
Bondsrepubliek Duitsland	16.894	1,2
Zweden	2.130	0,9
Groot-Brittannië	14.238	1,6
Frankrijk	10.373	0,8
België	2.931	1,3

Bron: UNESCO, *Statistical Yearbook*, 1985.

- a) Student = '.....third level students. A minimum condition of entry is the successful completion of education of the second level or proof of equivalent knowledge or experience. It can be given in different types of institutions, such as universities, teacher-training institutes and technical institutes' (UNESCO).
- b) 'Het buitenland' betreft 45 geselecteerde landen die circa 90% van het totaal aantal buitenlandse studenten herbergen. Landen die niet zijn opgenomen in die groep van 45 ontvingen vrijwel geen buitenlandse studenten of stelden geen statistische gegevens beschikbaar (Roemenië, Brazilië en Bulgarije).
- c) De UNESCO-statistiek maakte voor sommige landen gebruik van gegevens uit 1979, 1980 of 1981.

worden verklaard uit het groeiend aantal vreemdelingen dat in Nederland woonachtig is. Tussen 1976 en 1986 steeg dit aantal van 350.000 tot 560.000, een groei van meer dan 60%. Op basis van de beschikbare gegevens is het echter niet mogelijk een onderscheid aan te brengen tussen ingezetenen en niet-ingezetenen met een niet-Nederlandse nationaliteit. Dat Nederlandse ingezetenen met een buitenlands paspoort een belangrijk deel vormen van het aantal buitenlanders aan Nederlandse instellingen van hoger onderwijs, kan worden afgeleid uit het feit dat ongeveer 40% van het aantal buitenlandse studenten over een Nederlands diploma beschikt dat toegang geeft tot het hoger onderwijs⁹.

In verhouding tot de Bondsrepubliek Duitsland, Groot-Brittannië, België en Frankrijk is het percentage buitenlandse studenten in Nederland laag (tabel 22). Dit verschil valt ten dele – maar zeker niet volledig – te verklaren uit het grotere aantal vreemdelingen dat in deze landen woonachtig is: ongeveer 9% van de Belgische bevolking bezit een buitenlandse nationaliteit, in Frankrijk en de Bondsrepubliek ligt dit percentage op 7%, in Zweden op 5% en in Nederland op 4%¹⁰. Echter ook in Denemarken, waar slechts 2% van de bevolking vreemdeling is, ligt het percentage buitenlandse studenten hoger dan in Nederland.

⁹ Adviesraad voor het Hoger Onderwijs, *Internationalisering van het hoger onderwijs*; 's-Gravenhage, 13 februari 1987, blz. 7.

¹⁰ Organisation for Economic Co-operation and Development, *SOPEMI 1985; Continuous Reporting System on Migration*; Parijs, 1986.

Tabel 20 Buitenlandse studenten in Nederland naar nationaliteit, 1974/'75, 1975/'76 en 1979/'80-1985/'86 (in % van alle buitenlandse studenten)

	1974/'75	1975/'76	1979/'80	1980/'81	1981/'82	1982/'83	1983/'84	1984/'85	1985/'86 ^{c)}
Totaal (abs. = 100%)	1652	1844	3055	3261	3292	3454	3616	3860	3898
Europa	46	47	49	51	52	55	53	54	54
w.v.									
België	8	7	7	7	8	8	x b)	x	x
B.R. Duitsland	10	11	18	19	19	21	x	x	x
Groot-Brittannië	5	5	5	5	4	5	x	x	x
Overig EG	6	6	5	7	7	7	x	x	x
Overig Europa	18	18	14	14	13	14	x	x	x
Afrika	5	5	5	6	6	6	5	4	4
Azië	33	33	25	23	22	20	19	18	18
w.o.									
Indonesië	25	25	18	16	16	14	x	x	x
Noord-Amerika	9	9	6	5	5	6	5	5	5
w.o.									
Verenigde Staten	7	7	5	4	4	4	x	x	x
Midden- + Zuid-Amerika	2	2	12	12	12	11	15	15	15
w.o.									
Suriname	0 ^{a)}	0	9	9	8	7	x	x	x
Australië + Nieuw-Zeeland	1	1	1	0	1	1	1	1	1
Staatloos	5	3	3	2	2	2	1	1	1

Bron: CBS.

- a) Suriname was nog niet onafhankelijk.
b) x = nog geen onderverdeling beschikbaar.
c) Voorlopige cijfers.

Tabel 21 Studenten met een buitenlandse nationaliteit in Nederland, 1974/'75, 1975/'76 en 1979/'80-1985/'86 (in % van het totaal aantal studenten in Nederland)

1974/'75	1,5
1975/'76	1,5
1979/'80	2,0
1980/'81	2,2
1981/'82	2,2
1982/'83	2,2
1983/'84	2,3
1984/'85	2,4
1985/'86 ^{a)}	2,4

Bron: CBS.

- a) Voorlopig cijfer.

Tabel 22 Studenten met een buitenlandse nationaliteit in een zevental ontvangende landen, 1970, 1975 en 1980-1982 (in absolute aantallen en in % van het totaal aantal studenten in het ontvangende land)^{a)}

	1970		1975		1980		1981		1982	
	Abs.	In %	Abs.	In %	Abs.	In %	Abs.	In %	Abs.	In %
Nederland	1.721	1	.	.	4.128	1	4.228	1	4.634	1
B.R. Duitsland	27.769	6	53.560	5	61.841	5	67.216	5	71.393	5
Groot-Brittannië	24.606	4	49.032	7	56.003	7	50.684	6	46.000	5
België	8.611	7	9.748	6	12.875	7	12.260	7	11.871	5
Denemarken	1.644	2	1.958	2	3.035	3	3.048	3	3.055	3
Frankrijk	34.500	4	93.750	9	110.763	10	129.047	11	134.566	11

Bron: UNESCO, *Statistical Yearbook* 1984 en 1985;

Nationale Advies Raad voor Ontwikkelingssamenwerking, *Trainings- en Onderwijs capaciteit t.b.v. Ontwikkelingslanden*, juni 1986.

- a) Zie voor definitie van 'student' tabel 19.

Ook het aantal studenten uit ontwikkelingslanden is in Nederland gering, al is sinds 1984 het aantal Nederlandse fellowships voor studenten uit die landen weer licht toegenomen (tabel 23). Niettemin bevindt Neder-

land zich nog altijd ver in de achterhoede waar het gaat om het aandeel van studenten uit de Derde Wereld binnen de totale studentenpopulatie (tabel 24). Slechts Denemarken en Japan scoren nog iets lager.

Tabel 23 Fellowships voor studie in Nederland door studenten uit ontwikkelingslanden 1975-1985

1975	1270
1976	1236
1977	1088
1978	1010
1979	1208
1980	1098
1981	1139
1982	1118
1983	1126
1984	1190
1985	1329

Bron: Ministerie van Buitenlandse Zaken.

Tabel 24 Studenten uit ontwikkelingslanden in een zestiental landen (in % van het totaal aantal studenten in die landen)

Frankrijk	8,0	Canada	2,4
Groot-Brittannië	4,9	Verenigde Staten	2,1
Australië	4,6	Italië	0,9
België	3,8	Sovjetunie	0,9
Zwitserland	3,3	Joegoslavië	0,8
Oostenrijk	2,5	Nederland	0,4
B.R. Duitsland	2,5	Denemarken	0,3
Nieuw Zeeland	2,5	Japan	0,2

Bron: Nationale Advies Raad voor Ontwikkelingssamenwerking, *Trainings- en Onderwijs capaciteit ten behoeve van ontwikkelingslanden*; juni 1986, blz. 24.

De cijfers zijn gebaseerd op het UNESCO, *Statistical Yearbook* 1984 (3.11, 3.15, 3.16).

Uit de hier gepresenteerde cijfers kan men concluderen dat Nederland op het punt van de internationale studentenmobiliteit geen goed figuur slaat. Nederlandse studenten gaan nog wel naar het (nabije) buitenland, maar het aandeel der buitenlanders onder de studenten in Nederland is al jarenlang buitengewoon laag. Een duidelijke uitzondering dient hierbij te worden gemaakt voor het hoger kunstonderwijs. Het aantal studenten met een buitenlandse nationaliteit vertoont daar de laatste jaren een flinke stijging (tabel 25). De meeste studenten komen uit de Bondsrepubliek Duitsland en bezoeken het conservatorium in Amsterdam of Den Haag.

6. Neerlandistiek

In deze paragraaf wordt nagegaan op hoeveel plaatsen in het buitenland Nederlands en Neerlandistiek worden gedoceerd op universitair niveau. Tabel 26 geeft een overzicht van het aantal universiteiten waar Nederlands werd gedoceerd in 1978, 1980, 1983 en 1985. Hierbij zijn geen universiteiten in België inbegrepen. Uit de tabel blijkt dat de veranderingen in de afgelopen tien jaar betrekkelijk gering zijn geweest.

Ter vergelijking kan nog dienen dat in het studiejaar 1984/'85 aan 195 universiteiten verspreid over 28 landen Zweeds werd onderwezen. In de Verenigde Staten bevonden zich 60 leerstoelen, in de Bondsrepubliek Duitsland 21, in Groot-Brittannië 19, in Polen 10, in Italië 9 en in Frankrijk 8.

Het aantal leerstoelen Zweeds is dus iets groter dan het aantal leerstoelen Nederlands. Hierbij dient men zich te realiseren dat er in Zweden en Finland in totaal ongeveer 8½ miljoen Zweedstaligen zijn, terwijl het aantal Nederlandstaligen in Nederland en België rond 20 miljoen bedraagt.

Tabel 25 Studenten met een buitenlandse nationaliteit in het Nederlands hoger kunstonderwijs ^{a)} naar nationaliteit, 1982/'83-1985/'86 (in absolute aantallen en in % van het totaal aantal studenten hko in Nederland)

	1982/'83	1983/'84	1984/'85	1985/'86
EG	221	322	454	.
w.o.				
Bondsrepubliek Duitsland	.	143	230	.
Italië	.	17	25	.
Groot-Brittannië	.	57	62	.
België	.	58	75	.
Griekenland	.	4	5	.
Frankrijk	.	31	39	.
Europa (overig)	99	133	188	.
Afrika	11	15	10	.
Noord-Amerika	48	90	88	.
Midden en Zuid-Amerika	30	27	31	.
Azië	54	67	84	.
Australië + Nieuw Zeeland	9	12	15	.
Staatloos	3	6	3	.
Totaal: absoluut	475	672	873	1013
in %	2,6	4,8	6,0	.

Bron: CBS.

a) Het betreft instellingen van theater-, muziek-, dans-, beeldende en bouwkunst.

Tabel 26 Leerstoelen Nederlands en Neerlandistiek buiten Nederland en België, naar land, 1978, 1980, 1983 en 1985

Land	1978	1980	1983	1985
Bondsrepubliek Duitsland	21	25	25	24
Bulgarije	1	1	0	1
Denemarken	2	2	2	2
Duitse Democratische Republiek	2	2	2	2
Finland	3	3	6	6
Frankrijk	15	13	13	13
Groot-Brittannië	13	13	13	14
Hongarije	1	1	1	1
Ierland	1	0	0	0
Italië	10	11	11	8
Noorwegen	2	2	2	2
Oostenrijk	1	1	1	2
Polen	5	5	6	6
Portugal	2	2	2	2
Roemenië	1	1	1	1
Sovjetunie	2	2	2	2
Spanje	2	2	2	2
Tsjechoslowakije	2	2	2	2
Zweden	3	3	3	3
Zwitserland	2	2	2	2
Australië	4	4	4	4
Canada	1	3	4	4
Indonesië	24	24	23	27
Japan	3	4	5	5
Korea	1	1	1	1
Verenigde Staten	29	31	32	30
Zuid-Afrika	19	19	18	18
Totaal aantal leerstoelen	172	179	183	184
totaal aantal docenten	370	389	344	370
totaal aantal landen	27	26	25	26

Bron: WRR, op basis van gegevens van de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek.

7. Internationale gerichtheid van het wetenschappelijk onderzoek

De internationale gerichtheid van het Nederlands wetenschappelijk onderzoek wordt hier gezien aan de hand van een analyse van de internationale mobiliteit van Nederlandse wetenschapsbeoefenaars, van de deelname door Nederlandse onderzoeksinstituten aan Europese technologieprogramma's en van Nederlandse wetenschappelijke publikaties in buitenlandse tijdschriften. De gegevens in deze paragraaf hebben uitsluitend betrekking op de bèta-wetenschappen. Over de internationale gerichtheid van de alfa- en gammawetenschappen in Nederland vallen op grond van het hier gepresenteerde materiaal geen uitspraken te doen.

De tabellen 27 en 28 geven een eerste indruk van de internationale mobiliteit van wetenschapsbeoefenaars in een aantal Europese landen. Deze cijfers zijn gebaseerd op een studie van de European Science Foundation. Aan deze studie dient echter niet al te veel waarde te worden toegekend, gezien het lage aantal respondenten: in Nederland werden slechts 43 personen telefonisch ondervraagd, in de Bondsrepubliek Duitsland 82. Toch laten beide tabellen weinig twijfel over de relatief beperkte internationale oriëntatie van Nederlandse wetenschapsbeoefenaars.

Tabel 27 Internationale mobiliteit en contacten van wetenschapsbeoefenaars uit diverse Europese landen, 1984 (in % van het totaal aantal respondenten)

Land van herkomst	In het buitenland gewerkt	Samengewerkt met buitenlandse wetenschapsbeoefenaar
België	80,6	77,8
Denemarken	87,0	87,0
Frankrijk	74,1	86,4
B.R. Duitsland	59,8	67,1
Griekenland	60,0	40,0
Ierland	95,0	55,0
Italië	55,2	62,1
Nederland	58,1	55,8
Groot-Brittannië	58,0	84,0

Bron: European Science Foundation, *A survey on the state of scientific research in Europe*, 1986.

Tabel 28 Oriëntatie op de Verenigde Staten van wetenschapsbeoefenaars uit diverse Europese landen, 1984 (in % van het totaal aantal respondenten)

Land van herkomst	In de Verenigde Staten gewerkt	Samengewerkt met een Amerikaanse wetenschapsbeoefenaar
België	47,2	41,7
Denemarken	56,5	47,8
Frankrijk	38,3	48,1
Bondsrepubliek Duitsland	40,3	40,2
Griekenland	0,0	0,0
Ierland	45,0	25,0
Italië	34,5	37,9
Nederland	18,6	20,9
Groot-Brittannië	40,7	43,2

Bron: European Science Foundation, *A survey on the state of scientific research in Europe*, 1986.

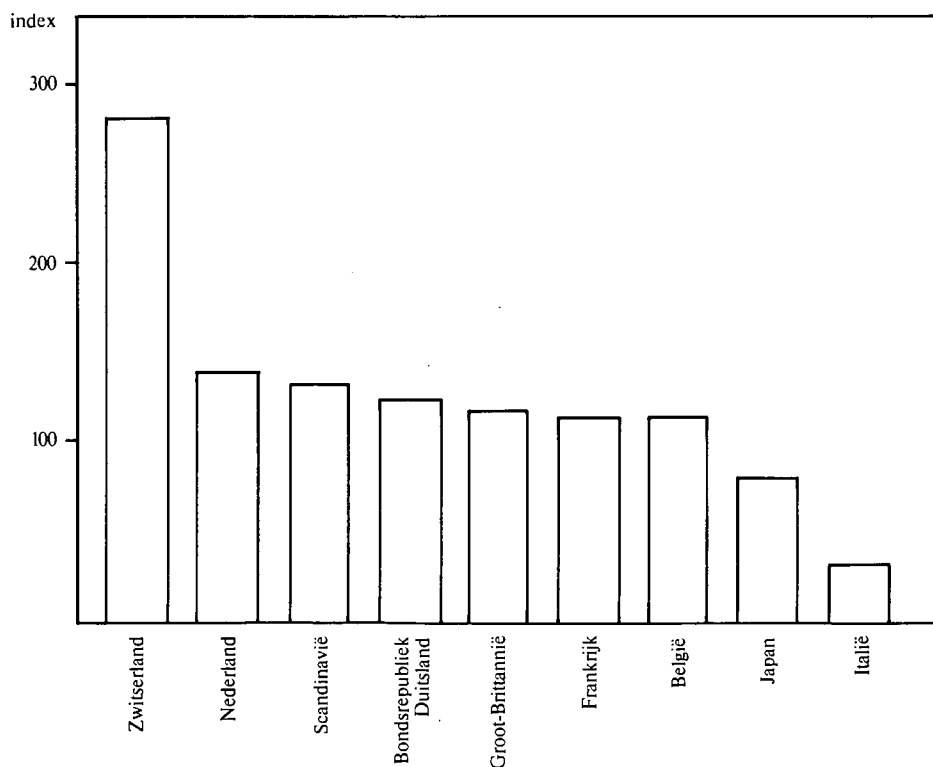
De internationale oriëntatie kan ook worden afgelezen aan de deelname aan internationale wetenschappelijke congressen. De Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid publiceerde in 1983 cijfers over het aantal papers dat in 1979 door wetenschapsbeoefenaars uit diverse landen is geschreven ten behoeve van in de Verenigde Staten gehouden congressen.

Tabel 29 Deelname aan projecten naar land van herkomst van de onderzoeksinstituting/het bedrijf (in % van het totaal aantal projecten)

	<i>BRITE</i> feb.'86 95 projecten = 100%	<i>ESPRIT</i> okt.'85 92 projecten = 100%	<i>EUREKA</i> dec.'86 154 projecten = 100%
Bondsrepubliek Duitsland	58	62	21
Groot-Brittannië	53	68	39
Frankrijk	48	74	44
Italië	25	46	22
Nederland	27	29	19
België	21	25	10
Denemarken	14	17	8
Ierland	8	11	1
Griekenland	8	7	1
Spanje	0	7	21
Zweden	0	0	18
Oostenrijk	0	0	10
Zwitserland	0	0	11
Finland	0	0	8
Noorwegen	0	0	5
Portugal	0	0	5
Turkije	0	0	3
Luxemburg	0	0	2

Bron: WRR, op basis van gegevens van het Eureka-secretariaat en het Bureau EG-Liaison.

Figuur 1 Bijdrage aan internationale, wetenschappelijke congressen in de Verenigde Staten naar land, 1979 a)

Bron: RAWB, *Wetenschaps- en Technologie Indicatoren 1983*.

a) De bijdrage van een land is afgemeten aan het aantal papers dat voor internationale, wetenschappelijke congressen in de Verenigde Staten, is geschreven. De Verenigde Staten dienen als referentiekader.

$$\text{Index} = \frac{\text{het aandeel van een land in de papers voor congressen in de Verenigde Staten}}{\text{het aandeel van een land in de gezamenlijke bevolkingsomvang van de genoemde landen}} \times 100$$

Uit figuur 1 blijkt dat Zwitserland in positieve zin en Japan en Italië in negatieve zin opvallen; Nederland neemt hier een goede plaats in in de middenmoot.

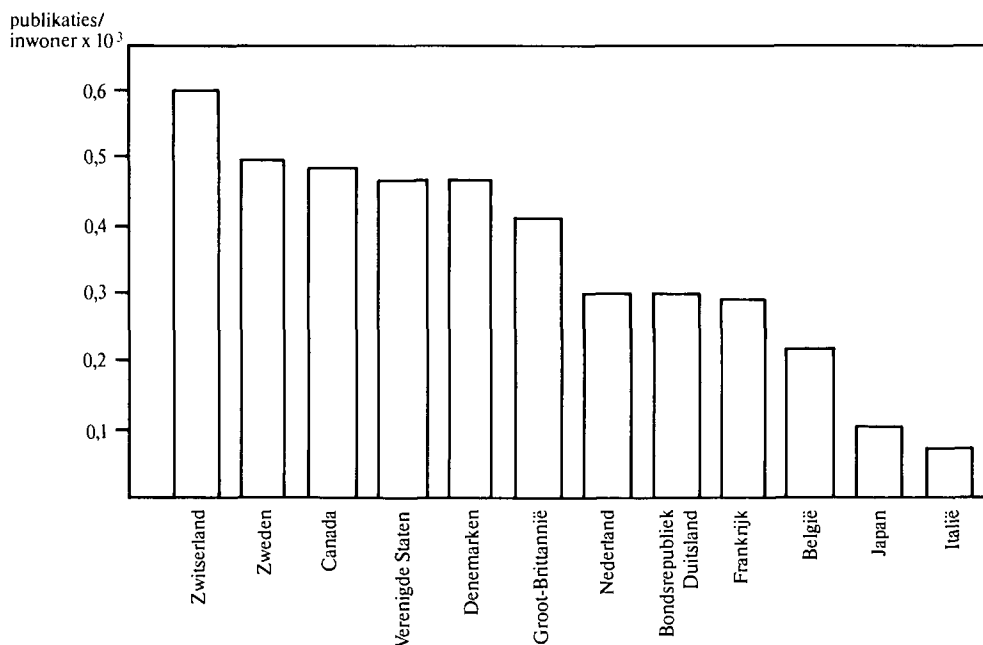
Ook de deelname door Nederlandse onderzoeksinstituten aan Europese technologieprogramma's vormt een indicatie voor de internationale gerichtheid van het Nederlands wetenschappelijk onderzoek, althans op technologisch gebied. Tabel 29 toont dat Nederlandse onderzoeksinstituten en bedrijven deelnemen aan ruwweg een kwart van alle projecten in het kader van de programma's Brite, Esprit en Eureka.

De nota *Beleidsverzicht Technologie 1986-1987* vermeldt dat van alle bij Esprit betrokken universiteiten en onderzoeksinstituten 6%, respectievelijk 4% Nederlands is, bij Brite is dat 1%, respectievelijk 5%¹¹.

Het rapport 'Wetenschaps- en Technologie Indicatoren 1983' van de Raad van Advies voor het Wetenschapsbeleid biedt een inzicht in het aantal wetenschappelijke publikaties van Nederlanders in tijdschriften opgenomen in de Science Citation Index. Daarbij dient echter een tweetal kanttekeningen te worden gemaakt. In de eerste plaats heeft ook dit rapport alleen betrekking op publikaties op het terrein van de bèta-wetenschappen; voor de alfa- en gamma-wetenschappen zijn geen internationaal vergelijkbare gegevens beschikbaar. In de tweede plaats is uitsluitend gekeken naar tijdschriften die zijn opgenomen in de Science Citation Index. Wegens de beperkte omvang van het Nederlands taalgebied hebben Nederlandse tijdschriften doorgaans een kleine oplage en derhalve een geringere kans te worden opgenomen in deze Index dan bijvoorbeeld Engelstalige.

Indien het aantal wetenschappelijke publikaties in tijdschriften die worden opgenomen in de Science Citation Index, wordt gerelateerd aan het aantal inwoners van het betreffende land, dan blijkt dat Nederland een middenpositie inneemt. Van de niet-Engelstalige landen scoren Zwitserland, Zweden en Denemarken hoger dan Nederland, (figuur 2).

Figuur 2 Wetenschappelijke publikaties per hoofd van de bevolking naar land, 1977-1979 a)

Bron: RAWB, *Wetenschaps- en Technologie Indicatoren 1983*.

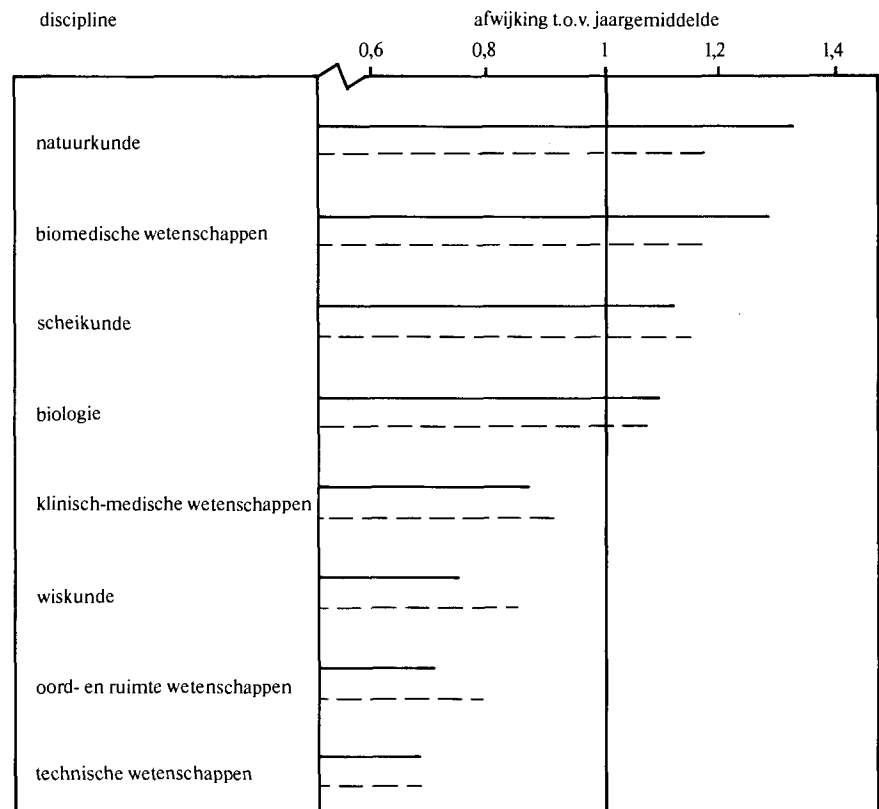
a) Het betreft hier uitsluitend publikaties opgenomen in de Science Citation Index. Er is gebruik gemaakt van jaargemiddelden.

¹¹ *Beleidsverzicht Technologie 1986-1987*; Tweede Kamer, zitting 1986-1987, 19 704, nrs. 1-2, blz. 105.

Figuur 3 geeft de verdeling over de verschillende disciplines weer van de Nederlandse wetenschappelijke publikaties in de in de Science Citation Index opgenomen tijdschriften. Op vier wetenschapsgebieden steekt Nederland uit boven het wereldgemiddelde en op vier andere gebieden ligt het daaronder. In de periode 1977-1979 nam het aantal publikaties af op die gebieden die uitsteken boven het wereldgemiddelde en toe waar Nederland zich bevindt onder het wereldgemiddelde.

In 1979 was circa 15% van alle Nederlandse publikaties op het gebied van de bèta-wetenschappen geschreven in samenwerking met een buitenlandse auteur (figuur 4). Nederland neemt in dit opzicht voor bijna alle disciplines een positie in die iets boven het internationaal gemiddelde ligt (figuur 5). Opmerkelijk is de sterke rol van Nederlandse auteurs op het gebied der aard- en ruimtewetenschappen. Het internationaal gemiddelde wordt overigens gedrukt door het relatief lage aandeel van de Verenigde Staten. Dit kan stellig voor een deel worden verklaard uit de aanwezigheid van een groot wetenschappelijk potentieel in eigen land.

Figuur 3 Verdeling van Nederlandse wetenschappelijke publikaties t.o.v. het wereldgemiddelde naar discipline, 1973-1976 en 1977-1979 a) (wereldgemiddelde = 1,0)

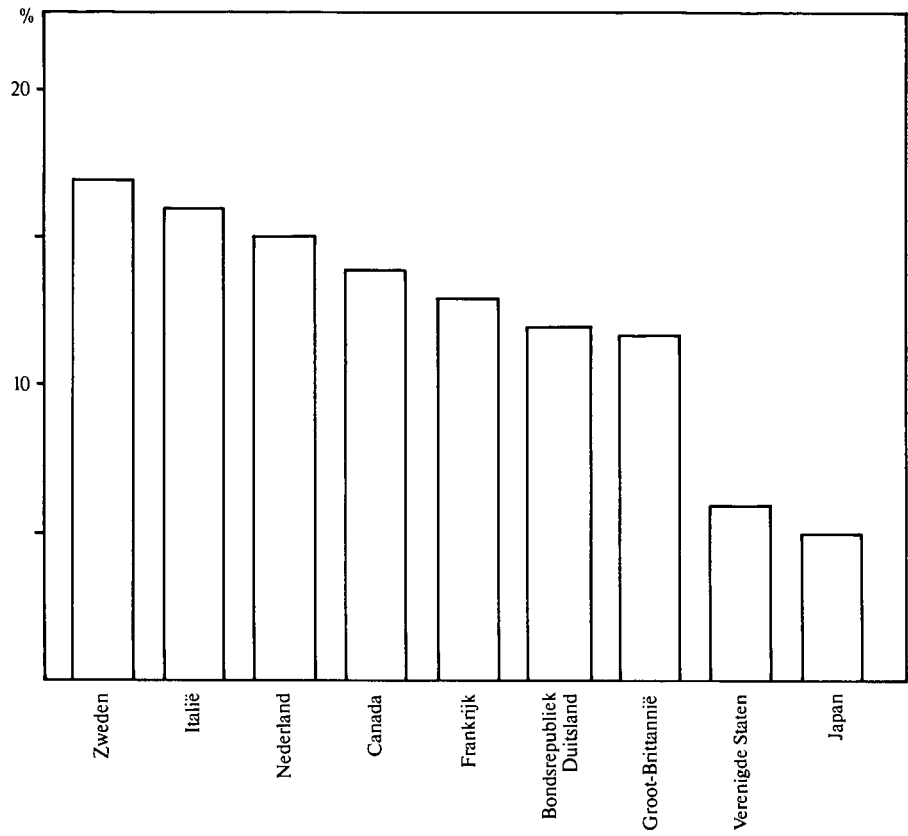
Bron: RAWB, *Wetenschaps- en Technologie Indicatoren* 1983.

———— 1973-1976

- - - - 1977-1979

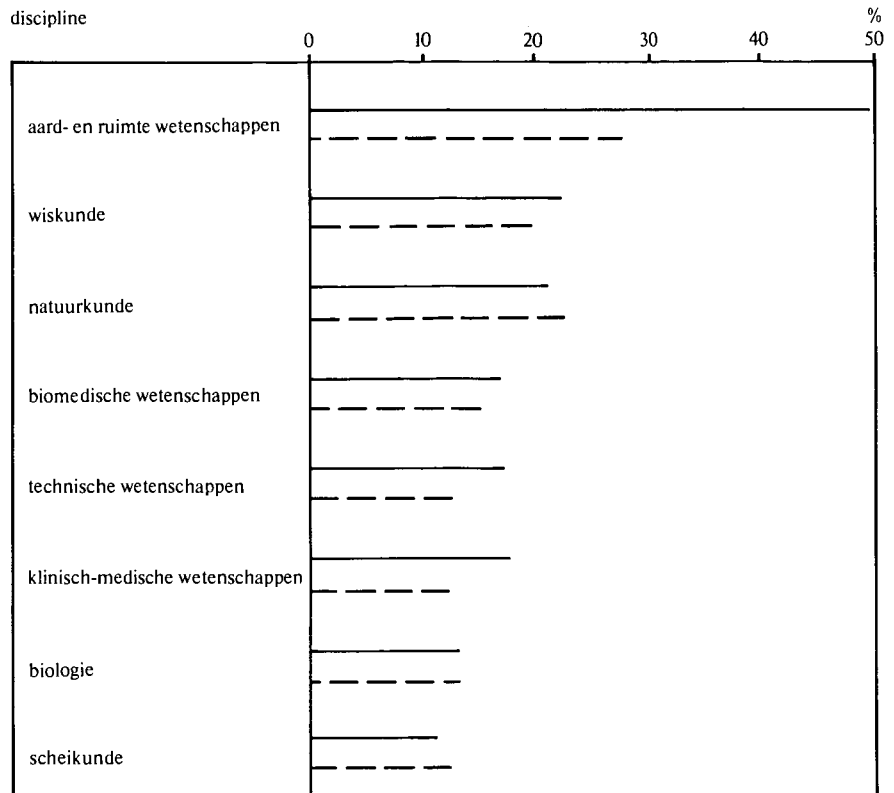
$$\text{Index} = \frac{\text{het aandeel van een discipline in het totale aantal Nederlandse publikaties}}{\text{het aandeel van een discipline in het totale aantal publikaties in de wereld}} \times 100$$

Figuur 4 Co-auteurschap van wetenschapsbeoefenaren met buitenlandse collega's naar land, 1979 (in % van het totaal aantal wetenschappelijke publikaties van een land)

Bron: RAWB, *Wetenschaps- en Technologie Indicatoren 1983*.

Figuur 5 Co-auteurschap van Nederlandse onderzoekers met buitenlandse ten opzichte van het gemiddelde van negen landen ^{a)} naar discipline, 1979 (in % van het totaal aantal Nederlandse publikaties per discipline)

Bron: RAWB, *Wetenschaps- en Technologie Indicatoren 1983*.

———— = Nederland
 - - - - = gemiddelde negen landen

a) Die landen zijn: Oostenrijk, Italië, Nederland, Canada, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Groot-Britannië, Verenigde Staten, Japan.

In de reeks 'Vorstudies en achtergronden' van de WRR zijn tot nu toe verschenen:

In de eerste raadsperiode:

- V 1. W.A.W. van Walstijn e.a.: Kansen op onderwijs; een literatuurstudie over ongelijkheid in het Nederlandse onderwijs (1975)*
- V 2. I.J. Schoonenboom en H.M. In 't Veld-Langeveld: De emancipatie van de vrouw (1976)*
- V 3. G.R. Mustert: Van dubbeltjes en kwartjes: een literatuurstudie over ongelijkheid in de Nederlandse inkomensverdeling (1976)*
- V 4. IVA/Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool Tilburg: De verdeling en de waardering van arbeid; een studie over ongelijkheid in het arbeidsbestel (1976)*
- V 5. 'Adviseren aan de overheid', met bijdragen van economische, juridische en politicologische bestuurskundigen (1977)*
- V 6. Verslag Eerste Raadsperiode: 1972-1977*

In de tweede raadsperiode:

- V 7. J.J.C. Voorhoeve: Internationale macht en interne autonomie - Een verkenning van de Nederlandse situatie (1978)*
- V 8. W.M. de Jong: Techniek en wetenschap als basis voor industriële innovatie - Verslag van een reeks van interviews (1978)*
- V 9. R. Gerritse/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: De publieke sector: ontwikkeling en waardevorming - Een vooronderzoek (1979)*
- V10. Vakgroep Planning en Beleid/Sociologisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht: Konsumptieverandering in maatschappelijk perspectief (1979)*
- V11. R. Penninx: Naar een algemeen etnisch minderhedenbeleid? Opgenomen in rapport nr. 17 (1979)
- V12. De quartaire sector - Maatschappelijke behoeften en werkgelegenheid - Verslag van een werkconferentie (1979)
- V13. W. Driehuis en P.J. van den Noord: Produktie, werkgelegenheid en sectorstructuur in Nederland 1960-1985
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V14. S.K. Kuipers, J. Muysken, D.J. van den Berg en A.H. van Zon: Sectorstructuur en economische groei: een eenvoudig groeimodel met zes sectoren van de Nederlandse economie in de periode na de tweede wereldoorlog. Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V15. F. Muller, P.J.J. Lesuis en N.M. Boxhoorn: Een multisectormodel voor de Nederlandse economie in 23 bedrijfstakken
F. Muller: Veranderingen in de sectorstructuur van de Nederlandse industrie (1980)
- V16. A.B.T.M. van Schaik: Arbeidsplaatsen, bezettingsgraad en werkgelegenheid in dertien bedrijfstakken
Modelstudie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V17. A.J. Basoski, A. Budd, A. Kalf, L.B.M. Mennes, F. Racké en J.C. Ramaer: Exportbeleid en sectorstructuurbeleid
Pre-adviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*

* Uitverkocht

- V18. J.J. van Duijn, M.J. Ellman, C.A. de Feyter, C. Inja, H.W. de Jong, M.L. Mogendorff en P. VerLoren van Themaat: Sectorstructuurbeleid: mogelijkheden en beperkingen
Pre-adviezen bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V19. C.P.A. Bartels: Regio's aan het werk: ontwikkelingen in de ruimtelijke spreiding van economische activiteiten in Nederland
Studie bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V20. M.Th. Brouwer, W. Driehuis, K.A. Koekoek, J. Kol, L.B.M. Mennes, P.J. van den Noord, D. Sinke, K. Vijlbrief en J.C. van Ours: Raming van de finale bestedingen en enkele andere grootheden in Nederland in 1985
Technische nota's bij het rapport Plaats en toekomst van de Nederlandse industrie (1980)*
- V21. J.A.H. Bron: Arbeidsaanbod-projecties 1980-2000 (1980)*
- V22. P. Thoenes, R.J. In 't Veld, I.Th.M. Snellen, A. Faludi: Benaderingen van planning
Vier pre-adviezen over beleidsvorming in het openbaar bestuur (1980)*
- V23. Beleid en toekomst
Verslag van een symposium over het rapport Beleidsgerichte toekomstverkenning deel I (1981)
- V24. L.J. van den Bosch, G. van Enckevort, Ria Jaarsma, D.B.P. Kallen, P.N. Karstanje, K.B. Koster: Educatie en welzijn (1981)*
- V25. J.C. van Ours, D. Hamersma, G. Hupkes, P.H. Admiraal: Consumptiebeleid voor de werkgelegenheid
Pre-adviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V26. J.C. van Ours, C. Molenaar, J.A.M. Heijke: De wisselwerking tussen schaarsteverhoudingen en beloningsstructuur
Pre-adviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V27. A.A. van Duijn, W.H.C. Kerkhoff, L.U. de Sitter, Ch.J. de Wolff, F. Sturmans: Kwaliteit van de arbeid
Pre-adviezen bij het rapport Vernieuwingen in het arbeidsbestel (1982)
- V28. J.G. Lambooy, P.C.M. Huigsloot en R.E. van de Lustgraaf: Greep op de stad? Een institutionele visie op stedelijke ontwikkeling en de beïnvloedbaarheid daarvan (1982)*
- V29. J.C. Hess, F. Wielenga: Duitsland in de Nederlandse pers - altijd een probleem? Drie dagbladen over de Bondsrepubliek 1969-1980 (1982)
- V30. C.W.A.M. van Paridon, E.K. Greup, A. Ketting: De handelsbetrekkingen tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland (1982)
- V31. W.A. Smit, G.W.M. Tiemessen, R. Geerts: Ahaus, Lingen en Kalkar; Duitse nucleaire installaties en de gevolgen voor Nederland (1983)
- V32. J.H. von Eije: Geldstromen en inkomensverdeling in de verzorgingsstaat (1982)
- V33. Verslag van de tweede Raadsperiode 1978-1982
- V34. P. den Hoed, W.G.M. Salet en H. van der Sluijs: Planning als onderneming (1983)
- V35. H.F. Munneke e.a.: Organen en rechtspersonen rondom de centrale overheid (1983); 2 delen
- V36. M.C. Brands, H.J.G. Beunders, H.H. Selier: Denkend aan Duitsland; Een essay over moderne Duitse geschiedenis en enige hoofdstukken over de Nederlands-Duitse betrekkingen in de jaren zeventig (1983)

* Uitverkocht

- V37. L.G. Gerrichhauzen: Woningcorporaties; Een beleidsanalyse (1983)
- V38. J. Kassies: Notities over een heroriëntatie van het kunstbeleid (1983)
- V39. Leo Jansen: Sociocratische tendenties in West-Europa (1983)

In de derde raadsperiode:

- V40. G.J. van Driel, C. van Ravenzwaai, J. Spronk en F.R. Veeneklaas: Grenzen en mogelijkheden van het economisch stelsel in Nederland (1983)
- V41. Adviesorganen in de politieke besluitvorming. Symposiumverslag onder redactie van A.Th. van Delden en J. Kooiman (1983)
- V42. E.W. van Luijk, R.J. de Bruijn: Vrijwilligerswerk tussen betaald en huishoudelijk werk; een verkennende studie op basis van een enquête (1984)
- V43. Planning en beleid; verslag van een symposium over de studie Planning als onderneming (1984)
- V44. W.J. van der Weijden, H. van der Wal, H.J. de Graaf, N.A. van Brussel, W.J. ter Keurs: Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw (1984)*
- V45. J.F. Vos, P. de Koning, S. Blom: Onderwijs op de tweesprong; over de inrichting van basisvorming in de eerste fase van het voortgezet onderwijs (1985)
- V46. G. Meester, D. Strijker, Het Europese landbouwbeleid voorbij de scheidslijn van zelfvoorziening (1985)
- V47. J. Pelkmans: De interne EG-markt voor industriële producten (1985)
- V48. J.J. Feenstra, K.J.M. Mortelmans: Gedifferentieerde integratie en Gemeenschapsrecht: institutioneel- en materieelrechtelijke aspecten (1985)
- V49. T.H.A. van der Voort, M. Beishuizen: Massamedia en basisvorming (1986)
- V50. C.A. Adriaansens, H. Priemus: Marges van volkshuisvestingsbeleid (1986)
- V51. E.F.L. Smeets, Th.J.N.N. Buis: Leraren over de eerste fase van het voortgezet onderwijs (1986)
- V52. J. Moonen: Toepassing van computersystemen in het onderwijs (1986)
- V53. A.L. Heinink (red.), H. Riddersma, J. Braaksma: Basisvorming in het buitenland (1986)
- V54. Zelfstandige bestuursorganen; verslag van de studiedag op 12 november 1985 (1986)
- V55. Europese integratie in beweging; verslag van een conferentie, gehouden op 16 mei 1986 (1986)
- V56. C. de Klein, J. Collaris: Sociale ziektekostenverzekeringen in Europees perspectief (1987)
- V57. R.M.A. Jansweijer: Private leefvormen, publieke gevolgen; naar een overheidsbeleid met betrekking tot individualisering (1987)
- V58. De ongelijke verdeling van gezondheid; verslag van een conferentie gehouden op 16-17 maart 1987 (1987)

* Uitverkocht

De serie 'Voorstudies en achtergronden mediabeleid' bestaat uit de volgende delen:

- M 1. J.M. de Meij: Overheid en uitingsvrijheid (1982)
- M 2. E.H. Hollander: Kleinschalige massacommunicatie: lokale omroepvormen in West-Europa (1982)
- M 3. L.J. Heinsman/NOS: De kulturele betekenis van de instroom van buitenlandse televisieprogramma's in Nederland - Een literatuurstudie (1982)
- M 4. L.P.H. Schoonderwoerd, W.P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediagebruik bij verruiming van het aanbod (1982)
- M 5. N. Boerma, J.J. van Cuilenburg, E. Diemer, J.J. Oostenbrink, J. van Putten: De omroep: wet en beleid; een juridisch-politicologische evaluatie van de omroepwet (1982)*
- M 6. Intomart b.v.: Etherpiraten in Nederland (1982)*
- M 7. P.J. Kalf/Instituut voor Grafische Techniek TNO: Nieuwe technieken voor productie en distributie van dagbladen en tijdschriften (1982)
- M 8. J.J. van Cuilenburg, D. McQuail: Media en pluriformiteit; Een beoordeling van de stand van zaken (1982)*
- M 9. K.J. Alsem, M.A. Boorsma, G.J. van Helden, J.C. Hoekstra, P.S.H. Leeftang, H.H.M. Visser: De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland (1982)
- M10. W.P. Knulst/Sociaal en Cultureel Planbureau: Mediabeleid en cultuurbeleid; Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden (1982)*
- M11. A.P. Bolle: Het gebruik van glasvezelkabel in lokale telecommunicatienetten (1982)
- M12. P. te Nuyl: Structuur en ontwikkeling van vraag en aanbod op de markt voor televisieproducties (1982)*
- M13. P.J.M. Wilms/Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven: Horen, zien en betalen; Een inventariserende studie naar de toekomstige kosten en bekostiging van de omroep (1982)
- M14. W.M. de Jong: Informatietechniek in beweging; consequenties en mogelijkheden voor Nederland (1982)*
- M15. J.C. van Ours: Mediaconsumptie; Een analyse van het verleden, een verkenning van de toekomst (1982)
- M16. J.G. Stappers, A.D. Reijnders, W.A.J. Möller: De werking van massa-media; Een overzicht van inzichten (1983)*
- M17. F.J. Schrijver: De invoering van kabeltelevisie in Nederland (1983)

* Uitverkocht